

Institutionen för litteratur,
idéhistoria och religion

Samtida mottagande och sentida litteraturhistorieskrivning

Amalia Fahlstedt, en 1880-talsförfattarinna

Tom Leissner

Hösttermin 2020

Masterexamensarbete 30 hp

LV 2321

Handledare: Yvonne Leffler

Abstract

Master Thesis in Comparative Literature

Contemporary reception and subsequent writing in history of literary

Title: Reception and canon processing- Amalia Fahlstedt, Authoress of the 1880s

Author: Tom Leissner

Year: Spring 2019

Department: The Faculty of Arts at the University of Gothenburg

Supervisor: Yvonne Leffler

Examiner: Anna Nordenstam

Keywords: Amalia Fahlstedt; late nineteenth-century literature; canonization; Swedish literature, the writing of literary history

Amalia Fahlstedt (1853 – 1923) was a Swedish author of the 1880s. Her debut *Iflygten: berättelser* (1882) contains a couple of short stories and a realistic approach, a common feature of the time. Her main theme was gender relations. During the years of her writing she includes more humour and psychological elements. Beside novels and short stories, she wrote dramas and poetry. At the beginning of the twentieth century she translated several books especially from Norwegian. The last known work, apart articles in journals, was *Småbarnens sagbok: korta sagor för små barn* (1920). Like many female writers at the time, she engaged in children issues and writing for children. Therefore only a few of the female writers of the 1880s authors reached a position in the national canon of Swedish literature. The main objective of this thesis is to investigate the reception of Amalia Fahlstedt in the late nineteenth century and by which criteria she has been excluded from the national canon of Swedish literature. The foundation for the essay is the private access to a comprehensive material written by, to and about Fahlstedt in the form of letters, original manuscripts and critiques between the years 1883 and 1923. Thus, the thesis has a descriptive and analytical approach in which different types of contemporary documents are examined. Close reading of primary and secondary critical texts forms the basis for the image drawn from the reception of the authorship and the subsequent history of literature writing. The concepts of canonization, literary norm and socio-cultural capital are used in the analysis. The concept of gender is also central in the discussion of why female literature tends to become invisible in the writing of literary history.

Innehåll

Inledning.....	1
Syfte, metod och material.....	3
Det litterära 1880-talet	5
Kvinnors utbildning och bildning.....	5
Sociokulturen	6
Sällskapslivets mottagningar.....	7
Etiska och estetiska Ideal	10
Post-åttiotal.....	13
Amalia Fahlstedt.....	15
Formella eftermälen.....	15
Litterärt sammanhang.....	16
Litterära verk	19
Litterär utveckling	20
Komposition	21
Litterär produktion	22
Tematik.....	23
Brevskrivaren.....	25
Samtiden.....	27
Amalia Fahlstedt i breven.....	28
Översättaren.....	39
Spår i litteraturhistorien	40
Kanonisering.....	44
Sällsamhet	44
Värdefrågan.....	45
Kanoniseringsbegreppet	47
Kvinnor i litteraturhistorien.....	49
Förekomst.....	49
Värderingen av kvinnliga åttiotalister	52
Kritiker och recensioner	54
Non-kanonisering	57
Inledning.....	57
Upptäckt	59
Kulmen.....	60
Bortdragande	65

Sammanfattning.....	67
Slutord	69
Eftertext.....	71
Referenser	72
Tryckta källor	72
Litteratur	72
Tidskrifter och tidningar	76
Recensioner.....	77
Otryckta källor	79
Brev.....	79
Drama	80
Elektronisk resurs	80
Bilaga: Amalia Fahlstedts arbeten.....	I
Daterade, publicerade och kända titlar i kronologisk ordning	I
Odaterat, opublicerat eller okänd publikation i alfabetisk ordning	VI

Inledning

Det är vanligt att litteraturhistoriker ser på 1880-talet som det Moderna genombrottets tid och att man pekar ut de kvinnliga författarnas betydelse¹. Detta har inte alltid fått de förväntade konsekvenserna. Generellt sett har hela gruppen av åttiotalets kvinnliga författare haft svårt att hävda sig. Ett av skälen kan ha varit att de har blivit exkluderade som indignations- och tendensförfattare, antikristna, tråkiga realister.²

Från perioden som var kort, från 1878 till 1887, finns det i modern litteraturhistoria fyra kvinnor representerade: Victoria Benedictsson, Anne Charlotte Leffler, Alfhild Agrell och Mathilda Malling.³ Ett skäl till detta fåtal kan ha varit de samtida manliga författarna Strindbergs och Georg Brandes inställning till författarinnorna. Den senare ville inte se kvinnosaken förfuskad av ovetande kvinnor.⁴ De kom också att anklagas för att skriva ”indignationslitteratur”.⁵ En annan synpunkt framfördes av Karl Warburg om Stella Kleves texter. ”Det händer alldeles intet i vanlig mening ’osedligt’ och dock är skildringen något av det otäckaste man kan läsa”.⁶

I Göteborg fanns den radikala tidskriften *Framåt*. Den mötte motstånd p.g.a. sin ”osedlighet” och tvingades lägga ner när Mathilda Kruses novell ”Pyrrhusegrar” gavs ut 1886. Detta menar Birgitta Ney ”pekar på en paradox: de mest omtalade manliga författarna [...] prisas [...] för att de kritiskt granskade sin framtid och [...] satte den under debatt”.⁷ De kvinnliga författarna nervärderades när de gjorde sammalunda. Novellsamlingen *Synd* utkom 1993 och utgavs av Ney i avsikt att korrigera bristen på 1880-talsförfattarinnor i den svenska litteraturhistorien.⁸ I förordet diskuterar Ney frågan: ”Vilken innebörd gav författarna själva åt kvinnofrågan?” Hon finner att de, trots olikheter, är kritiska till hyckleriet i samhället, som t.ex. bilden av familjen. Frågan blev högst aktuell i samband med diskussionen om manlig resp. kvinnlig föräktenskaplig sexuell aktivitet. Några personer inom kvinnorörelsen, som till exempel Sophie Adlersparre, ansåg att kvinnor inte borde uttrycka undertryckt sexuell lust, eller jämföra sin sexualitet med männens. Frågan blev om en anständig kvinna kunde

1 Eugène Napoleon Tigerstedt, *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. D. 4, Åttiotal, nittiotal*, redaktör och utgivare Eugène Napoleon Tigerstedt, Stockholm, Natur och kultur 1967, s. 166

2 Ann-Lis Jeppsson, *Tankar till salu: genombrottsidéerna och de kommersiella lånbiblioteken* [Ideas for sale: the ideas of the breakthrough and the commercial lending libraries], diss., Uppsala, Uppsala univ. 1981 [Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, nr 13], s. 95

3 David Gedin, *Fältets herrar: framväxten av en modern författarroll: artonhundraåttitalet*, diss. Stockholm univ., 2004, Eslöv, B. Östlings bokförl. Symposion 2004, s. 354

4 *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, urval och förord av Birgitta Ney, Stockholm, Ordfront 1993, s. 18

5 I *Svenska Akademiens Ordbok* definieras begreppet enligt följande: ”Indignations-litteratur. litt.-hist. litteratur som ger uttryck åt förtrytelse över i sht sociala orättvisor l. oförrätter”. Verd. 1890, s. 206. Anne Charlotte Leffler-Edgren, den främsta representanten för indignationslitteraturen. (Schück o.) Warburg 2LittH IV. 2: 319 (1916).” *Svenska Akademiens Ordbok, (SAOB), ”Indignationslitteratur”, Spalt I, 349, band 12, 1933, https://www.saob.se/artikel/?seek=indignationslitteratur&pz=6#U_1225_128289, hämtad 2018-05-23*

6 Citaten återgivet i *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, 1993, s. 12

7 Ibid., s. 11

8 Ibid., s. 11

skriva om sådana saker. 1880-talets författarinnor ville skriva sanningen om livet, även om det innebar en kritisk granskning av livsvillkoren, och där frågan om erotik ingick.

En av de författare som får representera det moderna genombrottet i novellsamling *Synd* är Amalia Fahlstedt med novellen "Herr och fru Berg". Fahlstedt tillhörde sin tids kända kvinnliga författare, men som senare har blivit mer eller mindre utsorterad ur den svenska litteraturhistorien. Hennes författargärning är därför intressant att undersöka, för att belysa i vad mån och utifrån vilka kriterier som hon har exkluderats av ur den sentida litteraturhistorieskrivningen.

Syfte, metod och material

Syftet med uppsatsen är att undersöka i vilken utsträckning Amalia Fahlstedt ingår i dagens svenska litteraturhistoria och om hon inte gör detta med vilka argument som hon har exkluderats. I syfte att undersöka detta måste ledas i bevis om hon på ett rimligt sätt är valbar som en representant för det svenska 1880-talets författare. Uppsatsen innehåller därav en presentation av Fahlstedt. Avsikten är sedan att undersöka den samtida och senare receptionen av hennes verk.

Arbetet har en litteratursociologisk utgångspunkt där den historiska kontexten aktualiseras.⁹ Därför används en deskriptiv och analytisk ansats där olika typer av samtida dokument och litteraturhistoriska arbeten granskas. En noggrann genomläsning av primär- och sekundärtexterna ligger till grund för den bild som tecknas av mottagandet av författarskapet och för den efterföljande litteraturhistorieskrivningen.

En grund till uppsatsen är ett omfattande material skrivet av, till och om Fahlstedt i form av brev, originalmanus samt recensioner mellan åren 1883 och 1923. Uppgifter om brevskrivare, recensenter och dateringar av materialet saknas ibland.¹⁰ Urvalet av brev och citat har inte alltid varit självklart. Principen har varit att välja ut brev och citat som illustrerar det generella mönstret samt exempel på avvikelser ifrån detta. I övrigt kommer urvalet att diskuteras i den löpande texten. Detta material har sedan kompletterats med texter av och om Fahlstedt såsom litteraturhistoriska översikter, recensioner m.m. Förutom tryckta dokument och handskrifter har nätupplagor av digitaliserade texter använts. Referenser till nätbaserade källor som saknar materiell substans har sällan och med stor försiktighet använts.

Utgångspunkt för analysen är kanoniseringsbegreppet. Det utgår ifrån en uppsättning litterära texter som uppfattas som speciellt värdefulla, ett fenomen som enligt Thomas Karlsruhn har förekommit i alla skriftkulturer.¹¹ Men vilken argumentering kan användas för att hävda det specifika litterära värdet och dess ingående i kanon? Ett sätt är att enligt den romantiska periodens synsätt hävda verkets ”eviga” värde. Detta är oberoende av kultur, tid och genre i övrigt. Den amerikanska litteraturvetaren Harold Bloom anser, att några verk har en ”sällsamhet, en verksam originalitet, som antingen inte kan

⁹ Lars Furuland definierar begreppet litteratursociologi som ”systematiskt studium av litteraturen som socialt fenomen och som system och institution i samhället” Lars Furuland, *Ljus över landet och andra litteratursociologiska uppsatser*, Hedemora, Gidlund 1991 [Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, nr 28], s. 264; Johan Svedjedal uttrycker: ”Forskningsinriktningen är i regel inte enbart nutidsorienterad, utan har ett historiskt perspektiv, och den kombinerar gärna analys av litterära verk med undersökningar av litteraturens yttre villkor, allt med utgångspunkten att söka förbindelser mellan textuella fenomen och kontextuella”. Johan Svedjedal, ”Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden”, *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 25, 1996:3/4, s. 3 - 20

¹⁰ Det bör också tilläggas att några brev, breven till Hans, har transkriberats av andra och jag inte har haft tillgång till originalbrev.

¹¹ Thomas Karlsruhn, ”Kanon och kritik. En debatt och några eftertankar”, *Psykoanalytisk Tid/Skrift*, red. Per Magnus Johansson, [Freudianska föreningen], 2007:18–19, s. 28–47, s. 30

omvandlas eller som omvandlar oss till den grad, att vi upphör att uppfatta den som sällsam”.¹²Ofta kan den uppfattade sällsamheten vara en förklädnad av det traditionella värdet, såsom man i tidigare generationer har tyckt, det ärvda värdet.¹³ Verket skulle också kunna värderas genom dess förmodade framtida värdet. Det representerar en väg framåt för den litterära normen. Kanons funktion är då enligt Harold Bloom att utgöra det motstånd som skapar nya ”starka” verk. Teoretiskt sätt kan ett verks annorlundaskap vara ett skäl, att få det att ingå i kanon, även om det inte visar den framtida färdriktningen. Ett verk skulle därtill kunna ingå på grund av att det uppfattas som typiskt för en period, eller att det har fått en publik framgång.

I denna uppsats används dessutom begreppen litterära normer och Bourdieus sociokulturellt kapital.¹⁴ Genus står också i centrum för analysen men problematiseras inte närmare som begrepp och teoribildning. I övrigt är analysen i uppsatsen i huvudsak empiriskt grundad.

Uppsatsen har följande disposition: I kapitlet ”Det litterära åttiotalet” beskrivs den litteraturhistoriska miljön. Där diskuteras kvinnornas möjligheter till utbildning, delaktighet på den kulturella arenan och åttiotalets litterära etik och estetik. Under rubriken ”Amalia Fahlstedt” presenteras hennes författarskap av romaner, noveller, brev och hennes roll som översättare. Här besvaras frågan om vilka spår som hon har avsatt i litteraturhistorien. Frågan om kanonisering; vad den innebär och hur den går till diskuteras i kapitlet ”Kanonisering”. En illustration av hur åttiotalsförfattarinnorna har behandlats i litteraturhistorien ges till sist i kapitlet ”Non-kanonisering” när de recensioner om Amalia Fahlstedts verk analyseras. Arbetet rundas av med ett ”Slutord”.

¹² Harold Bloom, *Den västerländska kanon: böcker och skola för eviga tider* (org. *The Western Canon 1994*), översättning av Staffan Holmgren; fackgranskning av Anders Mortensen, Eslöv, B. Östlings bokförl. Symposion 2000, s. 13

¹³ Anders Mortensen pekar på de gemensamma ansträngningarna hos den franske filosofen Pierre Bourdieu och litteraturkritikern och teoretikern Barbara Herrnstein Smith att skärskåda estetiken ”som ett allt annat än neutralt ideologiskt vetenskapligt fält vars dominerande tradition upprätthåller ett värdesystem med historiskt-kulturellt betingade antinomier och repressiva mekanismer”. Anders Mortensen, ”Introduktion”, *Litteraturens värden*, red. och utgivare Anders Mortensen, Eslöv, Brutus Östlings bokförlag Symposion 2009, [Kulturhistoriskt bibliotek], s. 18. Även Karlsohn påtalar det förment objektiva i den traditionella kanon. Th. Karlsohn, ”Kanon och kritik. En debatt och några eftertankar”, 2007, s. 33

¹⁴ Bourdieus terminologi: fält, habitus, kapital m.m. har inte genomgående använts. Med kulturellt kapital menas i detta arbete förtrogenhet med ”finkulturen”. Det sociala rummet innehåller enligt Pierre Bourdieu/Callewaert livsstilar och positioner. Med sociokulturellt kapital avses här förtrogenhet med och anseende i finkulturen. Staf Callewaert, ”Pierre Bourdieu”, *Klassisk och modern samhällsteori*, red. och utgivare Heine Andersen & Lars Bo Kaspersen, översätt. Sten Andersson, Lund, Studentlitteratur 1999, s. 363–383

Det litterära 1880-talet

Kvinnors utbildning och bildning

Innan Amalia Fahlstedt presenteras utförligare bör de historiska förhållandena framhållas och då särskilt möjligheten för kvinnor att få utbildning och därigenom försörjningsmöjligheter. Folkskolans tillkomst år 1842 fick stora konsekvenser. Både flickor och pojkar bereddes där tillfälle till gemensam undervisning. Vem skulle undervisa på folkskolan?¹⁵ Vilka vidareutbildningar fanns sedan för de läsintresserade flickorna? Kvinnorna var ”lämpliga” och billiga lärare.¹⁶ Enligt Christina Florin förekom en omfattande etablering under åren 1860 till 1900 av privata flickskolor.¹⁷ År 1870 fanns i Sverige över hundra privata flickskolor.¹⁸ Efter år 1911 kunde flickor ta studentexamen i privata läroverk. Folkskolans införande öppnade därför en ny arbetsmarknad som ansågs passa kvinnorna väl. År 1918 tilläts kvinnor bli adjunkter, lektorer och rektorer medan övriga högre offentliga tjänster förblev stängda. Först år 1925 i samband med behörighetslagen fick kvinnor tillgång till de flesta offentliga tjänster som de hade utbildat sig till.¹⁹ En del flickskolor blev enligt Florin också plantskolor för kvinnopolitisk idéspredning.

Riksdagsmannen Per Siljeström engagerade sig för inrättning av en statlig skola för de kvinnor som ville bli lärare eller guvernanter.²⁰ År 1859 antogs de första elever till Lärokurs för kvinnor, vilken upphörde år 1861 då det statliga Högre lärarinneseminariet etablerades. Deras kursplaner skiljde sig ifrån ”Lärokursen för fruntimmer”. Siljeström var naturvetare och hade flera realvetenskapliga inslag i undervisningen vilka försvann. I protest byggde systrarna Rossander upp en ny kurs som gick under många namn: Rossanderska kursen, Rossanderska lärokursen, Fröknarna Rossanders lärokurs för fruntimmer, Aftonkursen för fruntimmer och Jenny Rossanders Lärokurs för fruntimmer. I deras utbildning återgick man till Siljeströms kursplan, samtidigt som denna utökades med bl.a. moderna språk. Den hade samma målgrupp som det Högre lärarinneseminariet och erbjöd därtill aftonkurser.

Rossanders kurser blev mycket uppskattade. De var valfria och kvinnorna kunde välja mellan att examineras eller vara åhörare. Bland dess elever fanns Ellen Key, Eugenie Steinmetz, Hilda

¹⁵ Gustaf Kaleen, *Fackundervisningen vid våra folkskoleseminarier 1865–1914*, Uppsala, Fören. för svensk undervisningshistoria 1979 [Årsböcker i svensk undervisningshistoria, nr 142], s. 10

¹⁶ Gunnar Qvist, *Kvinnofrågan i Sverige 1809–1846: studier rörande kvinnans näringsfrihet inom de borgerliga yrkena*, diss., Göteborg, Göteborg univ., 1960 [Scandinavian Univ. Books nr 9, Kvinnohistoriskt arkiv nr 2]

¹⁷ Christina Florin, ”Kampen om kunskapen, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. 2, Fadershuset : 1800-talet*, red. och förord Elisabeth Møller Jensen <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kunskap/historik/>, hämtad 2018-09-19

¹⁸ Ibid

¹⁹ ”Kvinnornas universitetshistoria 1900 och framåt”, *Fakta om högskolan, UKÄ*, <http://www.uka.se/fakta-om-hogskolan/den-svenska-hogskolans-historia/kvinnornas-universitetshistoria/kvinnornas-universitetshistoria-1900-och-framat.html>, hämtad 2018-09-19

²⁰ Per Adam Siljeström, *Nordisk Familjebok 25*, (Uggleupplagan), ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga, red. Th. Westrin, Stockholm, Nordisk familjeboks förlagsaktiebolag 1917, s. 511, [Runeberg], <http://runeberg.org/nfce/0276.html>, hämtad 2018-10-31

Myrberg, Hildur Djurberg, Anna Whitlock och Amalia Fahlstedt. En kompetent grupp lärare ingick i Rossanderska kollegiet: professor Alfred Fock, professor Lorentz Dietrichson, lektor Frans Hultman, doktor Christian Lovén samt riksdagsmannen Emil Key. Därtill ingick kvinnliga lärare som saknade formell behörighet: Jenny och Alida Rossander, Louise Sundén och Ebba Gregerson. År 1882 upphörde verksamheten. Det statliga universitetet öppnade sina portar för kvinnor redan år 1873 men läroverken först 1927. Kvinnorna kunde därför p.g.a. bristande behörighet inte i någon större omfattning studera på de statliga universiteten. En väg för dem var att gå på de privata examensberättigande läroverken. Det fanns dock också privata universitet med rättigheter.²¹

Under slutet av 1800 talet efterfrågade många kvinnor utbildning. I hemmen undervisades flickor av guvernanter och föräldrar. Föräldrarnas ambitioner var direkt avgörande. En källa för att få en uppfattning om just Amalia Fahlstedts bildningsbakgrund är den förteckning av det Fahlstedtska biblioteket som Amalia Fahlstedt upprättade.²² Detta hade samlats under lång tid, troligtvis långt innan Amalia var född. Där fanns 119 arbeten som hade publicerats före 1873. Fahlstedt var då 20 år. Böcker var under denna tid dyra så en betydande investering hade gjorts av föräldrarna. Urvalet får klassificeras som klassisk litteratur representativt för borgerligt hem från mitten av 1800-talet. Litteraturen hade troligtvis inköpts kontinuerligt. En slutsats är att Amalias växte upp i ett hem med förhoppningar om att barnen skulle delta i det kulturella livet.

Sociokulturen

Den sociokulturella miljön under 1880-talet bidrog tillsammans med utbildning, ambitioner, professionalisering av författaryrket och en expansiv tidskrifts- och bokutgivning till periodens litterära utveckling. En arena för intellektuell utveckling för konstnärer och författare växte fram där idéer och perspektiv kunde formuleras och brytas.²³

Utan att fördjupa sig i dåtidens demokratisering, höjning av utbildningsnivån, medelklassens framväxt och urbanisering kan man konstatera, att ståndssamhället och kyrkan började mista sin legitimitet och position som förvaltare av kulturen i slutet av 1800-talet. Borgerskapet bar nu alltmer framtidens kulturella institutioner.²⁴ Det offentliga livet var under perioden dock till stora delar stängt för kvinnor bl.a. saknade de flesta rösträtt. Samhället genomgick dock förändringar, och kvinnor fann

²¹ Ann Margret Holmgren, "Alida Rossander", *Idun*, 12 dec. 1909, s. 599; Amalia Fahlstedt öppnade tillsammans med sin syster Bertha en förberedande skola för pojkar och flickor, belägen i hemmet på Östermalm, med Fahlstedt som skolans föreståndarinna. "Det blev [...] en avancerad skola i frisinnad anda [...] en lågstadiemotsvarighet till den experimentskola för äldre barn som Anna Whitlock hade startat tillsammans med Ellen Key, Stockholms Nya Samskola". Christina Sjöblad, "Lyckligare ungdom har aldrig funnits", *Nordisk kvinnolitteraturhistoria Bd 2 Fadershuset: 1800-talet*, red. och förord Elisabeth Møller Jensen, [4 jan. 2011] <https://nordicwomensliterature.net/se/2011/01/04/lyckligare-ungdom-har-aldrig-funnits/>, hämtad 2018-09-19

²² Amalia Fahlstedt, [Saknar titel] (*Förteckning över Fahlstedtska biblioteket*), brev, privat ägo, odaterat

²³ Det blev med Bourdieus termer ett fält där det litterära kunde utspelas. Andra fält var till exempel tidskrifter och offentliga föreläsningar. Staf Callewaert, "Pierre Bourdieu", *Klassisk och modern samhällsteori*, 1999, s. 363–383.

²⁴ Inger-Lise Hjordt-Vetlesen, "Modernitetens kvinnliga text: det moderna genombrottet i Norden", *Nordisk kvinnolitteraturhistoria, D. 2, Fadershuset 1800 - 1900*, red. Elisabeth Møller Jensen, Höganäs, Viken 1993, s. 330–353

möjligheter där de på mer likställda villkor kunde umgås med männen. Där kunde de till och med ”tillåtas” att dominera. En av de mest synbara arenorna inom borgerliga kretsar var de privata salongerna, en annan föreningarna.²⁵ Dessutom fanns ”mottagningar” och supéer. Gurli Linder skildrar hur personer här kunde umgås över sociala gränser. Den kulturella borgerliga eliten erbjöds alltså här ett öppnare samtalsforum för diskussion om samtidens brännande frågor.

Sällskapslivets mottagningar

Under 1880- och 90-talen var supéerna den vanliga formen för umgänge. Bjudningarna skedde via kort och tillställningen började vanligtvis kl. 19 och slutade vid 23-tiden. En av de förnämsta gavs av Calla Curman, som varje år bjöd in ett hundratal personer. På inbjudningskortet angavs tre datum i månaderna februari, mars och april. Man behövde inte svara om man ville närvara och den andliga underhållning som bjöds på var musik av hög klass. Bland gästerna märktes Gunnar Wennberg, Carl Snoilsky och Viktor Rydberg.²⁶

Curmans mottagningar fick många efterföljare. Den finskfödda Hanna von Born Palme fyllde hemmet med liberala politiska samtal. Bland konstnärer fanns Richard Bergh.²⁷ Vetenskapen representerades av matematikern Gösta Leffler, matematikern Ivar Bendixson och botanikern Johan af Klercker. Bland författare fanns vid ett tillfälle både Strindberg och Rydberg. Till paret Retzius mottagningar inbjöds däremot gäster främst efter sina moraliska kvaliteter. Så till exempel uteslöts två av de tidigare mest trogna efter att de i sitt hem hade mottagit hustruns barndomsvän Julia Kjellberg som gift sig med en tysk socialist.²⁸ Till två stora vintersupéer i Barclayska huset vid Kungsträdgården bjöds t.ex. Anna Wallenberg. De ca 200 gästerna representerade aristokratin, vetenskapen, konsten, musiken och litteraturen. Hon bjöd på förtäring och musik.

Förutom ovan nämnda supéer anordnades mottagningar av paret Mörner, paret Linnell samt den franske diplomaten René Millet med maka. Uppskattade blev Signe Mittag Leffler och hennes make Göstas mottagningar i villan i Djursholm. Gösta Lefflers syster Ann Charlotte Leffler blev på dessa en centralgestalt. Gösta Leffler introducerade också i Stockholms kulturkrets sin kollega vid högskolan, Sonja Kovalevsky (Sofja Kovalevskaja). När väl nobelpriset instiftats år 1897 ordnade Lefflers stora blanketter där de utländska pristagarna kunde träffa svenska författare och vetenskapsmän. Mottagningar upphörde efter sekelskiftet. Andrea Butenschön var den enda som

²⁵ Gurli Linder deltog aktivt i sällskapslivet och var i likhet med Amalia F. också aktiv i det sociala arbetet och kvinnorörelsen. Texten nedan bygger på hennes redogörelse. Presentationen fyller också uppgiften att redogöra för några av samtidens kulturpersonligheter. Gurli Linder, *Sällskapsliv i Stockholm under 1880- och 1890-talen: några minnesbilder*, Stockholm, Norstedt 1918. Linder gifte sig med den 30 år äldre Nils Linder men hade ett intensivt förhållande med Salomon August Andrée, vars ballongfärd hon bidrog till att heroisera. Lena Kåreland, *Ett sällsamt dubbelliv: Gurli Linders memoarer om åren med S. A. Andrée*, Stockholm, Carlsson 2011

²⁶ I vars villa Elsa Beskow, systerdotter till Amalia F. senare flyttade in.

²⁷ Vars hustru Gerda Bergh var en nära vän till Amalia F.

²⁸ G. Linder, 1918, s. 51

fortsatte i några år. Hon bjöd in till indisk salong. Genom sitt indiska intresse hade hon lärt sig sanskrit och översatte också tidiga buddhistiska texter till svenska. Ytterligare en form av mottagningar värd att nämna är Ellen Keys söndagsmottagningar. Hon bedrev något som skulle kunna beskrivas som kurativ verksamhet på söndagsförmiddagen och då fick mer eller mindre obekanta komma som ansåg sig behöva stöd.

Inom sällskapslivet fanns också mer eller mindre organiserade vängrupper. ”Svältringen” hade en anspråkslös början. Fyra kvinnor bjöd in personer till uppläsning, musik och diskussion. Man bjöd inte någon lagad mat som på mottagningarna. Vid ett tillfälle var diskussionspunkten om 1880-talet av eftervärlden skulle inta en litterär rangplats. Key, som var en av deltagarna, skildrar ett samkväm hemma hos initiativtagaren, Ann Charlotte Leffler. ”Där tindrade hos de nya idéernas anhängare en glad känsla av kamratskap i en stor ungdomligt troende strävan att skapa sanning och lycka i världen [...]”.²⁹

I början av 1860-talet hade ”Idun” bildats av vetenskapsmän författare och konstnärer som ville ge ”varandra vederkvickelse och hålla sinnet ungt”. Namnet på sällskapet hänsyftade på ungdomens strålande gudinna, Idun. Till detta hade enbart män tillträdde. 1885 bildades ”Nya Idun” för enbart kvinnor och när de hade utkonkurrerat männens sällskap tog de över namnet ”Idun”.³⁰ Under åren sattes det mesta under debatt i det ”Nya Idun”: samskolor, mannens målsmanskap över hustrun, kvinnlig rösträtt, kvinnans roll inom fortbildningsarbetet. Efter de första årens livliga debatter uppstod tvivel om nyttan av brett meningsutbyte och man började prioritera den fördjupning som föredragen möjliggjorde. Så till exempel höll Hanna Palme ett föredrag om Gemensamhetskök.³¹ Därtill förekom uppläsningar av Selma Lagerlöf, musikframträdanden av Calla Curman och konstutställningar av Amalia Fahlstedts vän Anna Munthe Nordstedt. Under slutet av 1800-talet försköts intresset mot de sociala frågorna. Trots de spänningar som detta medförde sökte man att hålla samman. Linder som själv var med i ”Nya Idun” skriver om detta: ”Olikhet i politisk och religiös övertygelse får ej inverka på den kamratliga samvaron i Nya Idun [...]”.³²

När Curt Wallis återvände från en resa i Amerika år 1887 diskuterade han med Hanna Palme om behovet att samla intellektuellt intresserade personer. Tanken var att erbjuda föredrag, enkel supé, sällskaplig samvaro och musik. Harald Wieselgren föreslog namnet ”Heimdal” eftersom denna var son av nio mödrar, vilket då skulle anspela på sällskapets kvinnliga anstiftare, Hanna Palme. Ett annat sällskap ”Juntan” fick sin början år 1888. Här fanns bl. a. paren Bergh, Bonnier, Pauli och Bendixson.

²⁹ G. Linder, 1918, s. 73

³⁰ Ibid., s. 105

³¹ Helt problemfri var inte synen på den kvinnliga kraften. En speciell episod berättas från detta tillfälle. Hennes man Sven Theodor Palme, liberal riksdagsledamot, vd för försäkringsbolaget Thule och farfar till statsminister Olof Palme, hyrde in sig i en lägenhet mitt över gatan där Hanna höll föredraget. När hon sedan kom hem berättade han vilka som var där, var de satt och vilka som yttrat sig m. m. Hanna tyckte ”att han inte var riktigt frisk”. Ibid., s. 69

³² Ibid., s. 113. Det kan vara värt att notera ordvalet ”kamratliga”. Var det ett inlån från fackföreningsrörelsen? Det kan tilläggas att ”Nya Idun” fortfarande år 2016 är verksam med bl.a. utställningar och föredrag.

Sammankomsterna skedde hemma hos Paulis. Juntans medlemmar läste högt för varandra ur egna eller andras verk. Så till exempel läste Karl Otto Bonnier högt ur manuskript som skulle komma ut. Linder beskriver atmosfären på följande sätt.

Juntan är en vacker verklighetsdikt om trofast, beprövad vänskap. Som främlingar möttes dess medlemmar en gång i ungdomens tid, då världen låg i sol och sommar framför dem. Mellan nu och då ligger den väsentliga delen av livet, med dess erfarenhet av på gott och ont ... Men i fröjd och sorg, i medgång och motgång ha de hållit samman och komma så att göra, tills de den ena efter den andra gått in i skuggornas värld.³³

Vid samma tidpunkt hade ”Nya konstnärsgillet” sitt första möte. Förutom debatter anordnades maskerader och gillet lockade till sig bland andra prins Eugen. År 1897 bildade en grupp kvinnor sammanslutningen ”Sun Flower”. Medlemmarna rekryterades ur adeln, konstnärer och författare. Bland författarna syntes Albert Engström, Hjalmar Söderberg, Verner von Heidenstam, Oscar Levertin. Man roade sig ofta här med dramatiska skämt, tablåer och utfärder. Denna heterogena samling bar inom sig alltför stora skillnader och ledde till snar upplösning.³⁴ En grupp som dock enbart riktade sig till konstnärer och författare var ”Utile Dulci”. Här ingick Anders Zorn, Wilhelm Stenhammar, Richard Bergh, Hjalmar Söderberg, Carl Larsson, Prins Eugen m.fl. Medlemmarna gavs nya namn där initialerna U. D. ingick. Så till exempel var Ellen Keys medlemsnamn ”Utan Dygd”.³⁵ Om ”Utile Dulci”, och sällskapet ”Juntan” riktade sig till konstnärer och författare skulle ett nytt sällskap ”De tretton”, senare de ”De sjuutton”, vända sig till vetenskapsmännen. Syfte var att här djärvt diskutera nutidens frågor ur ett vetenskapligt perspektiv som till exempel ämnet livmedelstullar.³⁶

Det fanns många gemensamma personer på dessa mottagningar och sällskap. På det sättet tycks det ha varit en ganska liten krets som var aktiva, uppskattningsvis omkring 100 personer.³⁷ Det finns ingen anledning att tro att bland författare, konstnärer och vetenskapsmän fanns ett stort antal av andra mottagningar och sällskap än de som Linder beskriver men däremot fler personer som ingick i dessa än hon anger. Hon nämner endast ett trettiotal personer som återkommer i alla sammanhang.³⁸

³³ Gurli Linder skrev detta på slutet av 1910-talet och hon var då över 50 år. Hennes man Nils Linder hade varit avliden sedan 15 år. Detta avspeglas säkert i hennes melankoliska framställning. Ibid., s. 97. Det är lätt att samtidigt tänka på

³⁴ Ibid., s. 96

³⁵ De ordnade julfester, dansfester och vid ett tillfälle en skämtsam rättegång i Stallmästargårdens tingssal då Ellen Key ställde Verner Heidenstam till svars för sin ovilja mot humor. Sista sammankomsten hölls 1916 samma dag som Heidenstam invaldes i Svenska Akademin. Festen blev så våldsam att Heidenstam dagen efter inte orkade gå på akademins officiella middag. Ibid., s. 101

³⁶ Ibid., s. 99

³⁷ Man bör inte glömma bort att detta är skildrat ur Gurli Linders anekdotiska perspektiv. Boken publicerades också ca 20 år efter händelserna.

³⁸ Samtidigt vill jag poängtera att hon har ett mycket digert personregister.

Etiska och estetiska ideal

Slutet av 1800-talet var uppbrottets tid. Omformuleringar gjordes möjliga, inte minst inom litteraturen och dess etik. Fram till mitten av 1700-talet hade kyrkan den moraliska makten varefter upplysningens ideal vann inflytande.³⁹ Åttiotalisterna utmanade kyrkans roll bl.a. de äktenskapsvillkor som etablerats. Den danske litteraturkritikern George Brandes var i sina yngre år en inspirationskälla. Han banérförde ”det moderna genombrottet”, som innebar att man ville bygga ett nytt samhälle baserat på rättvisa, tanke- och åsiktsfrihet och jämlikhet mellan män och kvinnor.⁴⁰

Tillsammans med en annan nordisk författare, Henrik J. Ibsen, ville han att litteraturen skulle ställa samhället under debatt. De mest kända svenska manliga författare som anammade detta var Strindberg, Gustaf af Geijerstam, Hansson, Tor Hedberg, Levertin och Axel Lundegård. Strindberg och Levertin kom dock senare att överge åttiotalisternas program och ansluta sig till 90-talisterna.⁴¹

De litterära texterna avkrävdes ett moraliskt ansvar och ifrågasättandet av rådande levnadspraxis uppfattades som djupt omoraliskt av de konservativa krafterna. Samtidigt som Harold Bloom framhåller att litteraturen alltid varit fränvänd sin samtid och därför inte går att använda som rättesnöre, menar Eva Heggstad att just detta drag fanns hos åttiotalskvinnorna.⁴² Deras texter avsåg att påverka samtiden. Angående äktenskapet såsom det belyses i några texter av Fahlstedt anser Heggstad:

I bägge dessa noveller ses arbetsgemenskapen som den sanna kärlekens fundament. Som en protest mot det borgerliga samhällets uppdelning i en reproduktiv och en produktiv sfär ger de uttryck för ett ideal som innebär att mannen och hustrun i kärleksfull gemenskap arbetar sida vid sida.⁴³

Heggstad sammanfattar dock hela den kvinnliga revolten som ganska modest.

³⁹ Tilda Maria Forselius, *God dag, min läsare! bland berättare, brevskrivare, boktryckare och andra bidragsgivare i tidig svensk veckopress 1730–1773*, [Förlagsutgåva av diss., framlagd Göteborg univ. 2013, ny, rev. utg., Eureka - Ellerströms akademiska nr 42] Lund, Ellerström 2015

⁴⁰ Bertil Nolin, ”Det moderna genombrottet”, Lars Lönnroth & Sven Delblanc, *Den svenska litteraturen. D. 3, De liberala genombrotten: 1830–1890*, red. och utgivare Lars Lönnroth & Sven Delblanc, Stockholm, Bonnier Alba 1989, [org. 1988] s. 178–199

⁴¹ Periodens bestämning och uppdelningen mellan åttio- respektive nittiotal är inte helt självklar. Det bör vidare framhållas att det var den första svenska generationen där flera av de manliga nyckelpersonerna utan stöd av mentorer kunde försörja sig som yrkesförfattare; Gunnar Carsten uttalar sig om detta: ”I denna subjektiva upplösning av etiken var Brandes en föregångare och han följdes mer eller mindre av de unga, Levertin, Ola Hansson och andra.” Henrik Schück, Gunnar Castrén & Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria. D. 7, Den nya tiden (1870–1914)*, av Gunnar Castrén, utgivare Henrik Schück, 3. fullständigt omarb. uppl., Stockholm, Geber 1932, s. 160

⁴² H. Bloom, 2000, s. 43; Eva Heggstad, ”Konstnärskall och hustruplikt: konflikter mellan arbete, kärlek och konst”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. 2, Fadershuset 1800 - 1900*, red. Elisabeth Møller Jensen, Höganäs, Viken 1993, s. 508–511

⁴³ *Ibid.*, s. 510

Samtidigt som udden riktas mot den äktenskapliga institutionen och samtidigt som uppbrottet ur familjen många gånger ses som den enda vägen för kvinnan att uppnå frihet och oberoende, söker sig de kvinnliga författarna påfallande ofta mot kompromisslösningar som kunde kallas lagom emancipation i familjens sköte.⁴⁴

Vid denna tid tog kvinnan också arbete utanför den s.k. reproduktiva uppgiften, att leva och att vårda inom familjen. I det framväxande urbana samhället gällde detta i högsta grad för arbetarklassens kvinnor men också alltmer för borgerskapets.⁴⁵ Men friheten från familjeuppgifterna och en bejakad subjektivism innebar samtidigt en objektifiering på en marknad. De kvinnliga, oftast borgerliga, författarna sökte det offentliga rummet för att få sina röster hörda.⁴⁶ Uppbrottet hade dock sitt pris.

”Författarinna och artistinna är hora”, skrev August Strindberg i ett brev till Ola Hansson. När kvinnan lämnar sin skyddade plats i hemmet och träder ut i det offentliga livet för att sälja sin produkt, och därmed också sig själv, till en anonym och betalande publik framstår hon som en var mans kvinna, en prostituerad.⁴⁷

En debatt som upprörde var sedlighetsfrågan.⁴⁸ Kvinnan förväntades vara oskuld före äktenskapet men skulle detta också gälla männen? Var det rätt att bejaka kvinnliga sexualiteten, jämställa den med den manliga? Enligt Christina Sjöblad intog de kvinnliga författarna ofta en försiktig, avvaktande inställning; Fredrika Bremer förbundets ordförande Sophie Adlersparre ansåg att synpunkterna och frågeställningarna var omöjliga att diskutera. Några intog ”en självständig ståndpunkt och i deras texter kan sålunda en hustru förlåta sin man både för sexuell förbindelse och barn före äktenskapet (Anna Wahlenberg) eller maken sin hustrus otrohet under äktenskapet (Amalia Fahlstedt)”.⁴⁹

Den moderna realistiska romanen vände sig dock mot den idealism som hitintills hade gällt inom litteraturen.⁵⁰ Strindberg blev den nya romanens banerförare i Sverige. Han presenterade realismen på följande sätt:

⁴⁴ Ibid., s. 508

⁴⁵ Inger-Lise Hjordt-Vetlesen talar om en krass nödvändighet för medelklasskvinnorna att finna arbete. Den gick hand i hand med frågan om kvinnornas väsen. I.-L. Hjordt-Vetlesen, 1993, s. 330–353

⁴⁶ Mellan 1879 och 1889 debuterade 148 kvinnor på svenskt och finlandssvenskt språkområde. Ingeborg Nordin Hennel, & Christina Sjöblad, ”Lyckligare ungdom har aldrig funnits: det moderna genombrottet i Sverige”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. 2, Fadershuset 1800 - 1900*, 1993, s. 495–507

⁴⁷ E. Heggstad, 1993, s. 511

⁴⁸ Samtidigt som man agiterade för sundhet och naturlighet så sipprar frågan om en sexualisering av kvinnokroppen fram. Den romantiska könsfilosofin gav vika för till exempel synen att sexualorganen likt andra skulle hålla sig i hälsosam verksamhet. I.-L. Hjordt-Vetlesen, 1993

⁴⁹ I. Nordin Hennel & Chr. Sjöblad, 1993

⁵⁰ A.-L. Jeppsson, 1981, s. 98; Lisbeth Larsson skriver: ”Den borgerliga romanen växer under 1700- och 1800-talen fram i ett intensivt växelspel med den läsande kvinnan. Lisbeth Larsson, ”Den farliga romanen: läsaren, romanförfattaren och

Realism kallas den riktning inom alla konstområden då framställaren söker att göra det åsyftade intrycket, det vill säga gifva illusion, genom att utföra de viktigaste af den mångfald detaljer hvaraf bilden är sammansatt. [---] Rådet är gifvet, behöfva vi säga det, af en ledamot af Svenska Akademien, den tiden, då realismen, den förhatade, den afundade, kämpade sig till ett berättigande, som den borde ega obestriddt, emedan den eger det — af naturen.⁵¹

Konstnären skulle genom skildring av detaljer ge en illusion av naturlighet. Bland utländska författare hölls Viktor Hugo och Hippolyte A. Taine som förebilder. Om den senare framhåller Hugo Wickström:

En sådan ande synes Taine vara. Hans lära har vunnit anklång öfver hela Europa. Det skrives numera knappast ett enda arbete inom den tillämpande ästetiken, som icke eger en bismak af hans åsikter. Man söker klargöra naturbetingningarna, yttre förhållanden, uppfostran, "tidsandan", och på denna grund konstruerar man sedan upp en personlighet, som skall kunna klarligen fattas och inses. Individens sista satsen i en slutledning, konsten en naturprodukt, och det sköna endast en utväxt på verklighetens stam.⁵²

Amalia Fahlstedt betraktades som naturalist. Hon var skicklig på att skildra detaljer. I Ingeborg Nordin Hennels och Christina Sjöblads artikel, "Lyckligare ungdom har aldrig funnits", presenteras hon under två avsnitt. I temat "1880-talets tematik och motiv" skriver de: "Men också en Strindbergs naturalism kan spåras hos exempelvis Anna Wahlenberg och Amalia Fahlstedt."⁵³ Under perioden skrevs kortare verk såsom noveller och korta romaner.⁵⁴ Fahlstedt skrev fler verk som hon kallade skizzer, något impressionistiskt, fångat i flykten. Drama blev också en genreform för att sätta samtidsfrågorna under debatt som inte bara utnyttjades av männen, såsom Ibsen och Strindberg. I likhet med Leffler, Alfhild Agrell och Benedictsson skrev Fahlstedt dramer. Ett av hennes fyra dramer är *Första steget - Dramatisk skizz*.⁵⁵ Marika Lagerkrantz skriver på *Dramawebben*.⁵⁶

genren", *Nordisk kvinnolitteraturhistoria Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. 2, Fadershuset 1800–1900*, red. Elisabeth Møller Jensen, Höganäs, Viken 1993, s. 319–327

⁵¹ August Strindberg, "Om realism. Några synpunkter.", *Ur dagens krönika: Tidstaflor/Månadskrift för skönlitteratur, teater och politik, 1881–1891*, Stockholm, Utgifna af Arvid Ahnfelt 1882, s. 101 respektive 107, [Runeberg], <http://runeberg.org/urtagkron/2/0225.html>, hämtad 2018-05-26

⁵² Hugo V. Wickström, "Det moderna Frankrikes ästetiker. Några iakttagelser af". *Ur dagens krönika Tidstaflor, Månadskrift för skönlitteratur, teater och politik. 1881 – 1891*, Stockholm, Utgifna af Arvid Ahnfelt 1883, s. 78, [Runeberg], <http://runeberg.org/urtagkron/1883/0308.html>, hämtad 2018-05-26

⁵³ I. Nordin Hennel & Chr. Sjöblad, 1993, s. 495–507

⁵⁴ Ibid

⁵⁵ A. Fahlstedt, "Första steget. Dramatisk skizz", *Svea Folkkalender*, [1844–1924] Stockholm, Bonnier 1885, s. 115. Den blev senare omformulerad till novell och ingår i novellsamlingen A. Fahlstedt, *Ax och halm, berättelser*, Stockholm, Alb. Bonnier 1887

⁵⁶ A. Fahlstedt, "Första steget", *Dramawebben*, <http://www.dramawebben.se/pjas/forsta-steget>, hämtad 2018-11-01

Det första steget handlar om en ung flicka som ska konfirmeras. [...] Flickan är mycket spänd och modern lockar ur henne vad det är hon grubblar över. [...] Hon kan nämligen inte förstå, och därför inte tro på, att man under nattvarden verkligen blir delaktig av Kristi lekamen och blod. [...] Flickan låter sig övertalas [av prästen]. Då höjer modern sin röst. Hon går nu emot prästen och uppmanar sin dotter att lyssna på sig själv, att våga tvivla och låta bli att konfirmera sig. [...] Hon [flickan] går inte till konfirmationen.

En pjäs som går rätt in i en viktig konflikt i tiden. Kyrkan var ännu en mäktig auktoritet i slutet av 1800-talet. Det är en modig änkefru och henne dotter som gestaltas i pjäsen. Trots att konflikten väl inte är aktuell i dag är det ett intressant drama om kvinnor som vägrar underkasta sig en patriarkal auktoritet.

Post-åttiotal

Perioden ”Åttioalet” varade mellan Strindbergs *Röda Rummet* år 1878 och Heidenstams *Vallfart och vandringsår* år 1888.⁵⁷ Antalet kvinnliga författare nådde sin kulmen i slutet av 1880-talet. Naturalismen, realismen ersattes sedan av en annan estetik. Romantik och sensualism blev ledord. ”En skönhets poesi” skulle enligt Heidenstam och Levertin beteckna den nya genren.⁵⁸ Flera av de ideologiska budbärarna för naturalismen, såsom Brandes och Strindberg, lämnade det samhällsdebatterande programmet; de vände därmed också genombrottets kvinnor ryggen.⁵⁹ Några åttiotalsförfattarinnor överlevde litterärt men blev för evigt knutna till denna period.⁶⁰ Realismen hade tjänat kvinnornas sak väl; det handlade om nuet, den samtida verklighet och dess centrala problem. Hur skulle ”skönhets poesi” kunna förändra kvinnorollen?

Åttiotalsgenerationen hade redan innan mycket emot sig; publiken och pressen var njugga. Svenska Akademiens ständige sekreterare Carl David af Wirsén fann tidigt ”angreppspunkter som han sedan enträget återkom till: de unga beskyldes för materialistiska tänkesätt och moralupplösande verksamhet”.⁶¹ Periodens senare eftermäle var inte heller odelat positivt. Conny Svensson hävdar till exempel i en recension av Eva Heggstads avhandling: ”Åttioalets svenska skönlitteratur är väl inte alltid så stimulerande att läsa”.⁶² Göran Hägg skriver att åttioalet anses som politiskt radikalt och består

⁵⁷ I likhet med vad som sagts tidigare är period begreppet och tidsramarna för dessa inte helt självklara.

⁵⁸ ”Diktarens fantasiliv skall komma till sin rätt om så på bekostnad av troheten mot stoffet, som alltför länge hedrats med uppmärksamhet”. Staffan Björck, ”C. G. Verner Heidenstam, von”, *Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, (artikel), <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Mobil/Artikel/12779>, hämtad 2018-11-20

⁵⁹ I. Nordin Hennel & Chr. Sjöblad, 1993

⁶⁰ A.-L. Jeppsson, 1981 s. 95; Per Arne Tjäder, ”Åttiotalsgenerationen”, L. Lönnroth & S. Delblanc, *Den svenska litteraturen. D. 3, De liberala genombrotten: 1830–1890*, 1989, s. 203

⁶¹ E. N. Tigerstedt, 1967, s. 147

⁶² Conny Svensson, ”Eva Heggstad, Fången och fri. 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet”. (Recension), *Samlaren: tidskrift / utgifven af Svenska litteratursällskapets arbetsutskott*, Svenska litteratursällskapets arbetsutskott, Uppsala, 1880-Årgång 113, 1992, s. 111, <http://www.svelitt.se/samlaren/browse.html>, hämtad 18-05-23

av ”Strindberg och ett antal olästa små författare”.⁶³ Gunnar Brandell värderade insatsen annorlunda. De kvinnliga bidragen ”till den nya, realistiska litteraturen [kunde] gott och väl [...] mäta sig med de manliga”.⁶⁴ Han anser att de viktigaste insatserna gjordes av kvinnor. Konstnärligt mäter kvinnorna sig männen. Man kan säga, menar Per Anders Tjäder, att kvinnorna saknade sina manliga kollegors intellektuella bildning men att de fullgott kompenserade detta med att observera närmiljön, hemmets ”universitet”.⁶⁵ Lars Lönnroth och Sven Delblanc skriver i *Den svenska litteraturen* att de kvinnliga åttiotal-författarinnorna bidrog mycket till utvecklingen av den realistiska berättarkonsten och att de sedan blev goda exempel för senare författarinnor, såsom Selma Lagerlöf och Elin Wägner.⁶⁶

Periodens eftermäle var således tudelat. Litteraturforskare återkommer ständigt till perioden och detta av flera skäl: professionaliseringen av författarskapet och kritikerkåren, den moderna romanens och dramats utveckling och de kvinnliga författarnas genombrott.

⁶³ O. Levertin får ett 30-tal referenser och betraktades troligen som läsvärd. Göran Hägg, *Den svenska litteraturhistorien*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1996, s. 302

⁶⁴ E. N. Tigerstedt, 1967, s. 166

⁶⁵ Lars Lönnroth & Sven Delblanc, *Den svenska litteraturen. 2., Genombrottstiden: 1830–1920, 1989*, s. 211ff

⁶⁶ *Ibid.*, s. 219

Amalia Fahlstedt

Formella eftermälen

I *Svenskt biografiskt lexikon (SBL)* presenteras Amalia Fahlstedt först på följande sätt:

Författare, Lärare

Amalia Wilhelmina Fahlstedt, den föregåendes syster, f. 8 jan. 1853 i Stockholm (Maria), d. 29 jan. 1923 i Djursholm. Genomgick Jenny Rossanders lärokurs för lärarinnor; innehade en förberedande samskola i Stockholm 1878—95. Författarinna, översättarinna. — Ogift.⁶⁷

Den ”föregåendes syster” är Eugène. Det skymtar en vacklande inställning till könsidentiteten. I ingressen presenteras hon som ”författaren, lärare” medan hon sedan blir ”författarinna, översättarinna” och dessutom tappas en identitet, lärarinnans. I *Svenskt biografiskt lexikon (SBL)* ges också en mera utförlig beskrivning av Fahlstedts gärning.

Efter att ha genomgått Rossanderska kursen för lärarinnor startade Amalia F. tillsammans med sin syster Bertha en förberedande skola för pojkar och flickor, belägen på Östermalm, med Amalia som skolans föreståndarinna.

Genom broderns nära vänskap med August Strindberg, genom barndomsintrycken från Söder och sin allmänna livsinställning kom Amalia F. att ansluta sig till åttiotalistgruppen. Amalias produktion kan från början räknas till realismen.⁶⁸ Hon knöt också nära vänskap med Ellen Key och kretsen kring henne. A. F. debuterade 1883 med novellsamlingen »I flykten». [---] Det var Strindberg, som 19 okt. 1882 insände debutboken till förläggaren C. Looström med presentationen »en författarinna som är okänd än, men som skall bli djävligt känd. Hon tillhör framtiden!». [---] Strindberg ordnade också med fördelaktiga recensioner av boken. [---] Med ökade försörjningsplikter för systerbarnen kom F. från denna tid att alltmer ägna sig åt översättningsarbeten och publicistik. Hon utgav sedan, förutom ungdomsboken »I sommartid» och ett par novellsamlingar, två trevliga och välskrivna barnböcker med teckningar av Elsa Beskow.

Amalia F:s författarskap hör ej till tidens märkligare, språket kunde även i hennes bästa böcker vara tungt och dialogen var ofta onaturlig. Den moraliska eller sociala tendensen — i och för sig ej överdriven — ville ofta spränga den konstnärliga ramen. Birgitta Lager

Det är en vänlig men inte okritisk biografisk teckning. Omnämmandet av personer som Strindberg,

⁶⁷ *Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, ”Amalia Fahlstedt”, <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Search.aspx>, hämtad 2018-09-15

⁶⁸ Samtidigt måste man ställa sig lite undrande inför att två män sägs stå bakom Amalia F:s intresse för realismen. Hon hade ju gott om bildade kvinnliga vänner.

Key och systerdottern Elsa Beskow förhöjer Fahlstedts sociokulturella kapital.⁶⁹ Brodern Eugène har också ett kulturellt värde. Birgitta Lager sammanfattar Fahlstedts gärning med följande ord: ”Amalia F:s författarskap hör ej till tidens märkligare [...]”. Även Stina Hammar, anser att hennes ”böcker ligger dammiga och olästa i bibliotekens källarvalv”.⁷⁰

Var Fahlstedt en av biförfattarna som bar upp ”de stora” på den litterära scenen? Syftet med detta arbete är emellertid inte att omvärdera Amalia Fahlstedt utan att med utgångspunkt från hennes liv och verk studera den litterära kanoniseringsprocessen.

Litterärt sammanhang

De fyra sistfödda syskon i familjen Anders och Johanna Fahlstedt var kulturellt engagerade. De var språkkunniga, utövade musik och målade. Syskonen stöttade varandra ekonomiskt, socialt och kulturellt inte minst litterärt livet ut. Förutom Augusta förblev de tre andra ogifta och kom att bilda ett syskonkollektiv som varade ända till slutet av deras liv. När Augusta dog år 1915 flyttade de tre in till Karl och Aina Guettler i Altorp, Djursholm. Där avled som sista syskon Eugène år 1935. Det finns många tecken på att Eugene och Amalia stod i ett speciellt nära förhållande.

Eugene Fahlstedt var den mest namnkunnige i familjen Fahlstedt.⁷¹ Han studerade estetik och litteraturhistoria i Uppsala men blev på grund av familjens ekonomiska bekymmer, i och med systemen Augustas man Bernt Maartmans tidiga bortgång, tvungen att söka arbete. Han började som lärare men fann snart vägen till Nordisk familjebok. Där blev han en av redaktörerna i framför allt estetiska ämnen för den s.k. Ugglanupplagan år 1923. Han var under många år recensent för Svenska Dagbladet i musikfrågor och sekreterare för Filharmoniska sällskapet i Stockholm. Han gav ofta fribiljetter till Amalia Fahlstedt.

Bengt Hildebrand och Torsten Eklund beskriver honom på följande sätt: ”Receptiv och mångsidig satte han sig lätt in i de mest olika uppgifter och visade härvid stilistisk skicklighet och smidighet.” Han uppvisade också en ”prudentlig omständlighet” som hans kollegor uppfattade som roande. De uppskattade hans kapacitet, personlighet och ”sällsporda kringsynthet”.⁷² Under studietiden blev han medlem i ”Estetiska föreningen” och Strindbergs ”Runa”.⁷³ Han fick därigenom i likhet med alla andra en egen runa, ”Kaun”.⁷⁴ Med Strindberg slöt han en livslång vänskap. Bortsett från den tidiga

⁶⁹ Amalia F. skrev f.ö. om ogräsens revolt i samlingen *I flykten; berättelser*, novellen ”Några minnesblad”, något som sedan återkommer i Elsa B:s ”Blomsterfesten i täppan”, 1914. A. Fahlstedt, *I flykten: berättelser*, 1883; Beskow, Elsa, *Blomsterfesten i täppan*, Stockholm, Axel Eliassons konstförlag 1914

⁷⁰ Stina Hammar, *Solägget: fantasi och verklighet i Elsa Beskows konst*, Stockholm, Bonnier 2002

⁷¹ Så till exempel nämns A. Fahlstedt som Eugenes syster men aldrig det motsatta. Elsa Beskow som var Amalia Fahlstedts systerdotter överträffar naturligtvis Eugene men tillhör en annan generation.

⁷² Bengt Hildebrand, ”Frans Eugène Fahlstedt”, *Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, (art. av Bengt Hildebrand med bidrag (om Strindberg) av Torsten Eklund), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/14989>, hämtad 2018-11-01

⁷³ *Svenska Dagbladets Årsbok, 1924–1964*, ”Svenska Dagbladets Årsbok/ Trettonde årgången (händelserna 1935)”, Stockholm, Svenska Dagbladet 1935, [Runeberg], s. 262, <http://runeberg.org/svda/>, hämtad 2018-05-23

⁷⁴ *Stockholms universitetsbibliotek presenterar: Månadens rara bok Januari 2012*, ”Fritänkaren”, Stockholm, Stockholms universitetsbibliotek 2012, s. 3, www.sub.su.se/media/265522/manadensrarabok_jan_2012.pdf, hämtad 2015-06-0

bekantskapen berodde detta mycket på Eugene Fahlstedts personlighet. Han var en ”synnerligen stillsam, gammaldags siratlig, fin, försynt och blid man, därtill Strindberg uppriktigt hängiven och trofast i sin vänskap”.⁷⁵

I början av sitt författarskap uppmuntrades Amalia Fahlstedt av August Strindberg. I ett brev den 19 oktober 1882 till förläggare Claes Julius Looström skriver Strindberg om hennes debutbok att hon är ”en författarinna som är okänd än, men som skall bli djävligt känd. Hon tillhör framtiden!”. I ett senare brev till brodern Eugene, när han läst hennes noveller, skriver han: ”Jag ber dig lyckönska henne, [...] därför att hon redan framträder som en mogen ursprunglig och av tidens andar besjälad författare!” Hon är ”självständig och så genial, att hon går utanpå alla sina medtävlarinnor” [...] och ”hon har ett mer, som jag saknar ännu, hon har den stora mänsklighetskänslan, kärleken, som den kallas, vilken gör hennes skrifter till en lisa och en vederkvickelse”.⁷⁶

Det framkommer också att Strindberg umgicks i Fahlstedtska familjen. Allmänt känt är att Strindberg senare kom på kant med de kvinnliga åttitalisterna till vilka han räknade Amalia Fahlstedt.⁷⁷ Redan 1884 kallar han Agrell och Edgren för ”missbildningar”.⁷⁸ Fahlstedt kände sig i januari året därpå manad att gå till attack. Hon tog bland annat upp de skilda och ogifta kvinnornas försörjningsmöjligheter men även respekten för kvinnornas arbete.

Ni sjunger ut, Ni, ty annars skulle Ni kvävas. Låt nu en af de förorättade få litet luft, ty äfven kvinnor vilja andas. [---] Nu skola vi gå till underklasskvinnan. [...] Hon ’föder barn’, mannen föder både hustru och barn. ’Det är han, som slafvar’. [---] Jag påstår inte, att det är slafveri att arbeta i sitt eget hus, men det är arbete, ett ok liksom hans.⁷⁹

Det har inte framgått hur hon och Strindberg sedan skötte sina relationer men hon har en ödmjuk ton och vill i artikeln ta ’mot den erbjudna fredspipan’.⁸⁰

En närmare vän fick Amalia Fahlstedt i Ellen Key.⁸¹ Under 30 år brevväxlade de och Key skrev också minnestexten i *Ord och Bild*.⁸² Med henne kom hon att dela intresset för pedagogik och

⁷⁵ B. Hildebrand, , ”Frans Eugène Fahlstedt”, *Svenskt biografiskt lexikon: SBL*

⁷⁶ B. Lager, ”Amalia Wilhelmina Fahlstedt”, *Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, [Artikel], <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/14985>, hämtad 2018-01-14

⁷⁷ I ett brev till Eugene Fahlstedt skriver Strindberg. ”Till Julen 1883 är ämnad utgifvas på Looström och Komp:s förlag en vitter Kalender med bidrag af Fru Ch. Edgren [Leffler], Fru Agrell, Fr. Mathilda Roos, Fr. [Amalia] Fahlstedt, samt Herrar Aug Strindberg, Harald Molander, Georg Nordensvan, Gustaf af Geijerstam, Knut Wicksell, [A. U.] Bååth, Ernst Lundqvist, [Edvard] Fredin, P. [Pehr] Staaff, Daniel Fallström m. fl.”. David Gedin, ”’Är kanske inte mitt lif mera värdt än en usel, obetydlig qvinnas!’ - Strindberg och de kvinnliga åttitalisterna”, 2012, s. 9, *Litteraturbanken*, <https://litteraturbanken.se/txt/lb99920601/lb99920601.pdf>, hämtad 2015-06-03

⁷⁸ Ibid., s. 1

⁷⁹ A. Fahlstedt, ”Till August Strindberg från en kvinna”, *Tiden*, 31 jan. 1885. (*Tiden* var en radikal socialistisk veckotidning som gavs ut 1883–85. Den ändrade därefter namn till *Stockholm*.)

⁸⁰ Ibid

⁸¹ *Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, ”Amalia Fahlstedt”, <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Search.aspx>, hämtad 2018-09-15

⁸² Ulf Wittrock, ”Det evigt kvinnliga. En historia om förändring”, (Recension), *Samlaren: tidskrift / utgifven af Svenska litteratursällskapets arbetsutskott*, Uppsala, Svenska litteratursällskapets arbetsutskott, 1880- ,

föreningen ”Tolfterna”. Key berättar hur Fahlstedt närde en brinnande ilska in i det sista till samtidens skolor. Som framgått tidigare etablerade hon en förskola i samklang med Withlock och Keys experimentella småskola. I en av sina böcker beskriver Fahlstedt också hur skolan skulle vara: lekfull, full av musik och utan tvång. Key och Fahlstedt framträdde ofta tillsammans, så till exempel på ”Nya Idun” där de höll ett inlägg om ”Humorn i den moderna litteraturen”. Föreningen ”Tolfterna”, som blev ett livslångt engagemang för Fahlstedt, band också vännerna samman.⁸³ Där träffades också flera av de kulturellt aktiva kvinnorna.⁸⁴ I brev till Fahlstedt ber många av vänner om hälsningar till Key, undrar var hon är eller hur hon mår. Av dem ges intrycket att hon var en av de förmedlande länkarna, en informell sekreterare till Key.

Det finns många likheter mellan Key och Fahlstedt. En var att de förblev ogifta. Ett skäl till detta för intellektuella kvinnor kring förra sekelskiftet var säkert den relativa frihet som de därmed erhöll. Det fanns emellertid betydande skillnader mellan dem. Ellen Key var en central gestalt i sällskapslivet och hade bättre möjligheter till försörjning. Hennes mor var adlig och fadern godsägare och en aktiv lokal- och riksdagspolitiker. Ellen Key var stundtals faderns sekreterare i hans riksdagsarbete. Hon föddes i en helt annan social situation än handlardottern Amalia Fahlstedt.⁸⁵ Den senare var ur ett borgligt perspektiv fattig.

I Amalia Fahlstedts brevsamling kan man urskilja fem mycket nära vänner.⁸⁶ Eftersom brevsamlingar alltid bör betraktas som slumpartade artefakter är riskerna för förhastade slutsatser stor, men breven kan ge fingervisningar. Samtliga av Amalia Fahlstedts brevvänner hade, av allt att döma, god kontakt med samtidens kulturella elit. Anna Norstedt, född Munthe, bodde en tid i Djursholm och hade Viktor Rydberg i den närmaste vänkretsen. Lisa Hultin brevväxlade med Selma Lagerlöf, Ellen Key och Elin Wägner. Gerda Bergh var dotter till en riksdagsman och gift med konstnären Rickard Bergh, och Anette Vedel hade filosofie kandidatexamen och var redaktör för *Nordisk tidskrift* mellan åren 1925–1940. Inger Harbou Vikström undervisade i matematik och drömde om en barnskola, där hon på egen hand kunde lägga upp undervisningen. Hon utbildade sig bl.a. på Nääs slott i Västra

<http://www.svelitt.se/samlaren/browse.html>, hämtad 2018-05-23, s. 159; Ellen Key, ”Minnesblad * 8/1 1853 Amalia Fahlstedt † 29/1 1923”, *Ord och Bild*, Trettioandra årgången, 1923, s. 267 - 271

⁸³ Namnet ”Tolfterna” kom sig av att man bara skulle vara tolv i varje grupp och man bildade i början sex grupper. Amalia F. och de andra kallade verksamheten Samkväm. ”Tolfterna” avsåg de ”bildade öfverklasskvinnorna” medan arbeterskorna kallades för medlemmar. Grupperna turades om att arrangera samkväm som innehöll högläsning, föredrag, diskussioner och underhållning ofta i from av musik. De första åren var diskussionerna mycket livliga. Samkvämen skedde i de lokaler som var tillräckligt stora vilket i några fall kunde vara i någon av ”Tolfternas” hem. Verksamhet fortlevde i över 60 år.

⁸⁴ Hanna Paulis kända oljemålning ”Vänner”, som hon arbetade med mellan 1900 och 1907, visar en högläsande E. Key omgiven av bland andra Nanna Benedixson, Gerda Bergh, Lisen Bonnier, Olga Fåhrens och Betty Hirsch, samtliga verksamma i ”Tolfterna”.

⁸⁵ Denna intersektionella ordning glöms lätt bort i feministisk forskning.

⁸⁶ A. Fahlstedt, [Saknar titel] (*Förteckning över Fahlstedtska biblioteket*), privat ägo, odaterat. I samlingen finns enbart ett kort från Ellen Key till Amalia.

Götaland eftersom hon ansåg att träslöjden hade en speciell pedagogisk betydelse.⁸⁷ Fahlstedt gjorde långa skogspromenader inte bara med Ellen Key, utan också med Anna Withlock och Axel Lundegård.⁸⁸

Skillnaden mellan vänner, kollegor och affärsrelationer är glidande; en god vänskap kan leda till affärer och en affärskontakt till vänskap. Vänskapsgrupper kan dock få en stor betydelse för de kulturella strömningarna. Bland Fahlstedts vänner, enligt brevsamlingen, fanns en grupp författare såsom Elin Améen, Ebba Heckscher f. Westberg, Amanda Kerfstedt, Maria Rick-Müller, Helga Frideborg (Frida), Ina Lange, Maria Steénhoff, f. Wadström och Hilma Angered Strandberg. Bland konstnärer fanns Agnes Branting, Selma Giöbel och Georg von Rosen. Bland övriga vänner fanns filologen och skolmannen Julius Centerwall samt syskonen Elsa och Therese Gyldén. Thereses make var inspektör för Stockholms arbetarinstitut och Elsas man Hugo var ordförande för det kulturella sällskapet Kråkorna. Dessutom umgicks Amalia Fahlstedt mycket med matematiklektorn Simeon Hjeltström och skådespelaren Anna Zetterberg.

Under sekelskiftet 1900 var kontakterna mellan konstnärer och författare omfattande, vilket Fahlstedts vänner är ett exempel på. Som framgått umgicks Fahlstedt med matematiker och fysiker. Detta kan te sig apart men som redan nämnts var Sonja Kovalevsky den första kvinnliga professorn i matematik. Hon var dessutom författare och deltog livligt i kretsen kring Anne Charlotte Leffler. Fahlstedt blev tidigt medlem i Författarsällskapet men drogs inte in i dess sociala liv. Linder noterar att hon inte ofta syntes i de viktiga litterära salongerna medan Key skriver att hon ”bland själar lika stilla som hon själv knöt aldrig lösta vänskapsband. Hon närmade sig sällan de socialt intresserades grupp, det var inom de vittras och konstnärligas hon trivdes bäst”.⁸⁹ Den grupp Key avser är nog vännerna i ”Nya Idun”, ”Tolfterna” och andra förtrogna.

Den kulturella uppväxtmiljö, de många vännerna och bekanta, det breda kontaktnätet, hennes estetiska och etiska hemvist medförde alltså ett inte oansenligt sociokulturellt kapital. Fahlstedt var förtrogen med och hade anseende i dåtidens finkultur.

Litterära verk

Sammanlagt har Amalia Fahlstedt lämnat efter sig ca 137 litterära arbeten varav 23 är översättningar.⁹⁰ Hon har främst publicerat noveller, varav 43 är publicerade och 8 opublicerade.

⁸⁷ Intresset för träslöjd var under denna tid betydande inte minst tack vare Nääs slott. ”År 1874 startades ett slöjdlärarseminarium på Nääs. Skolan utbildade lärare från stora delar av världen i slöjd och hantverk, och kallades ”Sveriges fönster mot världen”. Det var kunskapen och teorin bakom den pedagogiska slöjden som var det viktigaste att få med sig som student på Nääs. [...] Nääs blev en viktig arena för kvinnor att hävda och försvara sin plats i undervisningen. *Slöjdlärarseminariet 1874–1966*, [Nääs Slott, Slöjden], <http://www.naas.se/sloejden/sloejdlaerarseminariet-1874-1966/>, hämtad 2018-16-05

⁸⁸ Detta framgår av breven i *Fahlstedtska brevsamlingen*, privat ägo

⁸⁹ E. Key, *Ord och Bild*, 1923, s. 270

⁹⁰ Det är av lätt förståeliga skäl svårt att ange exakta uppgifter. Det dyker allt som oftast upp nya skrifter.

Hon skrev 4 dramatiska verk samt 13 dikter. Även 46 artiklar och minnesord finns. Totalt sett är 19 av arbetena opublicerade och 118 publicerade, vilket innebär att samtiden och litteraturhistorikerna hade god tillgång till information om hennes författarskap. Ingen av hennes verk är översatta men hon hade ett fåtal förfrågningar. Dessutom finns totalt 384 brev, varav 168 är skrivna av Fahlstedt, 104 från vänner samt 112 från förlag och övriga affärskontakter.⁹¹ Breven kommer att behandlas i ett eget avsnitt.

Det är lätt att finna hur Fahlstedt har positionerat sig genom åren. Hon debuterade med novellsamlingen *I flygt; berättelser* år 1883. Hon författade sedan fyra dramer där alla, så vitt som kan bedömas, tillkom före år 1889.⁹² Under en tioårsperiod följde sedan novell- och romanskrivandet, vilket efterkoms av översättningsarbete. Mest arbetsintensiv var hon, med utgångspunkt från antalet arbeten, mellan åren 1893 och 1903, då ca 50 av de totalt 118 verken tillkom.⁹³ Amalia var då 40 - 50 år.

Litterär utveckling

Vid en genomläsning i kronologisk ordning av produktionen kan Amalia Fahlstedts litterära utveckling skönjas.⁹⁴ I början av karriären finns den högtidliga stilen med långa inledningar i t.ex. novellen ”Den elfte timmen”, *I Flykten; berättelser* (1883). Den djärva lätt attackerande stilen med ironiska inslag hittas i novellsamlingen *Ax och Halm* (1887) samt *Ismaël: berättelse* (1895), medan den säkra men fortfarande experimentella tonen finns i *Passionshistoria* (1897) samt *I dödvattnet: skildring* (1899). Under senare år författade Fahlstedt korta noveller om vitt skilda ämnen, Det verkar som om tiden inte räckte till för annat än snabba reflektioner. Dessa hittas i *Hvita boken och andra berättelser* år (1904) och *Glimtar: fantasier och kåserier* (1912). Den sista roman var *I sommartid* (1901) som följdes av novellsamlingen *Mor Sagas skymningsprat* (1902).⁹⁵

Beskrivningen ovan ger en generell bild av Amalia Fahlstedts litterära arbeten. Det är svårt att sammanfatta en författarens verk i några få ord. De flesta verken kan ändå klassificeras som idéburna.

⁹¹ Detta avser enbart den *Fahlstedtska brevsamlingen*, i privat ägo. Därtill kommer brev till och av Fahlstedt som finns i andra samlingar.

⁹² A. Fahlstedt, *Ett nytt hem, Skådespel i två akter*, (ofullständigt), privat ägo, augusti 1886; A. Fahlstedt, *Första steget*, privat ägo, 1885; A. Fahlstedt, [Saknar titel] (*Markisinnan av Croyeuse?*), privat ägo, odaterat; A. Fahlstedt, *Sejer, Skådespel i fyra akter*, privat ägo, odaterat. Samtliga opublicerade med ev. undantag av *Första steget*.

⁹³ För de övriga saknas säkra framställnings- eller publiceringstidpunkter.

⁹⁴ Bilaga: Amalia Fahlstedts arbeten

⁹⁵ Fahlstedt, Amalia, *I flykten: berättelser*. 1883; Fahlstedt, Amalia, *Ax och halm: berättelser* 1887; Fahlstedt, Amalia, *Ismaël: berättelse* (Roman), Stockholm, C. & E. Gernandts Förlagsaktb. 1895; Rafael [Amalia Fahlstedt], *En passionshistoria*, [Roman], Stockholm, Wahlström & Widstrand 1897; Rafael [Amalia Fahlstedt], *I dödvattnet: skildring* (Roman), Stockholm, C. & E. Gernandts Förlagsaktb. 1899; Fahlstedt, Amalia, *I sommartid: berättelse för ungdom* [Läsning för ungdom af utmärkta författare; 38], [Roman], Stockholm, Bonnier 1901; Fahlstedt, Amalia, *Mor Sagas skymningsprat, upptecknad i åtta sagor - Med teckningar av Elsa Beskow*. (Novellsamling), Stockholm, Bonnier 1902; Rafael [Amalia Fahlstedt], *Hvita boken och andra berättelser* (Novellsamling), Stockholm, Bonniers förlag 1904; Fahlstedt, Amalia, *Glimtar: fantasier och kåserier*, (Novellsamling), Stockholm, Wahlström & Widstrand 1912; Fahlstedt, Amalia, *Småbarnens sagbok: korta sagor för små barn - Med illustrationer av Elsa Beskow*. Stockholm, Wahlström & Widstrand 1920

Fahlstedt visar upp situationer för att väcka intresset för samhällsföreteelser, som hon själv gillade eller ogillade. Därmed har många av berättelserna drag av bildningsromaner och utvecklingskildringar. Karaktärerna skaffar sig erfarenheter och kan sedan välja väg i livet. Hon undviker i flertalet fall att visa om besluten som tas är de rätta. Läsaren förutsätts fortsätta diskussionen.

Därmed anslöt sig Amalia Fahlstedt väl till åttiotalets litterära estetik i sina första arbeten. De fiktiva personerna är rakt beskrivna och utan värderande drag. Man skulle känna igen dem som grannar, folk på gator och torg. Hon ville diskutera samtidens sociala frågor. I till exempel *Ismaël* berättas historien om en pojke som kanske är barn till ett kansliråd.⁹⁶ Han är föräldralös och kommer som fosterson till ett hem för att hjälpa en äldre kvinna. Hans biologiska mor kommer i en drömlig sekvens till honom och ger hopp men också förvirring. Ismaël får på slutet inte sin älskade utan hon väljer hans halvbror. I denna roman, som har många drag av Charles Dickens, förekommer många av de tema som förblev aktuella för Fahlstedt: folkbildande föreläsningar för arbetare, konsthantverk och ”kasernskolan”.

Fahlstedt blandade också åttiotalets estetik med nya element, vilket framkommer av novelltitlarna i *Glimtar*: ”Högmodsdjävulens sabbatsvila”, ”Eros” och ”Psyche”, ”Humor”. Här görs abstrakta begrepp till huvudpersoner. En speciell novell är ”Barnen” som närmast skildrar en dröm.

Komposition

Fahlstedt använde i likhet med många andra 1880-talistförfattarinnor en manlig pseudonym, Rafael.⁹⁷ Hennes berättarjag har olika kön och ofta förekommer instuckna tredjepersonsperspektiv. Även när hon använder sig av ett manligt berättarjag ligger fokus på kvinnorna, deras situation, görande och val.

Fahlstedt inleder ofta sina arbeten med en skildring av den yttre miljön - hus, landskap och årstid - innan personerna träder in. Karaktärerna presenteras inte utförligt i inledningen utan växer fram längs berättelsen. Det kan dröja innan läsaren förstår de inbördes relationerna. Under handlingen genomgår huvudpersonerna förändringar medan bifigurerna ofta förblir oförändrade. Flera verk har en pjäsform. Handlingen utspelar sig i ett fåtal miljöer med tydliga scenanvisningar och där replikskiftena är centrala.⁹⁸ Novellen ”Första steget”, som ingår i novellsamlingen *Ax och halm*, är ett exempel.

I novellen ”Vår Adrian”, blir det experimentella draget oerhört tydligt; ett barn fött i ett borgerligt hem blir utbytt med ett från arbetarklasshem.⁹⁹ De centrala frågorna är: Hur utvecklas barnet, hur ställer sig föräldrarna till informationen att deras välartade student är ett arbetarbarn? I detta fall

⁹⁶ Ismaël är Abrahams och tjänstekvinnan Hagars son vilken fördrevs av Abrahams hustru Sara.

⁹⁷ Amalia F. kallades i sin kvinnliga kamratkrets för Bellman och många av de andra hade manliga smeknamn.

⁹⁸ Man kan misstänka att hon helst av allt vill bli erkänd som dramatiker.

⁹⁹ A. Fahlstedt, ”Vår Adrian”, *Hvita boken och andra berättelser*, 1904

förnekar de borgerliga föräldrarna bytet och lever vidare som inget har hänt. Varför skall de tro på en förvirrad arbetarkvinna? Så välartad som deras pojke är!

Det som skiljer hennes berättelser från dramats traditionella komposition är inte avsaknaden av peripeti, det kan dessutom finnas flera.¹⁰⁰ Hon skildrar de små händelsernas gång. Det är inte de stora gesterna, utspelen, orden, fakta som skapar dynamik, utan det oundvikliga som uppstår i samspelet mellan karaktärerna. Det saknas emellertid inte avgörande händelser som radikalt påverkar utvecklingen. Det kan vara information som förmedlas per brev, en bekännelse eller bara en fysisk uppenbarelse. Blixtförälskelser är t.ex. vanliga i hennes berättelser, och de är inte heller omoraliska även om de sker utanför äktenskapet.

Litterär produktion

Anspråket på realistiska skildringar som många av Fahlstedts tidiga verk har kan skapa problem. I syfte att förskjuta perspektiven införs ibland drömmar. Ett redan nämnt exempel är novellen, ”Barnen” som består, bortsett från kort inledning och avslutning, av en sceniskt framställd dröm.¹⁰¹ Drömmar kan i hennes berättelser gestalta det som varit men också farhågor inför framtiden. Även andra sätt användes. I en novell, ”Gamla fotografier” i samlingen *I Flygten*, utgår berättaren från ett fotografi, vilket tillåter denne att reflektera över en lång tidsperiod i livet. I novellen ”En historia” i samma samling tar berättelsen, som familjemedlemmarna växelvis konstruerar, en dramatisk vändning när konflikter inom familjen sticker fram.

Det är svårt i realistiska skildringar att ge utrymme åt humor, ironi och metaforik, eftersom dessa förutsätter ett distanserat och analyserande jag. Komiska situationer och karaktärer kan skildras men med stor försiktighet.¹⁰² Fahlstedt ville emellertid både roa och oroa och när hon i sina senare arbeten lämnade det strikt realistiska idealet fick hennes humor och satiriska förmåga allt större utrymme. Humoristiska drag förekommer i skildringar av karaktärerna, ofta av ytliga förnäma borgerliga personer. I en novell är Humor huvudperson, ”Humors strövtåg” i *Glimtar*.¹⁰³ I denna novellsamling ges för övrigt allegorierna stort utrymme. I de senare verken omges berättelserna ibland med en romantisk ram men med dråpliga personer och situationer.¹⁰⁴

Fahlstedt hade svårt att återge vardagsspråket. I början av karriären använde hon vad jag skulle vilja kalla ”skrift-tal”, vilket gör texten högtravande. Senare försökte hon låta ”enklare” folk använda

¹⁰⁰ Något som, enligt David Gedin, utmärkte de flesta kvinnliga åttiotialister. D. Gedin, 2004

¹⁰¹ A. Fahlstedt, ”Barnen”, *Glimtar*, 1912, s. 48 ff

¹⁰² I breven klagar Amalia F. över att inte hon fått tillfälle att utveckla sin humoristiska sida. I sitt privatliv var hon mycket förtjust i upptåg av olika slag.

¹⁰³ Den har tydliga allitterationer till ”Skuggan” dvs den romantiska perioden. H. C. Andersen, *Sagor och berättelser D. 1*, öfvers. från danskan af Karl Johan Backman, Stockholm, Linnström 1877

¹⁰⁴ Värt att ha i minnet är att Fahlstedt ofta publicerades i novellsamlingar och där olika estetiska stilar kan finnas representerade.

talspråk medan borgarna får uttrycka sig i skriftspråk. Det är inte vidare självklart hur man skall formulera dialekter skriftligt.

Fahlstedt går utöver de realistiska kraven även i de tidiga novellerna. Hon har ofta med naturskildringar med romantiska, besjälade drag. I novellen ”Minnesblad” i *I Flykten* skriver hon om ”det otämjda”, ”det egna”, och ogräsets kamp mot de ”fina” växterna. I samlingen *Glimtar* ägnar hon en novell åt ”Landskapets predikan”. Hennes figurer hämtar sin energi ur naturen framförallt ur skogen. ”En slags moder eller mormoder är hon till oss, naturen. Ty i vilken nejd vi komma; är det icke samma träd, så är det samma gröna famn, som sträcker mot oss, och alltid viskar hon med samma stämma: Kom, kom, kom!”¹⁰⁵

Omgivningen, kroppshållning/utstrålning och i vissa fall kläder ger de första konturerna till romanfigurernas karaktärer. Social status återges alltid: grevar, prostinnor, rektorer, snickare, bönder, förvaltare m.m. Barn beskrivs ofta genom kroppsrörelser: springer ifrån, drar sig undan, hoppar, kramar, hälsar blygt etc. Den övriga karakteriseringen sker genom repliker i verbal eller skriftlig form. Eftersom texterna oftast är idéburna och korta blir personerna inte mångfacetterade. De konflikter som de står inför, de val som de tvingas att göra, medför funderingar där synpunkterna vägs mot varandra. Dessa överväganden kan framträda i dialogerna men besluten grundar sig på att ”vara sann mot sig själv”, ”uppfylla sin plikt” eller dyl. Dramatiken vilar mer på yttre berättelser än på psykologiska vändningar. Kombinationen etik, realism och idéinnehåll förekommer främst i de tidiga novellsamlingarna och de ger begränsat utrymme för djupare människoskildringar.

Tematik

Den mest centrala tematiken i Amalia Fahlstedts verk är förhållandet mellan könen. Flertalet noveller behandlar utvecklingen av kärleksrelationen fram till äktenskapet.¹⁰⁶ De ställer frågan vad som är viktigt i relationen: plikten, förälskelsen, omsorgen om hemmet och barnen. Sammantaget ges ett varierande svar. I skildringen av kärleken mellan man och kvinna gestaltas erotik och lust. Mellanmänskliga relationer innefattar även förhållandet mellan familjemedlemmar och kamrater. En återkommande ståndpunkt är att personerna skall finna sinnesfrid, vilket innebär att de skall försona sig med sig själv och andra.

Fahlstedt engagerade sig för kvinnans frigörelse men häcklar å andra sidan många kvinnliga karaktärer. Även om hon framför kritik mot Fredrika Bremer förbundet och dess samtida ordförande Sophie af Adelsparre, så ger hon ett ömsint porträtt av personen Fredrika Bremer.¹⁰⁷ Hon är uppenbart

105 A. Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 25 jul. 1888

106 Eva Heggstad skriver om novellsamlingen ”Ax och halm: berättelser”, om två noveller där det goda äktenskapets innehåll och mening formuleras. I bägge dessa noveller ses arbetsgemenskapen som den sanna kärlekens fundament. Som en protest mot det borgerliga samhällets uppdelning i en reproduktiv och en produktiv sfär ger de uttryck för ett ideal som innebär att mannen och hustrun i kärleksfull gemenskap arbetar sida vid sida. E. Heggstad, 1993

107 A. Fahlstedt, ”Hos Fredrika Bremer (Hundra årsdagen)”, *Öresunds-Posten*, 12 aug. 1901

för jämställdhet mellan könen, vilket framkommer i novellen ”Utsigter” ur samlingen *Ax och halm*, även om huvudpersonen till slut accepterar att anpassa sig till rådande könsstrukturer. Fahlstedt var för kvinnlig rösträtt och hon framför detta bl. a. i artikeln där hon vände sig mot Strindberg.¹⁰⁸ I flertalet arbeten använder hon ordet ”patriarkaliska män”, dvs. att det finns män som är förtryckande och sådana som inte är det. Hon talar alltså inte om ett könsordningssystem, patriarkat.

Intresset gällde även förhållandet mellan sociala kategorier: fattiga och rika, unga och gamla, arbetare och borgare, stadsbor och landsbygdsfolk, utstötta och ”vanligt” folk. Fahlstedt diskuterar det ”fina” respektive det ”grova” i sinnelag och beteende, det sanna och ytliga, det varma och det tomma och deras förvandlingar. I t.ex. novellen ”Odågan” skildras hur den som tidigare har misslyckats med allt kan bli en tillgång för hela familjen. I *Ismaël* får omsorg och kärlek gestaltas hos en prostituerad och en kypare på en skabbig krog som framför finstämd musik.

Fahlstedt riktade uppmärksamhet mot den ”sociala frågan”, arbetarklassens situation. Hon gick med i ett Första majtåg bland tobaksarbeterskorna. Hon gav råd om hur ett hem kunde möbleras och skötas, skänkte sina böcker till de allmänna biblioteken m.m. Fahlstedt skildrar ofta i positiva ord de arbetare som går på föreläsningar och kurser på t.ex. Arbetarinstitutet. Hon förordade inte bara att de skulle erbjudas utbildning utan även bildning. Istället för allmosor ansåg hon att arbetare skulle ha en anständig lön. Det var detta synsätt som ledde fram till att hon tillsammans med Key initierade ”Tolfterna”. Hennes intresse för klassfrågan framkommer i novellen ”Bottenvåningen” i *Ax och halm*. I novellerna återkommer ordet kapitalism men hon ville själv inte se sig som socialist. Fahlstedt har oftast ett förstående och försonande perspektiv, men som framgått tidigare tillät hon sig att vara närmast hatisk när det gällde den traditionella skolan, ”kasernskolan”. Hon presenterar i ”Ett levnadsmål” i *Ax och halm* en modell för modern skolundervisning.¹⁰⁹ Det är lätt att få intrycket av att Fahlstedt var för samundervisning, och att flickorna skulle läsa naturvetenskap i samma utsträckning som pojkarna. Hon tyckte att det var rimligt att flickor och pojkar umgicks som kamrater på fritiden. Med moderna begrepp ansåg hon att det inte fanns anledning att tidigt sexualisera eller könstypifiera relationen. Barndomen skulle vara berikande och lekfull. Detta framkommer också av hennes privata brev.

Ett annat område som Fahlstedt gärna ventilerade var religion och kyrka. Genom breven får man uppfattningen att hon var antikyrlig men andlig. I novellen ”Första steget” i *Ax och halm* diskuterar hon huruvida en flicka skall gå sin första nattvard. Uppenbart såg hon kyrkan som dömande och formell. Den saknade sanning, liv och förståelse. Hon ställde också frågan vad tro är. Samtidigt som Fahlstedt hade en naturvetenskaplig grund var hon spiritistiskt intresserad och såg naturen som besjälad. En rimlig beteckning på hennes åskådning är animism.

¹⁰⁸ A. Fahlstedt, ”Vad kvinnan vill, det vill Gud”, *Rösträtt för kvinnor*, 1914:1, s. 3; A. Fahlstedt, ”Till August Strindberg från en kvinna”, 1885

¹⁰⁹ A. Fahlstedt, ”Om våra barns sedliga uppfostran”, *Öresunds-Posten*, 16 okt. 1901

Trots omfattande utvandring i Sverige växte Stockholm under förra sekelskiftet. Många statare, torpare, pigor, ej förstfödda bondsöner, hemmadöttrar m.m. tog sig in till staden för försörjning och för att få del av ”det moderna”. Fahlstedts berättelser har denna bakgrund och i en novell skildras hur en sameflicka tar sig ner till staden för utbildning och tjänst.¹¹⁰ Det fanns också en motrörelse.¹¹¹ Stadsborna tog sig under sommaren ut till landet. Så till exempel hyrde de Fahlstedtska syskonen under många år ett hus i Skärfsta, sydväst om Södertälje. Livet på landet skulle vara lekfullt och nära naturen. Fahlstedt var emellertid föraktfull mot många stadsbors uppträdande under semestervistelsen. Hon uppvisade således en ambivalent inställning till staden. Den var ful och stressande men utgjorde samtidigt möjlighet till arbete, teater och musik. De två saker som emellertid alltid ger förtröstan i Fahlstedts texter är skogen och musiken. Skogen och naturen ges en läkande kraft. I hennes texter skapar naturen inramningen för det mänskliga livet. Musiken och i viss mån litteraturen får däremot uttrycka det exoteriska. Där lämnar människan det jordiska. Musiken återkommer i praktiskt taget samtliga arbeten, från pianolektioner till konsertbesök och Amalia anger oftast vilka verk som spelas.

Brevskrivaren

De av Fahlstedts brev som är aktuella ingår i brevgenren Det privata livets brev, familiaria i äldre brevteori.¹¹² Privata brev har förekommit genom historien men deras ideal, inordning och bestämning har varit föremål för förändring. Enligt den humanistiska brevteorin skulle de utformas som ett samtal och inte som tidigare enkelriktade tal.¹¹³ En variant var den franska brevteorin vars stilton var ett gruppskiljande samtal som bildade aristokrater kunde föra i salongerna. De ansågs som naturliga i betydelsen galanta kavaljersers samtal. Inom franska brevteorin fanns olika brevanledningar och brevjag som gav upphov till mångfaldiga utformningar. Under 1700-talets senare del framträdde, enligt Stina Hansson, de borgerligt förromantiska dygderna såsom naturlighet, äkthet och känsla. Naturligheten fick nu en annan betydelse. Ett känslösamt brev jag framhölls och den äldre brevteorin övergavs. Trovärdigheten, ethos, ansågs förminskade i den franska brevteorins strukturmönster och dess galanta naturlighet sågs nu som enbart yta.¹¹⁴ ”Under den period som vi kallar ’förromantik’ hade brev börjat göra anspråk på och tillerkännas en större grad av äkthet och närhet än skrivna texter med större krav på litterär stilisering. Brev ansågs spegla en persons ’innersta’ på ett sannare sätt”.¹¹⁵

¹¹⁰ A. Fahlstedt, ”En drömbild från höga nord”, *I flykten*, 1883

¹¹¹ Friluftsrörelsen hade sin början på slutet av 1800-talet.

¹¹² Stina Hansson, ”Brevets väg från bunden till fri form. Brevskrivning och retorikundervisning”, *Brevkonst*, red. Paulina Helgeson, & Anna Nordenstam, Eslöv, B. Östlings bokförl. Symposion 2003, s. 41

¹¹³ S. Hansson, *Svensk brevskrivning: teori och tillämpning (Letter writing in Sweden: theory and application)*, diss., Göteborg, Litteraturvetenskapliga institutionen, Univ. 1988 [Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, nr 18], s 15

¹¹⁴ S. Hansson, 2003, s. 240

¹¹⁵ *Ibid.*, s. 12

I Gellerts anvisningar för brevskrivning av år 1781 avsågs med naturlighet enligt Hansson en vältalig person i ett borgerligt svenskt sällskap.¹¹⁶ Brevjagets sociala tillhörighet har hos honom förändrats.¹¹⁷ Breven skulle också upplevas som spontana d.v.s. fria eller konstfärdigt slarviga.¹¹⁸ Förutsättningar för detta anses variera mellan könen. ”Hos Gellert är det inte fråga om formuleringsförmåga utan om läströrlighet i känslan, parad med brist på djup, om uppmärksamhet på det som män betraktar som trivialt, om sentimentalitet, harmoni och husliga dygder”.¹¹⁹ Denna syn på brev och kvinnligt skrivande uttrycks även långt senare. Så till exempel skriver Gustaf Cederschiöld år 1900:

Nej, det är framför allt i det otvungna, förtroliga, omedelbara umgängesspråket, som kvinnans språkliga egenheter böra studeras. Af hennes skrifna språk kunna endast sådana dokument komma i betraktande, i hvilka hon, jämförelsevis obunden af skriftspråkstraditionerna, yppar sitt innersta väsen, alltså förtroliga bref, i viss mån också dagboksutgjutelser, och dessutom i dialogen i skådespel, för så vidt den är naturtroget hållen.¹²⁰

Brev sågs inte under Gellerts tid som skönlitteratur. Retorik och brevt teori försköts under förromantiken till en undanskynd plats medan diktteorin ansågs vara riktig ”skönlitteratur”.¹²¹ Brev uppfattades som en enklare litterär art. Breven skulle emellertid komma att fira en återkomst till den litterära scenen. ”Så kom också brevet, via brevromanen, att fungera som ett redskap för introduktionen av ’det privata’ i litteraturen och att spela en roll för romanens och den litterära realismens uppkomst”.¹²² Brevskrivande och dagboksförfattande var en viktig intellektuell sysselsättning för åttioalisterna. Dess värde uppmärksammades tidigt.¹²³ Den först volymen av Strindbergs brev kom år 1948 medan Benedictssons dagböcker från åren 1882–1884 gavs ut år 1978.¹²⁴

Amalia Fahlstedts efterlämnade brevsamling i privat ägo om 384 brev sträcker sig från januari år 1883 till april år 1920. Nedan ligger fokus på brev som är skrivna av Fahlstedt år 1888 och mellan

¹¹⁶ Ibid., s. 61

¹¹⁷ [Christian Fürchtegott Gellert], *C. F. Gellerts bref, jemte en praktisk afhandling om den goda smaken i bref af samma författare.*, övers. från tyska, Upsala, 1781

¹¹⁸ S. Hansson, 2003, s. 3

¹¹⁹ Ibid., s. 58

¹²⁰ Gustaf Cederschiöld, *Om kvinnospråk och andra ämnen: anteckningar och reflektioner*, Lund, Gleerup 1900, s. 5.

¹²¹ S. Hansson, 2003, s. 11f

¹²² Ibid., s. 12

¹²³ Så till exempel skriver G. Cederschiöld, ”Nej, det är framför allt i det otvungna, förtroliga, omedelbara umgängesspråket, som kvinnans språkliga egenheter böra studeras. Af hennes skrifna språk kunna endast sådana dokument komma i betraktande, i hvilka hon, jämförelsevis obunden af skriftspråkstraditionerna, yppar sitt innersta väsen, alltså förtroliga bref, i viss mån också dagboksutgjutelser, och dessutom i dialogen i skådespel, för såvidt den är naturtroget hållen. G. Cederschiöld, 1900, s. 5

¹²⁴ A. Strindberg, *August Strindbergs brev. D. 1, 1858–1876*, red. och utgivare Torsten Eklund, Stockholm, Bonnier 1948; Victoria Benedictsson, *Stora Vol. 1, Dagbok 1882–1884*, red. och utgivare Christina Sjöblad, Lund, Cavefors 1978 [Skrifter utgivna av Lunds universitetsbibliotek, Cavefors klassiker]

åren 1890 och 1904. Breven kan studeras biografiskt, litteraturhistoriskt och litterärt. I det följande används breven främst biografiskt.

Samtiden

I den omfattande brevsamlingen efter Fahlstedt framkommer en bild av dåtiden och brevskrivarnas föreställningar. Ett par generella drag är värda att nämnas. Med lätthet rörde sig skribenterna i Europa. De besökte inte bara grannländerna utan också övriga delar av Europa och inte minst huvudstäder såsom London, Berlin, Paris och Rom. Så till exempel utbildade sig brevvännen Anna Norstedt i Paris under flera år mot slutet av 1800-talet. ”Säg till Ellen att hälsa på min bror Axel i Capri” ber hon den ”trogna vännen” Amalia.¹²⁵ Den bildade klassen vid förra seklet levde som européer. Ett annat genomgående drag i breven är diskussionerna om hälsan. Deras vänner, bekanta och de själva var ofta sjuka. Det är påfallande att krämpor och sjukdomar var vardagliga. En illustration av synen på sjukdomar och deras i detta fall förebyggande åtgärder får man när Anna skriver:

Jag skall röka detta här brefvet ty jag har en gräslig ”stuvfa”, och du kanske blir smittad. Den är som influensan. Först hade jag värk i venstra axeln och hufvudet och så denna gräsliga katarr – men jag håller mig ej inne – är bättre nu, på sätt och vis.¹²⁶

Ett annat exempel är Amalias systerdotter Astrid som föddes år 1878. Hon gifte sig med Frans Ragnar Wahlberg i ett äktenskap som inte verkar ha varit lyckligt. Hon miste en pojke år 1909. På hösten två år efter pojkens död skriver Anna Norstedt att Astrid är bättre samtidigt som hon önskar att Fahlstedt blir bra från sin ”bröstkatarr”. Astrid har nu fått en ny pojke som är frisk och på hösten 1916 har hon fått ytterligare ett barn. Ett år senare sägs att Astrid är kry och 1918 meddelar Anna att Astrid är bättre. Anna skriver:

¹²⁵ Anna Norstedt till A. Fahlstedt, brev nr 21, privat ägo, odaterat; Annas bror var Axel Munthe som hade varit verksam som läkare i Paris innan han på 1890-talet bosatte sig på Capri, där han lät uppföra en italiensk villa, San Michele. *Boken om San Michele* är ingen ”liten” bok. Den brukar ofta beskrivas som en självbiografi men vissa händelser har aldrig hänt eller har flyttats i tid och rum. Den kan beskrivas som en ”fiktiv självbiografi”. Boken skrevs på engelska men översattes av författaren själv till svenska och kom ut på Bonniers förlag år 1930, Axel Munthe, *The story of San Michele*, London, John Murray 1929; Puck Munthe, [Axel Munthe] *Boken om San Michele*, Stockholm, Bonnier 1930

¹²⁶ A. Norstedt till A. Fahlstedt, brev, nr 13, privat ägo, odaterat; Man ansåg tidigare att material som papper kunde vara smittbärande genom luften vare sig man var anhängare av ”miasma” el ”kontagiumteorin”. ”Luften innehöll den sjukdomsalstrande principen och smittan trängde in via hudens porer och via munhålan”. Man hade också lagt märke till att den sjukes kläder kunde bära sjukdomen vidare. Lufthaltiga varor som kom från smittade områden underkastades därför karantän i 40 dagar. Man packade upp varorna i fria luften och dessa skulle under tiden vändas. Inomhus kunde man skydda sig genom att bränna eller röka med luktande ved eller kryddor. Det var detta som Anna gjorde. Lars Öberg, *Känsö karantänsinrättning 1804–1933*, Göteborg, Rundqvist 1968, s. 10

Så får de alla värna om henne och hjälpa henne till den ro och trefnad som är henne nödvändig. Bed doktorn att han säger till hennes man att detta är helt enkelt ett livsvillkor. Tror att Ragnar har lite anlag för att rafsa och göra oro men har kanske orätt, och säg inget det helt oss emellan.¹²⁷

Påföljande sommar är Astrid sjuk och troligen bor hon hos systemern Elsa Beskow som då var gift med Natanael Beskow men då ”orkar hon inte känna eller sakna alla sina kära”.¹²⁸ Hon avlider den 18 juni 1920, 42 år gammal.

Känslouttryck är vanliga. I brevet ovan förekommer också en redogörelse för när Anna Norstedts man Frans blev nedslagen. Det skildras drastiskt och bortsett från mottagna slag fick Frans också glassplitter i ögonen. Till Annas förvåning är det ”bättre gossar” som står för våldet. Den man som varit mest aggressiv kommer därefter upprepande gånger till deras hem och sitter och gråter tillsammans med Frans över det skedda. I Annas brev finns många ”Ack”, ”Gudskelof”, utropstecken, frågetecken, streck och markeringar för känslor. Dessa kan vara ett uttryck för den känslolösa brevstilen.¹²⁹ Anna framstår som en engagerad person. Hon led, liksom Frans, med djuren som skulle transporteras vidare. Frans var veterinär och hade som uppgift att besikta djuren som anlände Helsingborgs hamn. Anna bifogade ett tidningsurklipp där vegetarianfrågan diskuteras.

Breven innehåller också social information, förmedling av kontakter: ”Jag bad henne att kontakta dig”, ”Du kan väl skriva till henne” och omdömen av böcker, konserter och teaterföreställningar. Semla Lagerlöf fick Nobelpriset 1909 vilket föranleder Amalia att skriva att Lagerlöf ”skriver originellt men att det inte tjusar”.¹³⁰ Det framkommer även i andra brev att familjen Fahlstedt/Maartman inte uppskattade hennes publikationer. Kvinnorna lånade flitigt böcker av varandra och de var väl insatta i den kulturella debatten.

Amalia Fahlstedt i breven

I brevsamlingen efter Amalia Fahlstedt förekommer fem nära vänner. Ett sätt att fånga brevskrivarnas förhållande till Fahlstedt är genom tilltalet. Alla är vänliga med dragning åt det beskyddande i sitt sätt mot henne. Det är ”lilla”, ”rara”, ”raraste”, ”kära du”, ”kära”, ”snälla” etc. Är det speciellt gentemot Fahlstedt eller ett uttryck för tidens brevstil inom denna krets? Ett annat sätt att karakterisera breven är genom de ämnesområden breven tar upp och på vilket sätt det skrivs om dessa. Skribenterna ger ett öppen hjärtigt intryck och de utgår ifrån att bli bemötta med förståelse. Brevsamtalen ger uttryck för närhet i förhållande till Fahlstedt. De representerar den fria personliga brevstilen. Det finns alltid inlagt social information men lågmält. Breven ger intryck av att de såg Fahlstedt som lyssnade, engagerad i människor och faktaorienterad.

¹²⁷ A. Norstedt till A. Fahlstedt, brev, privat ägo, 29 feb. 1918

¹²⁸ A. Norstedt till A. Fahlstedt, brev, privat ägo, 17 dec. 1919

¹²⁹ Det skiljer sig kanske inte så mycket från dagens kommunikation med till exempel emotionstecken.

¹³⁰ A. Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, dec. 1909

Vad skriver Amalia Fahlstedt själv om, hur skriver hon? Det finns breven till Tant Mary och till systersonen Hans. Det är i första fallet fem brev som skrevs till Mary under en kort period från den 14 juni till 22 augusti år 1888. Det var under en period då hon bodde tillsammans med bland andra sin syster Bertha på Skärfsta, Östertälje. Bertha fick ta det större ansvaret för det praktiska arbetet så att Amalia kunde fokusera på skrivarbetet. Hon skriver:

Ler i hagarnes vackra frid, omgifven af en tillvaro (naturens) i hvilken intet småaktigt, intet förkonstladt och intet oskönt finnes, lifvnas mina bästa känslor, och klargöres min blick på lifvet. I stadslifvets mera uteslutande umgänge med menniskor förirras lätt blicken och känslan därför att detta umgänge är kanske högre, men i alla fall mer kompliceradt och därför företer så många förkastningar, förkonstlingar, der man lätt tappar bort sin rätta ställning till lifvets förhållande.¹³¹

Amalia låter berusad av sommaren och dess lättsinnighet. Hon fortsätter:

I staden är det också så mycket att tänka på, och hinna med, här i lugnet träder mamma mera helt åter för mig, minnet av den älskade står klarare och mera ostördt för mig, och föreningen oss mellan blir fastare? nej fast måste den alltid vara, men tydligare känd.¹³²

I andra brev i samlingen har flera av skribenterna en lätt ton medan Fahlstedt å sin sida har en tung, nästan tysk, satsbildning med inskjutna bisatser. Fahlstedts mamma Johanna som hänsyftas var religiös och kanske också naturromantiker.

I nästa brev berättar Fahlstedt om en utflykt. Den ombytliga ”menschliga naturen har tröttnat på att sitta i ro vid dukat bord på den vackra gården och röra sig bekvämt på banade stigar eller vila i hängmattan eller på gungbrädan”.¹³³ De packade kokkärl, mat, fiskeredskap, böcker, gitarr, bollar och gav sig i väg

för att i mera okända nejder finna en bygd att campera uti till aftonen. Allt gick väl efter uträkningen. Fisken nappade på (oläsbart), goda växter hittades för herbariet, Aina var som en liten nybygggarunge, hvilken föddts i skogen och fann denna vara sitt rätta hem. Hon rullade i dikena, dansade på ängarne och sjöng efter gitarren. Dagen gled fort och man började rusta till aftonvarden. Kaffepannan stattes undan och stekpannan ställdes på för fisken som brunstektes av ’moster Bertha’. I ett mulnar himlen. Några minuter derefter är orkanen med störtregn öfver oss. Det är att som skogens djur trycker sig under buskarne. Först Aina! Hon bäddas mellan mamma och ’moster Malin’ som i ett fagelgo (fågelbo?). De andra småttingarne lägges äfven så godt sig göra låter under filtarne. Emellertid äro de ej sinnade att afbryta sin nyss påbörjade aftonmåltid. Bror Hans drar upp rockkragen och serverar de hungriga munnarne som sticka upp ur filtarne smörgåsar och kotletter. Han är riktigt i tagen, bror

¹³¹ A. Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 14 juni 1888

¹³² Ibid

¹³³ A. Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 23(?) juni 1888

Hans, och öfvergår omedelbart till ölet och [punchen?]. Saken får passera, ty medel behöfvas att bibehålla en omständigheterna motstående lifvsvärma. Ungdomen i filtarne finner situationen (oläsbar) och behagligt äfventyrlig. De skratta och sjunga. Mamma döljer sin oro och värmer den lilla. Pappa är allvarsam, påbjuder mer allvar och säger att man måste hem i regnet, när väl orkanen är öfver. Mostrarne, pappa, 'farbror Holst', som är i familjen alla helger, och Hans, packar in den vattenblandade aftonmåltiden, och sedan emballeras alla ungar i filtarne och så i väg. Regnet strömmar och barnen sjunga. Ännu några minuter och solen skiner genom molnmassorna. Regnbågen står med nådalöften i flera väderstreck och paraplyer nedspännas. Hurra!¹³⁴

Roende kommer sedan den oroliga hemmansägaren och hyresvärden till undsättning. Amalia har en medryckande, humoristisk stil, lyfter fram detaljer och undviker tröttande beskrivningar.

I detta brev berättar Fahlstedt också om två recensioner som hon fått. En är positiv men hon har också fått en avbasning av af Wirsén. Den senare gör henne hämndlysten, hon skall hämnas "hans bittra utfall".¹³⁵ Hon tycker att han är oärlig "ty han hoppas öfver min moral".¹³⁶ Det framkommer inte vilken bok det är men det skulle kunna vara *Ax och halm* som kom ut på Bonniers det året.

I brevet berättas om att brodern Eugen hade varit till graven på "födelsedagen". Det bör ha varit på deras mor Johannas födelsedag. Hon hade dött året innan. De hade aldrig varit där utan att solen lyst på graven trots att alla andra gravar hade legat i mörker. Så var också fallet nu. "Som hon helsat honom - och oss. Åh, den kära".¹³⁷ Fahlstedt uttrycker också i brevet sin längtan till staden där hon kan få träffa T. Mary och "muntligt tala om spiritism och annat som intresseras oss".¹³⁸ Samma andliga inställning möter läsaren i nästa brev, där hon nästan ber för Mary och för sig själv.

Visste jag blott, om en mild ande som älskar oss så gränslöst, nu och alltid vandrar vakande bland oss.

Men hvarför inte ~~te~~ hoppas detta och hvarför icke hoppas att en liknande must håller T. Marys sjunkande huvud uppe!¹³⁹

Fahlstedts tro är "förhoppningens tro" och inte "visshetens tro". System Augusta och hennes man Bernt hade åkt till Norge för att fira svär/föräldrarnas guldbröllop. Mostrarne Amalia och Bertha Fahlstedt skulle ta hand om sex barn, däribland den treåriga Aina. Bertha hade såsom matmor det

¹³⁴ Ibid

¹³⁵ Ibid

¹³⁶ Ibid

¹³⁷ A. Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 23(?) juni 1888; Naturligtvis har spiritism förekommit tidigare under historien, till exempel Emanuel Swedenborg under 1700-talet, så det förvånar föga att den fick ny aktualitet under dessa så sprakande år.

¹³⁸ Ytterligare en betydelsefull bidragsgivare till den teoretiska spiritismen var Teosofiska Samfundets grundare Madame Helena Blavatsky. Hon gav ut: Helena Blavatsky, *Isis unveiled: collected writings*, Quest books, Wheaton, Illinois, 1994 (org. 1877) och Helena, Blavatsky, *Secret doctrine: the synthesis of science, religion and philosophy* (1888), London, Theosophical Publ. Comp. 1988. Spiritismens "bibel" Spirit Teachings har skrivits 1883 av engelsmannen William Stainton Moses, *Spirit teachings*, 4. ed., London, London Spiritualist Alliance 1901

¹³⁹ A. Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 12 juli 1888

tyngsta lasset ”vari som en svår del ingår att hålla ett par ostyriga tjenarinnor i styr”.¹⁴⁰ Bortsett ifrån den glittrande, charmerande och svårstyrda Aina uppfyllde de övriga fem barnen, Hans, Elsa, Dikte, Astrid och Malin, ”samvetsgrant sina löften till far och mor att ej vålla mostrarna oro och ledsnad”.¹⁴¹ Morbror Eugene hade lovat komma så ofta som möjligt för att representera den husfaderliga myndigheten. I slutet av juli önskar Fahlstedt att ”lilla” Tant Mary kan läsa utan alltför stor ansträngning men också att vistelsen uti naturen har gjort nytta.

Ha de gamla vännerna, tallar och granar, haft tillfällen att finurligt hviska sina goda, gamla historier, som alltid upplivat T Mary, och väl alltid kommit T. Mary att känna sig hemma! En slags moder eller mormoder är hon till oss, naturen. Ty i hvilken nejd vi komma; är det icke samma träd, så är det samma gröna famn, som sträcker mot oss, och alltid hviskar kom med samma stämma: Kom, kom, kom!¹⁴²

Det verkar som om träden betydde något speciellt för Fahlstedt. Bortsett ifrån samhörigheten som Amalia kände med skogen är det lätt att läsa in en längtan. Brevet uttrycker också en skrivarglädje. Hela stycket är en enda andning. Det är svårt att veta om hon skrev ett utkast först men eftersom korrigeringar ibland framkommer är det inte troligt. Brevstilen är såsom det föreskrevs, fri och slarvig med ett personligt brevjag. Personliga känslor och tankar om skogen återges.

Fahlstedt ber i samma brev om ursäkt för sin handstil men hon är utarbetad efter att ha skrivit mycket och har dessutom ”haft en släng af nervositet, som jag brukar ha på våren efter vinterarbetet, men som nu likt allt annat i år kommit litet senare. Det är över nu, [---]”.¹⁴³ Hon kände vid denna tid troligtvis oro inför sin ekonomiska situation och vad hon åstadkommit under året.

Sista brevet skickas i slutet av augusti då Fahlstedt gör sig redo att resa in till staden. System Augusta och hennes barn reser också med, eftersom fadern Bernt är ute på affärsresor. Hon berättar om förfärliga skogseldar som härjat i norra Sverige.¹⁴⁴ Det är ett händelserikt år; hon har förtröstan om norrlänningarna, ”de är raska och driftiga”.¹⁴⁵ Hon är däremot mer bekymrad för bönderna.

[...] som hur de än arbeta, likväl måste svälta med hustru och barn [---] Känner man inte god lust att få vända upp och ner lite på ett samhället der så många äro dömda att svälta och så många tillåtas

¹⁴⁰ Ibid. Det framkommer i övrigt föga om ”tjenarinnor”. Var de välkomna i ”Tolfterna”?

¹⁴¹ Ibid

¹⁴² A. Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 25 juli 1888

¹⁴³ Ibid

¹⁴⁴ 1888 år ska ungefär 200 000 hektar skog ha brunnit i Sverige. Vid den tiden hade ändå skogen börjat få ett ekonomiskt värde och insatser gjordes för att begränsa bränderna. Tidigare fick ofta elden härja som den ville, om den inte hotade bebyggelse Stadsbranden i Umeå, den 25 juni 1888 – samma dag som Sundsvallsbranden – ödelade nästan hela den lilla trästaden Umeå. Även stora delar av Lilla Edet brann ner samma dag. Linda Eliasson & Anders Lidén, ”Jättebranden i Fålasjö 1888”, *Allehanda*, [en del av MittMedia, e-tidning], <http://www.allehanda.se/angermanland/kramfors/jattebranden-i-falasio-1888>, hämtad 2018-12-12

¹⁴⁵ A. Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 22 aug. 1888

föräta sig, bända och rucka på det så att förhållandena förmedla sig. Ack, herre gud, jag som predikar, jag har icke rättighet att säga ett ord, förrän jag lärt mig sjelv af med hvarje lyx förbrukning [...].¹⁴⁶

Här märks Fahlstedts sociala patos. Hon framställer sig som en rättfram, medkännande och självgranskande person. Hennes grundkänsla är medkännande. Hon ber Tant Mary om ursäkt för att hon tråkar ut henne med detta prat. I de sista raderna återvänder hon till naturskildringar.

Månen var herrlig i går kväll. Eugene händelsevis ute på hvardagen och vi rodde ut på vår sjö. Invid stränderna låg dimma som silfverband, men ytan för öfvrigt mer glänsande mörk med stjernor och månskenet i famnen, ja till och med nattens (oläsbart). Och så belysningen af stränderna! Farväl!¹⁴⁷

Det ger en glimt in i hennes måleriska skriftvärld.¹⁴⁸ Eftersom detta är det sista brevet av deras kvarlevande korrespondens blir det ett ödesmättat avsked.

Intrycket av breven till Tant Mary är förtrolighet. Breven till systersonen Hans innehåller mer uppmuntran och social information. Hans är den äldsta av Augustas barn.¹⁴⁹ Det första brevet är från maj 1890 och det sista från oktober 1904 och Hans är då 30 år.¹⁵⁰ Breven har sparats till skillnad från flertalet breven från Hans. Detta kan betyda att dessa brev varit betydelsefulla för honom.¹⁵¹ Modern Augusta har skrivit merparten av breven, system Elsa, som stod honom nära, har skrivit många och även Amalia och moster Bertha Fahlstedt. De ca 35 breven från Amalia Fahlstedt är ofta långa.

I dessa brev hade hon tydligen en förskräcklig handstil. Hans klagar och skriver att han måste dechifrera orden. Amalia lovar att bättre sig.¹⁵² Hans och Amalia blev ibland arga på varandra och hade långa uppehåll i sin brevkontakt. Då uppstår frågan vem som skall återuppta kontakten. Amalia visade dock ofta en längtan efter sin systerson Hans.

Nu är det ytterligare det - att när jag kommer hem från vårt lilla fyrmanskoteri hos Norstedts, fuktadt med äkta Capravin, så slutade allt med – att jag hade en sån längtan efter dig. ”Hvad har jag egentligen att göra med den där skojiga Elis, som nog håller af mig som en gammal tant, men som bor i Turin och

¹⁴⁶ Ibid

¹⁴⁷ Ibid

¹⁴⁸ Detta har också recensenterna tagit fasta på.

¹⁴⁹ När han är 16 år tas han emot av Augustas bror Gustav och får börja jobba hos hon. Gustav var fabrikör i Eskilstuna där han tillverkade bruksföremål i metall. Han sägs ha häftigt humör Augusta benämner honom i breven alltid som morbror Gustav. Det var på intet sätt ovanligt att barn placerades hos släktingar på grund av arbete, studier, vara behjälplig m.m. Skälet för Augusta var ekonomiskt. Hon ville bli av med en försörjningsbörd och dessutom få, eftersom han arbetade och fick lön, ekonomiska bidrag till övriga familjen.

¹⁵⁰ Få brev från Hans finns bevarade.

¹⁵¹ Alla brev oavsett adressat lästes av samtliga i det Maartman-Fahlstedtska huset. Om man ville att det enbart skulle nå en speciell person så fick man gå omvägar.

¹⁵² Eftersom jag inte har tillgång till originalbreven till Hans utan enbart en avskrift är det svårt att yttra sig om detta. Amalias brev till tant Mary är oftast fullt läsbara.

nog äfven ser en smula skojigt på mig --- men inte är min lille Hasse från förr och min systerson. ”Nej, jag måste skrifva till Hasse”, tänkte jag. Och han måste svara.¹⁵³

Generellt framställer sig Amalia som en hårt arbetande författarinna och engagerad kulturell person. Även om hon var ekonomiskt ansatt så var att döma av breven litteraturen, debatten och bildningen hennes livsluft och mål. Hon nämner många kulturpersonligheter, såsom makarna Palme, Ann-Charlotte Leffler, Strindberg, Alfred de Vigny, Edward Bellamy och Fredrik Sterky.¹⁵⁴ Hennes kommentarer om dessa personer ger en god bild av hennes intressesfär: hon var en fredsvän, demokrat och socialt engagerad. Nedan kommer två av dessa områden, freden och hennes engagemang i tidskriften "Nya Idun" att utförligare presenteras.¹⁵⁵

Freden

Det fanns under 1880-talet två centrala utrikespolitiska frågor: Unionen med Norge och Rysslandsfaran.¹⁵⁶ Norrmännen kämpade för att få full självständighet. Amalia Fahlstedt kommenterar Rysslandsfrågan:

Hvad säger du om kronprinsens resa till Ryssland i syfte att utverka tsarens neutralitet, då norrbaggarna sätta till utrikesminister utan vår sanktion, hvilket är det samma som krigsförklaring. Jag föredrar inte saken helt, men nog tycker och tror jag att ”baggarna” i detta äro dumt envisa och allt annat än nobla. Ha de inte bra som de ha det! Vi har ju erbjudit dem att utrikesministern skall kunna väljas av norrman.¹⁵⁷

¹⁵³ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 22 okt. 1904. Framställningssättet avser här att skildra de egna tankarna i enlighet med brevt teorin.

¹⁵⁴ Det är personerna i de litterära salongerna: makarna Palme, makarna Rezius, Anna Wahlenberg, Sonja Kovalewsky, Ann-Charlotte Leffler etc. Fahlstedt berättar inte om något tillfälle där hon var med men genom Linder framkommer att hon räknas till den perifera kretsen. Sedan talas om, bortsett från den personliga kretsen där Ellen Key intar en central roll, författare såsom A. Strindberg, V. v. Heidenstam, Erik Axel Karlfeldt, H. Wicksell, Anders Fryxell, S. Lagerlöf, V. Benedictsson, Gustaf Fröding. Ibland har hon personlig kontakt men oftast kommenterar hon det som andra skrivit eller sagts om dem. Hon kommenterar även internationella författare och aktörer: Alfred de Vigny som bl. a. skrev om slagfältets vedermödor; Charles LeTourneu en fransk antropolog om moral; Bertha von Suttner som är dåtiden mest kända europeiska fredskämpe; Edward Bellamy och hans utopiska roman *Looking Backward*; Guy de Maupassant som skildrar sina ungdomserfarenheter från det fransk-preussiska kriget; den finske journalisten och författaren Juhani Aho. Men även svenska såsom Fredrik Sterky, en svensk socialdemokrat, fackföreningsman och tidningsman och Henrik Bergegren, en socialistisk och anarkistisk skribent, redaktör och agitator.

¹⁵⁵ Amalia hade en fäbless för aforismer. I ett syfte att muntra upp Hans skriver hon: ”Jag har dock lärt mig finna att utom varje trång cirkel ligger det obegränsade, och så att vi väl kunna sträcka ut handen och få fatt i det ibland även i det lilla rummet.” A. Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 3 juli 1891.

¹⁵⁶ Svensk-norska unionen (formellt Förenade konungarikena Sverige och Norge) var en statsrättslig förening mellan kungarikena Sverige och Norge under perioden 1814–1905. Unionen uppstod ur Kjölfreden den 14 januari 1814 och den följande konventionen i Moss och stadfästes genom en revision av den norska grundlagen den 4 november 1814 och genom riksakten 1815. Unionen var en kompromiss mellan å ena sidan de norska självständighetssträvandena, uttryckta genom Eidsvollförfattningen, och å andra sidan Sveriges anspråk på Norge som en ersättning för det förlorade Finland och det till Danmark avträdde Svenska Pommern. ”Kjölfreden”, *Norske Kungahuset/ Grunnlov og Union 1804*, <http://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=29307> hämtad 2018-05-15

¹⁵⁷ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 11 jan. 1892

Värre är det om vi får krig med Ryssland. Här går märkliga rykten. 16 000 man ligga i Uleåborg. Tsaren lär vara rasande öfver våra tidningars öppna uttalanden om Finlands russifiering. [...] Nu har vi ingen jernväg färdig till norra Norrland och vårt försvar är ömkligt.[...] ”Baggen” är fallen för att vredskas och stånga oss i sidan. [...] Allt detta låter märkv. men hoppet är alltid ljusst och svensken ger sig i alla fall inte. Han tar nog ett duktigt nappatag med Björnen i Norrlandsskogar.¹⁵⁸

Sveriges förhållande till Ryssland var enligt Annerblom och Ekberg komplicerat.¹⁵⁹ Det som präglade förhållandet till Ryssland var kriget år 1808. Vid dess fred år 1809 i Fredrikshamn förlorades Finland till Ryssland. Den ryske generalen Nikolaj Kamenskij hade då under tre månader ockuperat Umeå och hela Finland var intaget. Osäkerheten inför Ryssland späddes på under åren.

Under tidigt 1900-tal, då imperialismen nådde sin kulmen, fanns en geopolitisk teoribildning, med svensken Rudolf Kjellén som en internationellt uppmärksammad företrädare, som för framtiden förutsåg stora statsbildningar med de naturliga gränser som höga bergskedjor eller stora hav naturligt gav. [...] I analogi härmed var det naturligt att föreställa sig att Ryssland, som redan penetrerat Sibirien bort till Vladivostok, västerut inte skulle nöja sig med en rejäl kustremsa mot Östersjön utan skulle söka nå ända fram till Atlanten, där Sverige och Norge, låg.¹⁶⁰

Med erfarenheten av 1808 års krig och ryska trupper på svensk mark kändes hotet från den stora grannen i öster påtagligt. Knut Wicksell höll den 2 november 1892 ett föredrag om ”Huru kan Sverige försvara sin sjelfständighet?” Om detta skriver Fahlstedt följande:

[...]- jag tycker att herr Wicksell är en underlig herre. Han menar nog inte något fineradt Ryssland som frihetens sinnebild – det vore en märkvärdigt gripen allegori, nej det har blivit ett tal här bland utilister och socialister (Wicksell är utilist men ej socialist) att man så gärna kan bli ryss, för så som det nu är ställt så har man inte något fädernesland, som är något värdt m.m. Jag har hört en socialist sjunga den där visan och en socialistika också – de kräken. (Ursägta herr Wicksell jag menade ej just Er) tro att det blir bättre om vi blir Ryssar. De tro kanske att Norge kan göra Ryssland till republik och Björnstjerne Björnson till president. Men då är jag säker på att den högfärdige kanaljen gör sig till csar

¹⁵⁸ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, söndagskvällen (23 mars?) 1892

¹⁵⁹ En helt annan region, språk, historia och helt annan kultur. Utvecklingen under 1800 talet hade också varit annorlunda trots industrialisering. Hierarkiska strukturer, livegenskap och analfabetism i Ryssland medan Sverige genomförde regeringsreformer och införde obligatorisk folkskola. Bert Mårald, ”Gränsdragning och systemskiften, Parallell läsning av rysk och svensk historia”, *Vår bild av Sverige - Vår bild av Ryssland*, (Наше представление о Швеции - Наше представление о России; Intercultural communication Russia-Sweden), red. Marie-Louise Annerblom, & Mayvor Ekberg, Stockholm, Svenska Institutet 2010, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-21724>, hämtad 2018-09-19

¹⁶⁰ Ibid., s. 17

(som skald ser jag upp till honom, men föraktar honom som politiker, och herr Wicksell också om det kniper, fast han lär vara en bra människa.)¹⁶¹

1880-talet var en radikal period där det förekom ett utbyte mellan rysk och svensk kultur. Den ”samhällskritiska 1860-talslitteraturen och den ryska radikalismen” överfördes nu till Sverige. Länken till den ryska intelligentian blev den redan omnämnda Sonja Kovalevsky.¹⁶²

Amalia Fahlstedt hade lånat Bertha von Suttners *Ned med vapen*. Hon var överförtjust. ”denna bok biter djupare [än *L'historic d'un Conscrit*] genom den skarpare belysningen av de fåviskas argument för kriget, och sina omfattande bemötanden däraf”.¹⁶³ Fredsfrågan vävs hos henne samman med socialism och i samma brev skriver hon:

”Ned med vapen” och upp med Bellamys samhälle! finge man värka med för dessa idéer och se dem genomförda! Då hade himmelriket kommit ett stycke ned på jorden. Just idag stod det i en tidning att Bellamy ger ut en tidning som skall verka för genomförandet av hans socialistiska s. k. utopi. [...] När afväpning och socialism är införda, så komma flygmaskiner – och då kvistar du hit när som helst.¹⁶⁴

I ett brev från Amalias syster Augusta skildras Amalias deltagande i första majdemonstrationen år 1891.

[...] och följljaktligen begav sig Mala [Amalia] oförtrutet iväg, blef genom en hög polismans bemedling [...] inrangerad (obehöriga egde ej till tillträde annat som åskådare) under tobaksarbeterskorna och trafvade gladeligt iväg i processionen, begapad av öfverklassen. Lyckligtvis hade hon en lika modig kamrat i fru Sachs, rika blomsterhandlaren fru, som är ultraröd. Väl utkommen på gärdet blef Mala (som förut var ansträngd och nervös) så anfäktad af värmen och de socialistiska transpirationerna att hon fick hönsdån, vårdades ömt av tobaksarbeterskan Lack, talaren Hansen och en annan vänlig socialist, som ville att Mala skulle luta sig mot hans bröst, fick limonad från talartribunen och kom sig igen. [...] Elsa, som i fjol med hänförelse demonstrerat, var i år med åtskilliga öfverklassiga flickor bjudna till prof. Lindquists på veterinärinstitutet, der hon från trädgården förnämt såg ned på processionen, var glad hon ej fick syn på Mala.¹⁶⁵

I referatet är det lätt att tolka in Augustas distanserade inställning till sin systers engagemang, demonstrationen och överklassen. Ett år senare finner Fahlstedt anledning att, i samband med Folkrikisdagen, som behandlade den allmänna rösträtten, åter knyta an till de socialistiska idéerna.

¹⁶¹ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 13 nov. 1892

¹⁶² Magnus Ljunggren, ”Hon skapade en rysk vår i Sverige”, *Svenska Dagbladet*, [Under strecket], 11 juli 2014, <http://www.svd.se/hon-skapade-en-rysk-var-i-sverige>, hämtad 2018-09-23

¹⁶³ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, påskafton 1891

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Mala var Amalias smeknamn inom familjen. Även Hans Maartman demonstrerade denna första maj. Augusta Maartman till Hans Maartman, brev, privat ägo, 3 maj 1891

Förresten, fast jag nu icke är någon beundrarinna af Stockholms socialister, så är jag till mitt hjärta allt mer nära dem, ju kallare det blir och ju mer de fattiga svälta och frysa. Ack! jag är så genomgången och ledsen att jag ej äger miljoner. Tänk att med femtio sextio miljoner på hand få reta brackorna med att skänka dem åt fattiga på förståndigt sätt och befördra jämlikhetsidéernas genomförande.¹⁶⁶

Fahlstedt hade besvär med sitt ställningstagande till socialisterna. Hon upptäckte att Allmänna Kvinnoklubben som hon var med i och som enligt stadgarna var opolitisk ändå betalade kontingent till det socialdemokratiska partiet. När hon blev varse detta reste hon sig upp på mötet, enligt vad hon skriver i ett brev:

Jag bad dem vara öfvertygade om att det inte fattades mig liberala tänkesätt och att deras sak, en förbättrad ställning, kände jag som min, men jag hade icke ännu min politiska tro färdig och kunde inte ta på mig en viss stämpel som blef falsk för mig.¹⁶⁷

Här och på andra ställen ges intrycket av att hon var social-liberal. Hon hade ett starkt engagemang för arbetarklassens situation och den gick hand i hand med hennes jämlikhetssträvanden i övrigt.¹⁶⁸ Hon kryssade mellan sin fredsönskan, nappatag med Björnen Ryssland, sina socialistiska sympatier och rädslan för aggressivitet och revolution. Hon önskade att nationerna skulle börja sammansluta sig till ett helt. I ett avsnitt till Hans ger hon en programförklaring.

Nej du Hans – jag är patriot – kosmopolit. Jag skall gärna gå upp i en stor amalgamerad [sammansmältad] nation och republik, och dikta vers på volupuk,¹⁶⁹ och kalla mig, hvad staten bjuder som medborgarinna – men att bli slav under en barbar, det kallar jag inte kosmopolitiskt, ut med pliten då så fredsvän jag är – ty som Cappée säger – af allt är friheten den bästa!¹⁷⁰

Nya Idun

Fahlstedts andra engagemansområde är föreningen ”Nya Idun” bildat år 1885. Ellen Key och Fahlstedt var aktiva. Bland deltagarna vid det första samkvämet fanns författarinnorna Agrell och Leffler, pedagogerna Anna Whitlock och Anna Sandström, konstnärerna Selma Giöbel och Anna Munthe-Norstedt samt de socialt verksamma kvinnorna Therese Gyldén och Agda Montelius.¹⁷¹ Debatter om samhällsfrågor, föredrag om konst och litteratur dominerade i början.¹⁷² Föreningen gav även ut en tidning, Idun, där Fahlstedt fanns i redaktionen och ofta bidrog med artiklar. Här kände hon sig mer hemmastadd än i de litterära salongerna.¹⁷³

¹⁶⁶ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 12 feb. 1892

¹⁶⁷ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 13 nov. 1892

¹⁶⁸ Det är värt att lägga märke till att hon inte oftare skriver från ett kvinnligt berättarjag.

¹⁶⁹ Ett konstruerat världsspråk.

¹⁷⁰ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 13 nov. 1892

¹⁷¹ Bortsett från A. Agrell och A. Leffler så höll, som vi senare skall se, Fahlstedt nära kontakt med de övriga.

¹⁷² ”Nya Iduns historia”, *Sällskapet Nya Idun*, <http://nyaidun.se/nya-iduns-historia/>, hämtad 2017-01-21

¹⁷³ Amalia ironiserar i novellen ”Den lånta fracken,” över salongslivet. A. Fahlstedt, *I flykten: berättelser*, 1883

Spex och teater ingick som framgång tidigare i dåtidens sällskapsliv. Det var utklädda ”tavlor”, och skrivna pjäser för större eller mindre sällskap. Fahlstedt var förtjust i att skriva lättsamma pjäser. I april 1891 skrev hon på ett ”skämt” till ”Nya Idun”. ”Idag har vi kollationerat rollerna. [...] Antagligen blir det också lyckat, ty vi har fått sådana utmärkta rollbesättare. Ytterst livade själar allihop”.¹⁷⁴

I oktober samma år var hon på möte hos "Nya Idun". ”En treflig kväll. Men egentligen blott en konversationskväll. I anledning av ett föredrag af professorskan Scholander om en resa till London som ombud för det teosofiska sällskapet utspann sig mellan mig och Ellen Bergman och sedan några till en privat diskussion [...]”.¹⁷⁵ En månad senare var det dags igen.

I lördags var jag på en mycket festlig Idun afton och sammanträffade med lifvade målarinnor och annat trefligt folk. ”Hennes nåd” Adelsparre tog på sig en mycket hög min, kanske i minnet af mina socialistiska uttalanden, som om hon ville säga ”om jag gjordt den äran att sända efter dig, så behöver du inte komma närmare för det” och jag antar att hon blef nöjd, ty jag visade inte den ringaste lust att närma henne, emedan jag icke egde någon sådan. I stället skickade hon sin redaktionssekreterare, Lotten Dahlgren till mig att fråga, om min uppsats i ”Dagny” om fackföreningarna; och jag svarade så, att man kunde förstå att jag inte satte så stor ära i att skriva i den åsigtbonerade tidskriften.¹⁷⁶

Sofie Adelsparre var grundare av Fredrika-Bremer förbundet, som år 1886 gav ut tidskriften *Dagny*. Nästa månad år 1891 talade Fahlstedt i "Nya Idun" om bristerna i vårt umgängesliv. Ellen Key inledde eftersom Fahlstedt inte ville. Hon kommenterar att det åter var en trevlig kväll. ”I allmänhet funno vi att man åt och drack för mycket. Jag förde det demokratiserande umgängets talan”.¹⁷⁷ I oktober följande år höll hon ett inledningsanförande om fackföreningarna och kvinnliga arbetarassociationer i Stockholm.

Jag lofvade det som underlag till min Chicago-uppsats, hvilket glädde fru Ankarswärd (och Ellen Key, som egentligen bett mig om den). Då skola damerna få höra lite som kanske intresserar, om våra socialdemokratiska arbeterskor, som arbetar sig fram utan ”fruars” beskydd och pietismens nådiga hägn.¹⁷⁸

Anförandet gick bra, enligt Key och Fahlstedt. De hade trott att det inte skulle bli diskussion men det blev det. De gick emellertid före supén och det var ingen som hann komma fram och tacka. Fahlstedt trodde att

”[...] det varit litet ”Myrben i Mussa” på min rygg ty vi stötte endels med liberala uttalanden förstås. Så t.ex. blef frågan hvarför inte man kunde få sömmerskor hemma som förr, och fvarför de var så

¹⁷⁴ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 19 april 1891

¹⁷⁵ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 10 okt. 1891

¹⁷⁶ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 12 nov. 1891

¹⁷⁷ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 12 dec. 1891

¹⁷⁸ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 9 okt. 1892.

okunniga. - Jag svarade att okunnigheten berodde på specialarbeten, här vid maskinverkstäderna, då var och en gör sin lilla del. Fru Lundin [...] svarade att det nu också mycket berodde på att de ej betalades som sig borde, utan fick sitt te kl. 11 i st. för 8, och sattes undan i tråkiga rum. Jag tillade något om ett annat behandlingssätt. Öfverklasseriet mot dem, men uttryckt fint förstås, och detta tackade Eva Fryxell mig för [...] Fru Montelius, så liberal, frågade om de där kvinnorna icke tänkte på att skaffa sig bildning, innan de började diskutera sin ställning. Jag svarade att de hvarken ha tid eller råd att skaffa sig utbildning, utan att de först måste förbättra sin ställning. Ellen Key svarade mycket bättre och avslutade vackert diskussionen på detta sätt:

Jag vill svara fru Montelius med detta. Då jag en afton hade sällskap hem med en arbeterska från min föreläsning (just den fru Fahlstedt nyss beskrifvit för oss) sade hon: ”Ni bildade människor tro att vi afundas er förnämligast Edra regelbundna måltider och fina kläder. Men det är icke det som väcker min största, bittra saknad vid jämförelse mellan Er och oss. Nej, det är att vi ej kunna tänka Edra tankar och läsa Edra böcker, och på det sättet närma oss till er, ty det är hvad vi skulle vilja.” - och så brast Ellen nästan i tårar och sprang ut på stund, men vi apploderade henne lifligt. Jag beskrev också, skall du veta, en ”allmän kvinnoklubb”, hvilket lif vi har der m. arbeterskan, och hur lugn och hygglig hon i botten är men klubben var för dem för ”strejkig” förstås, och vi hade som sagt icke så helt vänliga ord på ryggen på oss Ellen och jag”.¹⁷⁹

Keys och Fahlstedts fick ord ”på ryggen” men gav inte upp. I sin skildring gör Fahlstedt en språkvändning angående kvinnliga arbeterskor. Hon görs till singularis vilket både blir närmare och stereotyp. Till skillnad från ”Fredrika-Bremer förbundets stilla gårdar” så har det stormat på ”Nya Idun”.¹⁸⁰

Vet du, vi har haft högst livadt i Nya Idun. Sista styrelsevalet med Nansen-konsert och annat, så en massa af ordentliga Idun var bort från sammankomsten. Ett seminaristlag af lärarinnor och andra odrägliga galanter hade samlats och handlat i mörkret och passat på att rösta Ellen Key ur styrelsen, rösta så att endast hon blef utesluten. Fru Montelius (Oscars fru) och 16 andra medlemmar afgingo på stället, och det hade varit en indignation som kunnat lyfta taket. Extra möte för nämndfyllnadsval sammankallades. Det var nära att sällskapet upplöstes och rekonstruerats med uteslutande af dem som icke ville underskriva och hylla paragraf 1, innehållande att olika partiåsikter skola respekteras. Man hade nämligen öppet sagt att (då intet annat än beröm kunde sägas om fr. Keys sätt att sköta ordförandeskapet) hennes åsikter orsakat afsättningen. Sällskapet uttalade bestämt blott två alternativ – att den gamla nämnden som afträdt återinträdde – eller att sällskapet rekonstruerades. De flesta ville dock hälst det första (endast de radikalaste (bl. dem Jag) rekonstruering [---] Nu måste den liberala

¹⁷⁹ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 13 nov. 1892

¹⁸⁰ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev, privat ägo, 17 feb. 1896

nämnden återinträda.- under lifliga handklappningar. Ellen Key fick de flesta rösterna under dånande applåder. - - -

Nästa sammankomst, då Ellen visar sig för första gången på nyåret och mitt diskussionsämne om Idealitet fortsätter och inleds av ordföranden blir mycket rolig. Ellen blir då ofantligt, fast på ett fint vis pröfvande för filistrarne.¹⁸¹

Amalia uttrycker stridslust och glädje. Key ges intryck av att ha varit radikal och skarp i sina anföranden och den idogt arbetande Fahlstedt mild men ifrågasättande i sina.

Sammanfattningsvis kan konstateras att, i enighet med de privata kärvänliga breven i den humanistiska brevteorin, var hälsan ett återkommande diskussionsämne där tillfälle också gavs till social information. Borgerligheten framställde sig som européer. Fahlstedt var ”kosmopolit” och engagerad i fredsfrågorna. Den ”sociala frågan”, arbetarklassens livssituation, tog likaledes stor plats. Hon hade ett speciellt förhållande till naturen och presenterade sig som en lågmält, stridbar, hårt arbetande, författarinna. Hennes brevstil passar väl in på den beskrivning som Cederschiöld gav: otvungen, förtrolig, där kvinnan yppar sitt innersta väsen.¹⁸²

Översättaren

Amalia Fahlstedt gjorde sig också känd som översättare. Grunden till denna verksamhet lades troligtvis i hemmet. I biblioteket fanns 23 redovisade arbeten av utländska författare. Språket var franska, engelska, latin och tyska. Ytterligare några hade från främmande språk översatts till svenska. På Rossanders lärokurs för lärarinnor fick deltagarna som nämnts lära sig främmande språk. Av breven får man intrycket att syskonkollektivet hjälpte varandra i översättningarna. Brodern Eugene som översatte Strindbergs *Inferno* (1897) och *Legender* (1898) från franskan var säkert en resurs. Norska litterära verk var troligtvis lättare för familjen att översätta eftersom svågern Bernt var norrman och kontakterna västerut var täta. Det finns också anledning att förmoda att dåtida översättningarna var friare än vad som förväntas av dagen översättningar.

Amalia Fahlstedt ger intryck av att ha transkulturell kompetens. Hon höll sig väl underrättad om andra utländska författare än Ibsen och Brandes. I breven diskuterades ett tjugotal skribenter alltifrån Martin Buber, Bellamy, Matilde Searo, Leo Tolstoj till Oscar Wilde. Hon hade förutom kontakter med de författarna vars verk hon översatte också kontakt med nordiska tidskrifter: Gina Krog, *Nylænde*, Norge, Elisabeth Grundtvig, *Kvinden og Samfund* Danmark och tidskriften *Nutid*, Finland.¹⁸³

¹⁸¹ A. Fahlstedt till H. Maartman, brev 17 februari 1896. ”Filistrarne äro mensklighetens värsta fiender, ty hos dem finnes ingen sympati för livvets väsentliga innehåll.” Helena Nyberg, ”David och filistrarna”, *Nornan. Svensk kalender*, Stockholm, Skoglund 1893, s. 126, [Runeberg], <http://runeberg.org/nornan/1893/0146.html>, hämtad 2018-09-19

¹⁸² G. Cederschiöld, 1900, s. 5

¹⁸³ Hennes artiklar: A. Fahlstedt, ”Ellen Key i talarstolen”, *Nylænde* [Kristiana], 1 mars 1889; A. Fahlstedt, ”Rahel Varnhagen von Ense”, *Nutid: tidskrift för samhällsfrågor och hemmets intressen: organ för Kvinnoaksförbundet Unionen*, [Helsingfors], april 1897

Många av samtidens kulturpersonligheter vistades utomlands under längre eller kortare perioder och så även Fahlstedt. Hon skrev därom i kortare artiklar och lade in referenser i några noveller.¹⁸⁴ I minnesbladet med anledning av hennes bortgång skrev Key följande:

Så var hon 1878 samman med en väninna i England. Hon blev där djupt gripen ej blott av konsten, utan även av de ännu milda, ehuru allvarliga former den sociala frågan antagit — den fråga på vilken många genom »Settlement»rörelsen trodde sig ha funnit ett bland de ljusare svaren. Men ännu mera blev hon fängslad av den engelska naturen under en vistelse vid havet. Andra gången reste hon 1895 samman med en konstidkande dam till de tyska städer — Berlin, Dresden och Cassel — där de yppersta konstskatter äro samlade. På denna färd blevo samhällsfrågorna helt underordnade skönhetsintrycken.¹⁸⁵

Översättningsarbetena sträcker sig över 1900-talets två första årtionden. Fahlstedts översättningsaktivitet var hög, 8 av totalt 23 översättningar, under de första tre åren på 10-talet. Hon översatte från fem olika språk, flest från norska. Flertalet författare var kända i Europa såsom Jan Ligtharts *Frihet och disciplin i uppfostran* (1910), Leonard Trelawny Hobhouses *Liberalismen* (1913) och Charles Dickens *Mrs. Lirriper och hennes hyresgäster samt andra berättelser* (1921). Fahlstedt arbetade med sex olika bokförlag och oftast med Albert Bonniers förlag. Förlagen samarbetade med henne i flera sammanhängande år.

Många ämnen för översättningarna låg Fahlstedt nära om hjärtat som barnuppfostran, kvinnor och liberalism. Andra får nog betraktas som ”brödfödoarbeten”.¹⁸⁶ Hon levde under en period då det började bli möjligt att försörja sig på författarskap, inte minst genom korta noveller till tidningar. Fahlstedt både gynnades och missgynnades av att leva i ett syskonkollektiv med ett gemensamt hushåll. Dess största ekonomiska utmaning var att försörja Augusta och hennes yngre barn. De två äldsta, Hans och Elsa, lämnade hemmet fort.

Spår i litteraturhistorien

Trots att Amalia Fahlstedt var en produktiv skribent och rörde sig i rätta kretsar i den svenska huvudstaden intar hon ingen stor plats i dagens svenska litteraturhistorieskrivning. I Litteraturbankens metatexter uttrycks urvalsfrågan brutalt.

¹⁸⁴ A. Fahlstedt, ”En reseskizz”, *Stockholms Dagblad*, 13 dec. 1899; A. Fahlstedt, ”Ur Londons fattigverld del I, II, III”, *Öresunds-Posten*, Jan. 1897; A. Fahlstedt, ”Skisser och strömningar II o III”, *Hvita boken och andra berättelser*, 1904

¹⁸⁵ E. Key, ”Minnesblad * 8/1 1853 Amalia Fahlstedt † 29/1 1923”, 1923:5, s. 269

¹⁸⁶ Det är svårt att räkna ut den ekonomiska betydelsen av översättningarna, artiklarna för syskonkollektivet. Till en början var Eugene och Amalia de enda som bidrog till försörjningen. Det framkommer i breven att Augusta och Berta enbart hade mindre tillfälliga inkomster. Det finns antydningar i breven att det äldsta av syskon Gustav som hade egen familj och god ekonomi var barsk men välvilligt inställd till sina syskon.

Litteraturbanken är inte tänkt att utgöra en lagringsplats för *all* svensk litteratur. [---] Det bör påpekas att det inte existerar en lista över vilka, eller hur många, dessa författarskap är. Urvalet görs utifrån en hela tiden omförhandlad prioritering där tradition (det vi har kallat för kanon) och förnyelse samtidigt spelar en avgörande roll.¹⁸⁷

Litteraturhistoriens syfte är ”att beskriva och klassificera, att kartlägga förlopp, utvecklingslinjer och tidsmässiga orsakssamband”.¹⁸⁸ Den är forskningsorienterad.¹⁸⁹ Det finns således en skillnad mellan kanon och litteraturhistorien men urval sker i båda fallen. Vilka spår har då Amalia Fahlstedt lämnat efter sig i litteraturhistorien?

Det finns över 17 000 träffar på sökorden ”svensk litteraturhistoria” i LIBRIS.¹⁹⁰ Vilka skall väljas och på vilken grund? Rimligt är att exkludera sub-kanon såsom lyrik, arbetarlitteratur, kvinnolitteratur, landskapsvisa, litteraturhistoria eller verk riktade till speciella målgrupper som t. ex. skolelever. De gör inte anspråk på att täcka hela det litterära fältet. Diskutabelt är också om *Författarnas litteraturhistoria* med flera upplagor skall höra dit. Vidare utkommer några verk i flera utgåvor, såsom Eugène Tigerstedts *Svensk litteraturhistoria* 1948 respektive 1953. Andra utkommer i flera band som Sven Stolpes *Svenska folkets litteraturhistoria*. Oftast täcker de större tidsperioder. Det finns därtill en bibliografi som kan vara till hjälp: *Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1936–1965*, 1992. Av ett tjugotal större litteraturhistoriska verk återopå idag några mer flitigt än andra.¹⁹¹

I *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (1932) finns inga referenser till Amalia Fahlstedt men flera till Victoria Benedictsson och Anne Charlotte Leffler.¹⁹² Benedictsson ges ett utrymme på ca 16 sidor text medan Leffler presenteras på ca 13 sidor. Dessa kvinnor samt Strindberg räknas till det unga Sverige men det fanns dessutom en yngre grupp bestående av Geijerstam, Lundegård, Hansson, Tor Hedberg med flera. Författaren av avsnittet Gunnar Castrén menar att de utvecklade 1880-talets idéer. Han skriver till exempel: ”I denna subjektiva upplösning av etiken var Brandes en föregångare och han följdes mer eller mindre av de unga, Levertin, Ola Hansson och andra”.¹⁹³ Här nämns inga kvinnorna.

¹⁸⁷ *Litteraturbanken*, ”Om litteraturbanken/ Om urvalet av texter”, <https://litteraturbanken.se/om/ide> hämtad 2018-04-0

¹⁸⁸ Staffan Bergsten & Lars Elleström, *Litteraturhistoriens grundbegrepp*, 2., (rev.) uppl., Lund, Studentlitteratur 2004, s. 13

¹⁸⁹ Samtidigt skulle man kunna hävda att samtliga svenskspråkiga litterära verk potentiellt ingår i den svenska litteraturhistorien.

¹⁹⁰ Sökning 2018-03-31. LIBRIS är en nationell söktjänst med information om titlar på svenska bibliotek. Kungl. biblioteket ansvarar för drift och utveckling av tjänsten.

¹⁹¹ O. Levertin, *Samlade skrifter*, Stockholm, Bonnier 1907–1910 [24 vol.]; Fredrik Böök, *Svenska studier i litteraturvetenskap*, Stockholm, Norstedts 1913; H. Schück, G. Castrén, & K. Warburg, 1932; E. N. Tigerstedt, *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. D. 4, Åttiotal, nittiotal*, 1967; Gunnar Brandell, & Jan Stenkvis, *Svensk litteratur 1870–1970*, tre vol., Stockholm, Aldus 1974–1975; Sven Stolpe, *Svenska folkets litteraturhistoria. D. 5, Dikt och samhälle: Rydberg, Snoilsky, 80-talet*, Stockholm, Askild & Kärnkull 1978; G. Hägg, 1996; L. Lönnroth & S. Delblanc, 1989

¹⁹² H. Schück, G. Castrén & K. Warburg, 1932

¹⁹³ *Ibid.*, s. 160

I avsnittet ”Kvinnofrågan” dyker dessa emellertid upp. Då är det Leffler, Agrell och Benedictsson som blir motpart till bl. a Strindberg.

I *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* (1967) finns inga referenser till Amalia Fahlstedt.¹⁹⁴ I Gunnar Brandells kapitel ”Åttiotalet” redovisas fyra kvinnor: Leffler, Malling, Ahlgren och Agrell. De har sammanlagt ett utrymme om ca 20 sidor, varav Ahlgren, dvs. Victoria Benedictsson, behandlas på 11 sidor. Det unga Sverige representeras av sju män: Geijerstam, Hedberg, Levertin, Lundegård, Hansson, Bååth och Bondesson. De får tillsammans ca 61 sidor. Några år senare ger Brandell tillsammans med Jan Stenqvist ut *Svensk litteratur 1870–1970* (1974–75). Kvinnorna ryms i Brandells framställning under rubriken ”Den kvinnliga problemlitteraturen” och han menar att de kvinnliga bidragen ”till den nya, realistiska litteraturen gott och väl kunde mäta sig med de manliga”.¹⁹⁵ Han räknar upp Ahlgren, Leffler, Ellen Key och på slutet Mathilda Malling. Av de totalt ca 24 sidor som ägnas åt författarinnorna diskuteras Ahlgren på 10 sidor. Sju männen avhandlas på totalt ca 47 sidor, främst Ola Hansson med 14 sidor. Det är således fler män som blir föremål för presentationer och varje man får i genomsnitt 9 sidor medan kvinnorna ges ett utrymme motsvarande 6 sidor. Männen görs synliga i större omfattning trots att kvinnorna av Brandell anses likvärdiga. Männen får emellertid minskat utrymme i Brandells senare publikation.

Göran Häggs *Den svenska litteraturhistorien* (1996) innehåller inte heller några referenser till Fahlstedt.¹⁹⁶ Beträffande synen på 1880- respektive 1890-talet anser han att åttiotalet är politiskt radikalt och består av ”Strindberg och ett antal olästa små författare”.¹⁹⁷ Nu mildras senare denna beskrivning men misstanken biter sig fast att han sympatiserar med innehållet i det tidigare sagda. Benedictsson är den enda av de kvinnliga författarna som refereras, två gånger, medan exempelvis Levertin får ett 30-tal referenser.

I Lönnroth och Delblancs *Den svenska litteraturen* (1989) ges inga hänvisningar i registret till Fahlstedt.¹⁹⁸ I avsnittet ”Debatten om kvinnors ställning” i kapitlet ”Det moderna genombrottet” av Bertil Norlin nämns två kvinnliga författare, Leffler och Camilla Colett, samt två män, John Stuart Mill och Strindberg.¹⁹⁹ I hela kapitlet ”Det moderna genombrottet” förekommer ytterligare fyra författarinnor: Annelie Skram, Elisabeth Grundtvig, Malling och Ann Margret Holmgren. Det nämns däremot ett 20-tal manliga författare. Kapitlet ”Åttiotalsgenerationen” har skrivits av Per Arne Tjäder. Kvinnorna som räknas som 1880-talets kärna är ”Victoria Benedictsson, Leffler, Agrell samt i viss mån Malling och Hilma Angered-Strandberg” samt fem män.²⁰⁰ Han frågar sig vart de kvinnliga författarna tog vägen. Hans svar är att de överlevde men blev för evigt knutna till denna period. Han

¹⁹⁴ E. N. Tigerstedt,

¹⁹⁵ G. Brandell & J. Stenqvist, 1974–1975, s. 166

¹⁹⁶ G. Hägg, 1996

¹⁹⁷ *Ibid.*, s. 302

¹⁹⁸ L. Lönnroth & S. Delblanc, 1989

¹⁹⁹ *Ibid.*, s. 178ff

²⁰⁰ *Ibid.*, s. 203

poängterar att de viktigaste insatserna gjordes av kvinnor. Konstnärligt mäter de sig, ja överträffar männen. De hade samtidigt ett annat utgångsläge. Man kan säga, anser Tjäder, att de saknade sina manliga kollegors intellektuella bildningsgång men att de fullgott kompenserade detta genom att observera närmiljön.²⁰¹ Han menar vidare att kvinnorna gjorde en viktig insats för den realistiska berättarkonsten. De blev också förebilder för efterkommande kvinnliga författare, såsom Lagerlöf och Wägner.²⁰² Det kan till slut nämnas att i *Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1936–1965* finns två referenser till Fahlstedt.²⁰³ Litteraturbanken har två hänvisningar till texter av henne.²⁰⁴

Trots Amalia Fahlstedts omfattande publikation både vad beträffar kvantitet och bredd har hon försvunnit ur litteraturhistorien, eller snarare aldrig kommit in, vilket för övrigt gäller flertalet genombrottsförfattare.²⁰⁵ Hon fanns emellertid representerad på flera av dåtidens privata bibliotek.²⁰⁶ Böckerna där skulle återspegla ”den goda och inte minst den nya litteraturen”.²⁰⁷ Möjliga skäl till hon inte finns representerad i litteraturhistorien i dag är att eftervärlden bedömde hennes arbete som alltför ointressant, konkurrensen var stor, hon var en försynt person etc.²⁰⁸ Klart är ändå att hon var känd av sin samtid och hade kontakt med de inflytelserika personerna även om hon inte gav intryck för att ha varit socialt utåtriktad. Hon umgicks regelbundet inte bara med Key och A. Whitlock utan också med till exempel A. Lundegård. Hon träffade Strindberg genom sin bror Eugene och Strindberg rekommenderade hennes texter till förläggare. Hon var med i författarsällskapet ”Nya Idun”, hon var inbjuden till Curmans viktiga bjudningar etc. Socialt och kulturellt var hon litterärt inkluderad. För att besvara frågan hur hon har exkluderats måste diskussionen om kanonisering vidgas.

²⁰¹ Ibid., s. 211ff

²⁰² Ibid., s. 219

²⁰³ A. Fahlstedt, ”Humorn och nutiden. (Ett diskussionsinlägg i sällskapet ”Nya Idun”.), *Framåt*, 9:1888, s 103–107)., Tore Hagström, *Svensk litteraturhistorisk bibliografi intill år 1900. H. 1*, utgivna av Svenska litteratursällskapet, Uppsala, Almqvist & Wiksell 1964, s. 484 [del av/supplement]; A. Fahlstedt, ”En bibehållen idyll från Ulla Winblads dagar”, *Dagens Nyheter*, 22 juni 1914. (*Svensk litteraturhistorisk bibliografi*, 33, 1914, s. 26)

²⁰⁴ A. Fahlstedt, ”Herr och fru Berg”, 1993; Lagercrantz, Marika V., ”Första steget. Dramatisk skizz”, i *Dramawebben*, https://litteraturbanken.se/dramawebben/pj%C3%A4ser?om-boken&author_id=FahlstedtA&titlepath=ForstaSteget, hämtad 2018-11-02

²⁰⁵ A.-L. Jeppsson, 1981, s. 93

²⁰⁶ Det finns en ådra inom litteraturhistoria som för in andra aspekter än ”den goda litteraturen”. En är ”reception sidan”; vem läser och hur mycket. Gunnar Hansson, *Vem gör litteraturens historia?* Linköping, Uni. i Linköping / Tema Kommunikation 1990, s. 72 [Forskning och svenskundervisning 8, SIC 32]. Amalia Fahlstedt fanns representerad de flesta stora privata bibliotek. A.-L. Jeppsson, 1981, s. 102

²⁰⁷ Ibid., s. 74

²⁰⁸ Jag har i denna text valt att inte behandla Amalia Fahlstedt som en person dvs studera hennes verk genom hennes biografi och personlighet eller tvärtom. Jag har valt att skildra ”the implied author”. Frantisek W. Galan, ”Literary System and Systemic Change. The Prague School Theory of Literary History, 1928–48 *Publications of the Modern language association of America (PMLA)* 1979:2, s. 275 – 285, s. 282. Denna person är stark, medveten, humoristisk, naturälskande m.m. Här finns till exempel inget av den ofta omtalade försyntheten.

Kanonisering

Sällsamhet

Harold Bloom uttrycker idén om kanon som att några verk har en ”sällsamhet, en verksam originalitet som antingen inte kan omvandlas eller som omvandlar oss till den grad att vi upphör att uppfatta den som sällsam”.²⁰⁹ När man läser kanoniska verk har de alla gemensamt ”sin trolskhet, sin förmåga att få en känna sig underlig till mods i sitt eget hem”.²¹⁰ Han avser en egenskap i verket som upplevs hos läsaren. Det är ”en beskaffenhet hos den starka litterära föreställningsförmågan: bildspråket och dess förvandlingar”.²¹¹ Det går att uppfatta Bloom som läsarrelationell och inte idealistisk men skillnaden är inte alltid så tydlig. En liknande otydlighet finns i hans argumentation för en västerländsk kanon. Ett starkt författarskap utgår ifrån kanoniska verk där man ”utsätter den föredömliga texten eller texterna för kreativ felläsning och är aldrig ute efter att göra föregångarna rättvisa”.²¹² Han kallar detta ”influensens ångest”, vilket är en ”börda som måste bäras ifall en utslagsgivande originalitet skall bli verklighet på nytt, och på nytt”.²¹³ Kanons funktion är således att utgöra det motstånd som skapar nya ”starka” verk. Det är en kamp mellan samtida och historiska författare och mot samtidens ideologier och estetiska normer.

Samtidigt är alltid relationen till det litterära enskild, en ”angelägenhet för individen snarare än för samhället”.²¹⁴ Kanon blir därmed inte bara en teoretisk fråga eller en fråga om önskvärdhet. Läsaren värderar sin litteratur även om hen inte kommer till samma resultat som Bloom. Man får därvid influenser från olika håll, som av vänner, media, utbildningar, recensioner. Hen utvecklar tycke för genre och författare. En ”receptionskanon” är summan av dessa individuella val. Intrycket är att Bloom vill bevara en kanon som han vill begränsa till ett fåtal verk, vilka är någorlunda gemensamma för det litterära samhället, läsarna. Dessa två aspekter går att förena. 1890-talisten och nobelpristagaren Selma Lagerlöf är ett gott exempel; hon tillhör parnassen och är omtyckt i olika läsarkategorier.

Med denna utgångspunkt är det inte svårt att förstå hur Bloom angrips från alla olika håll. Han är en tacksam motståndare för dekonstruktivister, nymarxister, populärkulturister, kulturkritiker m.fl. Han framhärdar emellertid och vill skilja de estetiska kvaliteterna från sociala, materiella förhållanden. Shakespeare, som han gärna framhåller, låter han stiga ur sin tid och i in mänsklighetens existentiella värld. Bloom ropar med stark röst: ”Författaren är inte död utan odödlig”.²¹⁵

²⁰⁹ H. Bloom, 2000, s. 13

²¹⁰ Ibid., s. 13

²¹¹ Ibid., s. 19

²¹² Ibid., s. 18

²¹³ Ibid., s. 19

²¹⁴ Ibid., s. 28

²¹⁵ Ibid., s. 55. Bloom menar nog att författaren lever i sina verk vilket återigen återspeglar sammansattheten i ”författare-verk”.

Behovet av en auktoriserad samling beror enligt Bloom på tidsaspekten och kompetens. Den vanliga läsaren har ingen möjlighet att läsa allt. Det finns numera en litterär profession som innefattar kritiker, litteraturvetare och författare inom vilken de litterära värdena debatteras. Kanoniseringen sker vid tillkomsten av varje ny kanon. Då reses frågan om ett litterärt alster och dess författare skall ingå. Vägen för en författare in i kanon är enligt Bourdieu lång.²¹⁶ Det första är, bortsett från manusprocessen, att bli utgiven. För detta behövs oftast en introduktion med hjälp av andra, dvs. att befinna sig i sociokulturella nätverk. Nästa är att bli positivt recenserad och sedan bli läst och diskuterad för att få fler arbeten publicerade som diskuteras. Det avgörande steget är att utmärka sig framför sina genrekonkurrenter, dvs. att med Blooms ord vara en ”stark” författare. Eftersom det är få som kan utmärka sig faller flertalet utanför. Begreppet non-kanonisering används här för författare som har gett ut flera verk, fått positiva recensioner, blivit läst men inte kommit med i någon kanon.²¹⁷ Amalia Fahlstedt är således en non-kanoniserad författare.

Värdefrågan

I grunden för kanonisering, och Fahlstedts non-kanonisering, ligger frågan om möjlighet till värdering. I likhet med många andra vedertagna begrepp, som sanning och verklighet, vilka är elementära och grundläggande för vårt sätt att tänka, är värdebegreppet, menar Barbara Herrnstein Smith, irreducibelt och irreparabelt.²¹⁸ Det går inte att reducera värdet till en eller flera entydiga egenskaper.²¹⁹ Ändå måste värdebegreppet kunna diskuteras i litterära texter.

Har ett litterärt verk ett inneboende värde eller bara ett marknadsvärde? Historiskt sett har dessa två olika värdebegrepp uppkommit samtidigt och de har också påverkat varandra.²²⁰ Herrnstein Smith presenterar idén om ”the double discourse of value” för de konkurrerande humanistiska och ekonomiska värdenas diskurs”.²²¹ Man skulle kunna säga att det är en sammansmältning av förromantikens originalitetsetetik och upplysningstidens nyttoideal. Ett verks värde är det sammantagna värdet av marknadsvärdet, upplevelsevärdet, överförandet av dessa upplevelser till andra med mera.²²² Dessa tankebanor stämmer väl överens med Blooms.

Hur blir en författare framhållen framför sina genrekonkurrenter? Enskilda personer, speciellt om de har speciella kvalifikationer, kan ange ett verks värde som sedan blir performativt. Herrnstein Smith urskiljer ett antal steg i denna process: en initial värdering av dess författare, dolda vanligen ej

²¹⁶ Bloom poängterar varje ”stark” författarens önskan och kamp för att bli odödligförklarad vilken hen blir i kanon. Samtidigt finns det starka krafter hos enskilda att ge ut en kanon. Bloom skulle säkert inte ställa sig bakom denna P. Bourdieu inspirerande tolkning. Staf Callewaert, ”Pierre Bourdieu”, *Klassisk och modern samhällsteori*, 1999, s. 363–383.

²¹⁷ Jag förbiser här den första upplagan av *Synd* som utkom 1993

²¹⁸ Barbara, Herrnstein Smith, ”Värde/värdering”, *Litteraturens värden*, 2009, s. 28

²¹⁹ *Ibid.*, s. 31

²²⁰ *Ibid.*, s. 7ff

²²¹ *Ibid.*, s. 17

²²² *Ibid.*, s. 3

verbala värderingar som gör att man väljer texten, de implicita värderingarna, där verket används genom att det köps och åberopas, de mera explicita men personliga uttalandena samt till sist de specialiserade institutionaliserade värderingarna av kritiker eller forskare. Hon anser att verket på så sätt är värderat på förhand.²²³ Likväl är det ”forskningsinstitutionernas normativa praxis som utgör en central del av befördandet av, ja till och med definierandet av litterärt värde i samtidens västerländska litteratur”.²²⁴ Hon upprättar härigenom en hierarki av värderande situationer.²²⁵

Utsagor om en text görs således i ett socialt sammanhang, vilket leder till frågor om relationerna mellan människorna i denna situation. Uppfattar man varandra som likvärdiga eller som auktoriteter? Auktoriteterna kan också differentieras med avseende på social och kulturell makt, där könsliga strukturer ingår och får konsekvenser för de institutionaliserade litterära normerna. Detta kallar Herrstein Smith för ”könsperspektivets fördomar”. Dessa verkar på två olika sätt. Den kvinnliga auktoriteten är inte lika dominant som den manliga och de kvinnliga verk som värdesätts kan därför klassificeras som mindre värdefulla.²²⁶

Tolkning och värdering av en text är ömsesidigt beroende processer och båda sker, enligt Herrstein Smith, i ett socialt sammanhang. Även tolkningens perspektiv kan vara ”gjord på förhand” och indraget i ”våra skilda intressen och perspektiv”.²²⁷ Detta bör inte ses som problematiskt. Utan våra individuella karaktäristikor skulle vi inte kunna relatera till verket överhuvudtaget. Hon anser att det inte finns någon ”objektiv” giltig tolkning och värdering av en text.²²⁸

Bourdieu kommer till en likartad slutsats trots en annorlunda begreppsapparat och starkare betoning av det historiska flödet och produktionsapparaten. Han anser att om vi benämner ett verk som litterärt har vi redan värderat detsamma. Istället för den Herrstein Smithska hierarkin diskuterar han hur det estetiska fältet rört sig mot allt större autonomi genom att utveckla agenter, institutioner och kunskapsfält. Han anser att man borde beskriva den rena estetikens historia, vilken skulle skildra hur den teologiska världen genom filosofin har bistått med begrepp såsom skapare, kreativitet och en annan värld. Det litterära värdet skulle således finnas inom det konstruerade estetiska fältet.

I diskursen ”estetik och textens värde” förekommer begreppet relativism. Textens värde förläggs där hos mottagarna. Texten har inget ”inneboende värde” utan bara ett tillfogat värde. I Bourdieus och Herrstein Smiths artiklar diskuteras inte begreppet inneboende värde specifikt utan de

²²³ Ibid., s. 33

²²⁴ Ibid., s. 34

²²⁵ Det bör tilläggas att det vid slutet av 1800-talet endast fanns rudimentära forskningsinstitutioner.

²²⁶ En konsekvens av fördomar ges av Katarina Bernhardsson. ”Den bakomliggande tanke som ger mening åt ”genre” ... är ... det bakomliggande negativt laddade ”kvinnorummet...”, Katarina Bernhardsson, i ”Ätstörning som litterär störning” *Litteraturens värden*, s. 256

²²⁷ B. Herrstein Smith, ”Värde/värdering”. *Litteraturens värden*, 2009, s. 37

²²⁸ En liknade slutsats kommer även G. Hansson fram till. Han anser för det första att det finns anledning att särskilja den personligt tolkande och värderande aspekten från den litteraturhistoriska framställningen. Det finns ett behov av kommenterande, analyserande och värderande beskrivning av litteratur. G. Hansson, *Den möjliga litteraturhistorien*, Stockholm, Carlsson 1995, s. 141

vill hellre skildra hur värderingar och tolkningar går till.²²⁹ Andra, såsom Peter de Bolla, anser med hjälp av Kant att ”konsten både är utom vårt räckhåll och källa till vår upplevelse av olika kunskapsvägar”.²³⁰ Genom tålmodig, omsorgsfull undersökning av materialiteten kan konstupplevelse uppnås. Det finns ”något” som man kan nalkas och förstå. Detta skulle styrka Blooms tankar om en ej godtycklig kanon.

Anders Palm beskriver i artikeln ”Egenart, Egenskap, egenvärden” hur denna undersökning skulle kunna gå till.²³¹ I hans begreppsvärld finns en texts ontologi och den motsvarar kanske de Bollas begrepp ”materialitet”, som är ”permanent resistent mot varje enskild teori med totalanspråk” men som likväl fångar något av dess existens.²³² Den litterära textens statiska identitet, dvs språkliga och konststartsspecifika egenskaper, kan på ett rimligt sätt fastställas. Den är mer eller mindre objektiv. Sedan blir texten i mötet med läsaren värdebärande. Då frigörs dess konstnärliga potential i dialogen med läsaren, där både läsaren och den tilltalande är dubbelt frånvarande. Det statiska har blivit dynamiskt. Vilka egenskaper kan då finnas i den litterära diskursen? Palm tycker sig se fem sådan som litteraturvetare kan uppfatta som gemensamma: Fiktionalitet, poeticitet, interrogativitet, performativitet och historicitet.²³³ Palm urskiljer således två olika identiteter hos texten varav den statiska mer eller mindre kan vara objektiv och den andra är ett fenomen som uppstår mellan texten och läsaren och som kan karaktäriseras genom några bestämda kriterier.

Kanoniseringsbegreppet

Det diskuteras om det är verk eller författare som kanoniseras. Självklart är verken utgångspunkten men verket kan generaliseras över på författaren och via hen till andra publikationer av denna. Några verk lyfts in och kanoniseras, andra lyfts ut och de-kanoniseras, några återkommer till kanon, re-kanoniseras, några kommer aldrig in, non-kanoniseras. Några kommer också in långt efter verken publicerats, post-kanonisering.²³⁴ Detta betyder att man i vissa fall kan följa ett verks bana in och ut i en eller flera kanon. Kanoniseringsbegreppet kan finnas på abstrakt nivå, ”Detta verk är klassiskt”, men också i empirisk betydelse, ”detta verk ingår i XX som författats av NN i upplagan ÅÅ”.

²²⁹ Hos P. Bourdieu kan man ana en skepticism till att få kunskap om essensen. ”Kännaren”, skriver han, skapar ett spel som man måste acceptera för att kunna tillgodogöra sig konstverket. *Litteraturens värden*, 2009, s. 92

²³⁰ Peter De Bolla, ”Om den estetiska upplevelsens materialitet”, *Litteraturens värden*, 2009, s. 136

²³¹ Anders Palm, ”Egenart, Egenskap, egenvärden”, *Litteraturens värden*, 2009, s. 281ff

²³² *Ibid.*, s. 288

²³³ A. Palm tar med bestämdhet avstånd från Kants grundsyn om ”Das in sich selbst Vollendete”. *Ibid.*, s. 298

²³⁴ Ett annat sätt att uttrycka detta på är att säga att kanonisering är varje enskild författares strid med redan kanoniserade texter/författare.

Kanonisering sker utanför texten men med den.²³⁵ Det är en dynamisk process.²³⁶ Under läsningen uppstår, som framgått, en spontan värdering även om den är oreflekterad. Alla läsare kan hävda en texts speciella värde. Karlsohn varnar för en alltför lättköpt relativism samt snörd relevanstolkning.²³⁷ Han förutser en allt större breddning av akademiämnen och litteraturen, som då riskerar att enbart fånga lättidentifierande dagsaktualiteter. Kunskap om traditionen är befriande i den meningen att det ger balans.²³⁸ Värdet finns olika kontexter, i kanon, i spontana upplevelser, recensioner etc. Hur överförs värdet till andra; hur ser de intersubjektiva processerna ut?

Palm anvisar en metod för att vaska fram intersubjektiva värden. Herrnstein Smith skisserar å sin sida en hierarki av värderande situationer, där den sociala situationen med dess fördomar betonas. Hon anser att de specialiserade forskningsinstitutionerna har den ultimata makten, ett resonemang som Bloom skulle kunna ställa sig bakom. Inom dessa finns enskilda personer som i skilda sammanhang har makt som baseras på personliga meriter och positioner, tillgång till mediala resurser, sociokulturellt kapital m. m. Detta betyder inte att det inte finns gemensamma värderingar och inte heller att dessa inte kommer att förändras genom åren. I grunden för urvalet ligger ändå urvalspersonernas uppfattning av den litterära normen trots närvaron av forskningsinstitutionernas normativa praxis. Ett fundament för forskningsinstitutionernas maktsituation lägger även Bourdieu när han påvisar den historiska professionaliseringen av det estetiska fältet.

Frågan om behovet och värdet av en kanon är därmed inte besvarad. Skälen för att avstå är många och den som likt Bloom framhåller i möjligheten och behovet av kanon får utstå kritik. Ett självklart motiv är det interaktionella, institutionella och utbildningsbehovet. Flera, inte minst Karlsohn, pekar på behovet av den enande kraften som en kanon utgör.²³⁹

Värdet av en kanon skapas genom den professionella kontexten där värderingarna bearbetas så att de bär intersubjektiva drag. Denna intersubjektiva värdering möjliggör en kanon. Men vilka konsekvenser får det när värderingen av en text sker i ett socialt sammanhang, där genusstrukturer ingår? En historisk förståelse av kanon är utgångspunkten vid studium av de uteslutningsmekanismer som varit verksamma vid olika tidpunkter.²⁴⁰ Den kanoniserade texten avspeglar maktförhållanden. Då uppstår frågan: Av vem, enligt vilka kriterier och vid vilken tidsperiod har kanon skapats?²⁴¹

²³⁵ G. Hansson refererar till Bengt Göran Martinsson som urskilt studenters tre olika analyser av dikter. De avspeglar menar Hansson den aktuella forskningen och undervisningen vid institutionerna vilket naturligtvis också kommer att påverka den litteraturhistoria som skrivs. G. Hansson, 1995, s. 141

²³⁶ Även om litteraturhistoriska resultatet sedan blir statiska så borde det inte bli det. Det tillkommer hela tiden nya läsare med nya erfarenheter vilket innebär att även litteraturen förändras. Ibid., s. 8

²³⁷ Th. Karlsohn, "Kanon och kritik. En debatt och några eftertankar", 2007, s. 41

²³⁸ Ibid., s. 41

²³⁹ Ibid., s. 41

²⁴⁰ Ibid., s. 33

²⁴¹ Debatten om kanonisering har varit het i framför allt USA. Där har höger ställts mot vänster, bildning och enande mot identitetsbekräftelse etc. Th. Karlsohn varnar för att betona identitetsfrågorna. Olika uteslutningsmekanismer har historiskt varit verksamma. Vilket beror på institutionella, sociala och ekonomiska kontexterna. Ibid., s. 34. Till detta fogar Th. Karlsohn en observation av John Guillory. Boklig bildning ger inte som förr kulturellt kapital. Ibid., s. 3

Kvinnor i litteraturhistorien

Förekomst

Det finns som redan nämnts en grupp av kvinnliga åttiotalisterna i den litterära traditionen: Benedictsson, Leffler, Agrell och ytterligare någon.²⁴² Erkännandet av dem har inte åtföljts av korresponderande handlingar. De inte har getts samma utrymme som männen. Utan att diskutera de estetiska aspekterna är det lätt att få intrycket av att dessa författare blir litteraturhistorikernas alibi för att man inte bortsett ifrån åttiotalets kvinnliga författare. Anna Williams anser att redan i Schück och Warburgs litteraturhistoria, år 1916, bildas det mönster som sedan kom att härska. Victoria Benedictsson och Anne Charlotte Leffler får 86 % av utrymmet som tilldelas de kvinnliga åttiotalsförfattarinnorna.²⁴³

Eftersom ”litteraturhistorien hitintills har präglats av en manlig blick på kvinnor och det kvinnliga” är ett sätt att ge ut en kvinnlig kanon såsom *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*.²⁴⁴ Detta är inte oproblematiskt. Frågor som kan ställas är: Varför tål kvinnor inte att ställas mot männen? Varför behöver de en speciell kuvös?”. Visst är det så, menar Anna Williams, men det bör ses som en historisk korrektion av bakomliggande osynliga strukturer. Nu konstaterar också Williams att *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* är påfallande konventionell i både sin uppläggning och sin kanonsyn.²⁴⁵

Även Gunnar Hansson har synpunkter på verket, då han tycker sig i ett avsnitt om Emilie Flygare-Carlén ana ett ”ekon av det stilläge som manliga pennor [...] tidigare tillåtit sig” även om han som helhet tycker att *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* är nydanande.²⁴⁶ Ett skäl till denna relativt konventionella hållning hos ett kvinnolitteraturhistoriskt verk kan vara ”återanvändandets praktik”. Genom en mer eller mindre noggrann läsning av tidigare kanoniska verk erhåller de nya författarna en plattform vilken de sedan, såväl idé- som textmässigt, kan utgå ifrån.²⁴⁷

Lilian Robinson diskuterar förhållandet mellan en mot-kanon och allmän kanon. Även om vi varit framgångsrika i att presentera nya kvinnliga författare får vi inte slå oss till ro, uppmanar hon. Vi

²⁴² Ibland räknas M. Mallings upp, ibland förekommer andra. Det kanske är fel att säga att dessa tre har ”kanoniserats”. Deras närvaro under århundradet har varierat. Victoria Benedictsson är den som har högst närvaro inom litteraturhistorien.

²⁴³ A. Williams, *Stjärnor utan stjärnbilder: kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*, (Stars without constellations: women and canon formation in 20th century literary historiography), Gidlund, Stockholm 1997 [Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala nr 35], s. 60

²⁴⁴ E. Møller Jensen, ”Om det tryckta verket”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria Bd 2 Fadershuset: 1800-talet*, red. och förord Elisabeth Møller Jensen, <https://nordicwomensliterature.net/se/om-det-tryckta-verket/>, hämtad 2018-07-04

²⁴⁵ A. Williams, ”Den klivna litteraturhistorien”, i *Genusvetenskapliga litteraturanalyser*, red. Åsa Arping & Anna Nordenstam, 2. uppl., Lund, Studentlitteratur 2010, s. 29 - 45, s. 191 (*Feministiska litteraturanalyser 1972–2002*, red. Åsa Arping & Anna Nordenstam Lund, Studentlitteratur 2005)

²⁴⁶ G. Hansson, 1995, s. 86

²⁴⁷ Påfallande ofta värderas verken likartat, återfinns samma formuleringar m.m. Ett tydligt tecken på detta är recensionerna av A. Fahlstedts *I flykten*. Där har landsortspressen citerat rakt av stadstidningarnas recensioner utan att ange källan.

måste granska den allmänna kanon. Hon slutar: ”The point in so doing is not to label and hence dismiss even the most sexist literary classics, but for all of us to apprehend them, finally, in all their human dimensions”.²⁴⁸ En tolkning är att varje text, värdering och kanon bör ses ur sociokulturellt historiskt perspektiv. Vilken framtida roll kvinnorna kommer att inta i litteraturhistorien beror sedan på det framtida samhället.²⁴⁹

I de sub-kanoniserade kontexterna kan man förvänta sig referenser till Fahlstedt. Förekommer Amalia Fahlstedt i kvinnolitteraturhistoriska verk?²⁵⁰ I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* finns två artiklar som nämner henne: ”Konstnärskall och hustruplikt” av Eva Heggstad samt ”Lyckligare ungdom har aldrig funnits” av Ingeborg Nordin Hennel och Christina Sjöblad.²⁵¹ Heggstad gör en saklig framställning av novellsamlingen *Ax och halm* med utgångspunkt från temat hur kvinnorna diskuterar förhållandet mellan karriär och hustruplikt.

I bägge dessa noveller [Bottenvåningen och Herr och fru Berg] ses arbetsgemenskapen som den sanna kärlekens fundament. Som en protest mot det borgerliga samhällets uppdelning i en reproduktiv och en produktiv sfär ger de uttryck för ett ideal som innebär att mannen och hustrun i kärleksfull gemenskap arbetar sida vid sida.²⁵²

Heggstad diskuterar vidare de val som kvinnan stod inför.

Att ta scenen i besittning framställs som både hotande och lockande. Hotande eftersom kvinnan därmed utmanar den traditionella kvinnorollen och de med denna förknippade dygderna att leva för andra och verka i det tysta. Lockande då den erbjuder en befrielse från denna roll; som konstnär erövrar kvinnan status som självständigt och skapande subjekt. Då kvinnan lämnar sin objektstatus begår hon dock, som Pil Dahlerup påpekat, en synd i patriarkatets ögon och känner sig följaktligen också skyldig.²⁵³

Som tidigare nämnts yttrade sig också Strindberg nedlåtande om kvinnor som trädde ut i det offentliga livet och blev ”var mans kvinna”. Nu har detta mindre att göra med värderingen av Fahlstedt men belyser dels de val hon stod inför och dels vilken historisk kontext hon levde i.

I Nordin Hennel och Sjöblads artikel, ”Lyckligare ungdom har aldrig funnits”, presenteras Fahlstedt under två teman. Under temat ”1880-talets tematik och motiv” uttalar de:

²⁴⁸ Lillian S. Robinson, ”Treason our text: feminist challenges to the literary canon”, *Tulsa Studies in Women’s Literature*, vol. 2, no. 1, 1983, s. 83 – 98, s. 96

²⁴⁹ E. Møller Jensen, ”Om det tryckta verket”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria Bd 2 Faderns huset: 1800-talet*, <http://www.nordicwomensliterature.net/sv>.

²⁵⁰ I det följande redovisas några av de referenser som främst har behandlat Amalia F. Det är svårt att göra en fullständig genomgång av vad som inom litteraturvetenskapen skrivits om A Fahlstedt. Många gånger finns hon i en kommenterande uppräkningslista, andra fall utan kommentarer.

²⁵¹ E. Heggstad, 1993, s. 508–511; I. Nordin Hennel & Chr. Sjöblad, 1993, s. 495–507

²⁵² *Ibid.*, s. 510

²⁵³ *Ibid.*, s. 511

Men också en Strindbergs naturalism kan spåras hos exempelvis Anna Wahlenberg och Amalia Fahlstedt. I sedlighetsdebatten intog de en självständig ståndpunkt och i deras texter kan sålunda en hustru förlåta sin man både sexuell förbindelse och barn före äktenskapet (Anna Wahlenberg) eller maken sin hustrus otrohet under äktenskapet (Amalia Fahlstedt).²⁵⁴

Under rubriken ”Kulmen och bakslaget” nämns Fahlstedt i samband med åttiotalistförfattarnas utveckling. Beskrivningarna av ”tidsandan” och vilka konsekvenser detta fick för författarinnorna har här interfolierat med något utförligare beskrivningar av den enskilda författaren.

Kvinnovågens kulmen nåddes cirka 1886–87. [---] Novellsamlingar eller romaner, dock mestadels under den mer blygsamma beteckningen ”lång berättelse”, publicerades av Elin Améen, Amalia Fahlstedt, Ina Lage, Anna Wahlenberg och Mathilda Roos ännu 1886–87. [---] Men ungefär vid samma tidpunkt gjorde sig ett slags trötthet inför den kvinnodebatterande litteraturen märkbar. Utan betydelse är inte heller att Brandes, som varit den som starkast slagit på trumman för en utilistisk litteratursyn, några år in på 1880-talet lämnade sitt problemdebatterande program. Den franskinspirerade dekadensen bröt in, och de manliga kolleger som tidigare i uppskattande ordalag stött kvinnorna blev mer och mer defensiva eller direkt negativa.²⁵⁵

Ett intresse för kvinnliga författare, och inte minst för åttiotalisterna har under de sista 30 åren väckts. Ett exempel som redan nämnts är utgivningen av novellsamlingen *Synd*, under Neys redaktörskap, där 12 åttiotalistförfattarinnors noveller publicerats.²⁵⁶ Ann-Lis Jeppssons *Tankar till salu* behandlar Fahlstedt tillsammans med Wilma Lindhé, Anna Wahlenberg och Matilda Roos. De kvinnliga författarna kunde, menar hon, göra sig gällande eftersom det uppstod nya formkrav och att motivkretsen vidgades. Hon betonar också gruppens behov av inkomster. Hon exemplifierar med att beskriva hur Fahlstedtska familjen fick ekonomiska bekymmer på 1870-talet och att Fahlstedt ”försökte sig på att skriva för att bidra till försörjningen”.²⁵⁷ I sin genomgång av hennes fyra noveller lyfter hon fram att Fahlstedt presenterar fyra starka kvinnor som ”med förmåga att i handling omsätta de beslut som förnuftet dikterar, även om utförandet vållar smärta”.²⁵⁸ Jeppsson finner att den högstämnda och idealiserade bilden av kärleken som finns hos Ibsen inte återfinns hos Fahlstedt. Istället liknar hennes verk Strindbergs och pekar framåt mot senare tiders jämställdhetsdebatt.

²⁵⁴ Ibid., s. 505

²⁵⁵ Ibid., s. 506

²⁵⁶ *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, 1993

²⁵⁷ A.-L. Jeppsson, 1981, s. 95. Ordvalet ”försökte” och motivet ”ekonomiska bekymmer” innebär en tydlig nedvärdering. Den beskrivning som Jeppsson gör av Amalia F:s ekonomiska situation äger naturligtvis sin riktighet men påverkade enligt mig inte hennes engagemang under de viktiga åren under 80 och 90 talen. Hennes referenser till Amalias F:s liv förefaller inte i enlighet med nutida litteraturvetenskapliga förhållningssätt för att förstå litterär produktion.

²⁵⁸ Ibid., s. 118f

I Ingeborg Nordin Hennels avhandling *Ämnar kanske fröken publicera något år 1984* jämförs gruppen av nästan kanoniserade författarinnor med manliga författare.²⁵⁹ Fahlstedt nämns inte. Nordin Hennel finner en tydlig skillnad mellan kvinnor och männens verk. Kvinnorna bedömer hon har lägre kvalitet. Detta kan förklaras av att ”the female writers were culturally and socially inferior to men”, vilket hon tror beror bl.a. på utbildningsmöjligheterna.²⁶⁰

I *Kvinnor som murbräckor* av Susel Hedström Huveröd tas Fahlstedt upp på två ställen.²⁶¹ Det första är i samband med samkvämet ”Tolfterna”, och den andra gången är i samband med en presentation av Elsa Beskow. Ingendera berör således hennes författarskap.²⁶² Hedström Huveröd fokuserar för övrigt på Fahlstedts vänner och pedagogerna Ellen Key och Anna Whitlock och deras visioner för framtidens skola.

David Gedin har i *Fältets herrar* behandlat kvinnor och män jämställt.²⁶³ Gedins ambition är inte vare sig att skriva biografier eller göra värderingar utan att skildra de sociala konstruktioner som växer fram. Här förekommer Fahlstedt ett tiotal gånger. Han nämner hennes arbeten i samband med de övrigas. Hon tillhör realisterna, hennes bakgrund var affärsidkande liksom många andra i den gruppen. Fahlstedt övergår från det psykologiska perspektivet till barn- och ungdomslitteratur p.g.a. det allt mer hårdnade klimatet, menar han. Gedin skriver att hela denna grupp åttiotialister inte gärna använde ordet ”tendens” om sig själva och att de generellt skrev noveller med nedtonad dramatisk handling.

I senare litteraturhistoria och även i sub-litterära sammanhang lyser Amalia Fahlstedt i stort med sin frånvaro. Hon är dock inte den enda av tidigare kvinnliga åttiotialister som exkluderats. Vad beror detta på?

Värderingen av kvinnliga åttiotialister

Gedin anser att år 1887 ”inleds tystnandet av de kvinnliga åttiotialisterna och bara några år senare har de raderats ur den litterära offentligheten” medan däremot Strindbergs position förblev ohotad.²⁶⁴ Debatten om åttiotialisternas litterära värde samt de processer som lett till nedvärderingen av dem har pågått länge. Heggstad har gått till storms mot yttranden likt ”kvinnodramerna och -novellerna som de mest ledsamma och minst givande av åttitalismens alster”.²⁶⁵

Skälen och processen visavi gisslantagandet av tre till fyra åttiotalsförfattarinnor och samtidiga förtigandet av flertalet av dem beror på konststillhörigheten, konstaterar Anna Williams.

²⁵⁹ Ingeborg Nordin Hennel, , ”Ämnar kanske fröken publicera något?": kvinnligt och manligt i 1880-talets novellistik, (Female and male in short stories of the 1880s) Umeå, Umeå univ. 1984 [Umeå studies in the humanities, nr 58]

²⁶⁰ Ibid., Abstract

²⁶¹ Susel, Hedström Huveröd, *Kvinnor som murbräckor: idéhistoriska strövtåg med Ellen Key som referenspunkt*, Stockholm, Carlsson 1989

²⁶² Ibid., s. 43 resp. 107

²⁶³ D. Gedin, 2004

²⁶⁴ Ibid., s. 354

²⁶⁵ U. Wittrock, ”Det evigt kvinnliga. En historia om förändring”, (Recension), *Samlaren*, årgång 115, 1994, s.159

Litteraturhistorien har ett kön, menar hon, och refererar till både sin egen forskning och den som bedrivits av Ebba Witt-Brattström och Annelie Brännström.²⁶⁶ Deras argumentering är omfattande.

Det var främst de samtida manliga författarna som angav kvinnornas litterära värde. Den nya estetiska litteratursynen, bortvänd realismen, hade under den senare delen av 1880-talet fått ett allt större inflytande. De kvinnor som inte ägnade sig åt ”tendens”-litteratur eller kvinnofrågan lyftes fram. Benedictsson ansågs t.ex. mångsidig och gick ej till överdrift.²⁶⁷ Vidare framhåller Williams med flera forskare att kvinnorna i högre utsträckning skrev för en marknad och publicerade sig i lågstatusgenre, som till exempel barnlitteratur. När kvinnorna skildrade sin värld uppfattades det inte som banbrytande utan som avvikande och mindre intressant. Litteraturhistorikerna å sin sida underlät sedan att undersöka det nydanande i de kvinnliga romanerna. Williams framhåller också att forskningen om de manliga författarna har varit mycket mera omfattande än om författarinnorna.

Det framgår tydligt, finner Anna Williams, vid genomläsning av den svenska litteraturhistorien att den manliga författaren är norm och kvinnorna marginaliserade. Ett skäl till detta är att bilden av en författare skapas utifrån uttolkares kulturideologiska syn.²⁶⁸ Kvinnorna ”skuffas ut i det litterära fältets periferi där de avläses mot varandra snarare än mot bakgrunden av sitt tidssammanhang”.²⁶⁹ ”De manliga författarnas gestaltning får allmänstatus [...] medan de kvinnliga författarnas romankonst reduceras till att just vara kvinnlig [...]”.²⁷⁰ Williams påvisar att det inte finns någon obruten enhetlig kvinnolitterär tradition utan kvinnorna skrev i sin litterära tid. Hon anser det särförhållande som fanns inte fullt har uppmärksamats.²⁷¹ Kvinnorna behandlas på ett annat sätt trots att det inte finns skäl till detta. I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* anser hon däremot att en nytolkning av det kvinnliga författarskapet och kvinnliga subjektet har skett.²⁷²

Ebba Witt-Brattström lyfter också fram i *Ur könets mörker: litteraturanalyser* särförhållandet som hon anser att P. D. A. Atterbom har blivit stilbildande vad gäller sättet att skriva litteraturhistoria.²⁷³ Han ansåg t.ex. angående Anna Maria Lenngren att hennes dikt inte är riktig poesi utan ett slags prosa och att hennes läsare saknade bildning. Witt-Brattström anser att han och de senare litteraturhistorikerna helt har missat att se och erkänna den kvinnliga ironin hos Lenngren. Delblanc och Lönnroth i *Den svenska litteraturen* har flagrant använt sig av en mörklägningsstrategi där man förtigit och förringat kvinnlig litteratur genom att enbart åtta procent av utrymmet ges åt dem. Om man

²⁶⁶ A. Williams, 1997, s.18, 183

²⁶⁷ Ibid., s. 64

²⁶⁸ Ibid., s. 41

²⁶⁹ Ibid., s. 183

²⁷⁰ Ibid., s. 186

²⁷¹ Ibid., s. 190; ”Sär-förhållande (numera bl. mera tillf.) (för ngn l. ngt) utmärkande förhållande (se d. o. 3, 4) (som gör att ngn osv. skiljer sig från annan l. annat av samma l. liknande slag)”, *Svenska Akademiens ordbok, (SAOB)*, ”Sär/Isär”, 2002, https://svenska.se/saob/?id=S_16229-0043.7o10&pz=7, hämtad 2019-02-12. I min tolkning är att kvinnorna behandlas på ett annat sätt trots att det inte finns anledning till detta.

²⁷² Ibid., s. 90f

²⁷³ Ebba Witt-Brattström, *Ur könets mörker: litteraturanalyser*, Stockholm, Norstedt 1993, s 231

tittar på flera översiktsverk ser man ” att det bara finns *ett* stort kön i litteraturen. Kruxet är bara att den litterära texten har minst *två*”, menar Witt-Brattström.²⁷⁴

En av frågorna som ställs ovan är om ”Double standard”, dvs. särförhållandet och mannen som norm, kan vara en orsak till tystnaden och bortträngningen av kvinnliga åttiotialister.²⁷⁵ Detta skall undersökas genom att studera de recensioner som skrevs angående Amalia Fahlstedts litterära verk.

Kritiker och recensioner

Det finns många litterära, såväl sociala som formella sammanslutningar, som har möjlighet att påverka kanoniseringsprocessen. Priskommittéer, utbildningsanstalter och kulturredaktioner kan säkert räknas till de mest inflytelserika. I detta arbete tas litteraturrecensenterna som utgångspunkt.²⁷⁶ Tanken är att de trots sina personliga ställningstaganden har deltagit i diskussioner om verket. Dessutom kan recensionen i sig vara performativ.²⁷⁷

Tomas Forser beskriver i *Kritik av kritiker* kritikernas position i det litterära fältet. De befinner sig mellan författaren och läsare i det massmediala formatet. Litteraturkritik uppkommer när litteraturen lämnat ”intimsfären och produktionssystemet”.²⁷⁸ Kritiken är en text om en annan text som berättar en egen historia men är samtidigt infångad i massmedias dramaturgiska krav.²⁷⁹ Objekttexten och kritiken ingår i en dialog där den parafraserade texten är ett substitut för ursprungstexten.²⁸⁰ Forser anser att den litterära texten insisterar på dialog om världsbilder, väcker debatt och hävdar skönhetsbilder. Den är uppfordrande. Kritikens uppgift är att göra värderingar av estetiken och av moraliska, intellektuella och politiska ställningstaganden.²⁸¹ Den är en reflekterad handling. Samtidigt

²⁷⁴ Ibid., s. 229. En undersökning från 2005 bekräftar bilden. Karin Gelin, *Kvinnor i litteraturhistorien: en undersökning av hur kvinnors skrivande och deras litterära verk beskrivs och värderas i litterära översiktsverk för gymnasieskolan*, Borås, Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap 2005 [Självständigt arbete på grundnivå, kandidatexamen]. Det förefaller emellertid som en utveckling skett men mest i paratexterna. My Hildingsson & Petra Stejre, *Kvinnorna i litteraturhistorien: Hur ser det ut i läroböckerna idag*, Halmstad, Högskolan i Halmstad, Sektionen för lärarutbildning (LUT) 2013 [Svenska, Självständigt arbete på grundnivå, kandidatexamen].

²⁷⁵ E. Witt-Brattström, 1993, s 233

²⁷⁶ Nutida recensenter har en aktiv eller förfluten tid på forskningsinstitution vilket naturligtvis inte gäller de som var verksamma vid förra sekelskiftet.

²⁷⁷ Självklart finns det inte omedelbarhet mellan recensionerna och utfallet i form av ingåendet resp. inte i kanon men detta kommer inte utforskas i detta arbete. Man bör emellertid ha i minnet att den litteraturvetenskapliga forskningen inte var omfattande vid förra sekelskiftet.

²⁷⁸ Tomas Forser, *Kritik av kritiken: 1900-talets svenska litteraturkritik*, Gråbo, Anthropos 2002, s. 9. Ett grovt sammandrag av en text om ca 260 sidor blir lätt missledande. Mitt intryck är ändå att boken består av ett antal artiklar som skrivits vid olika tillfällen. Det är då vanskligt att sammanfatta men det vore rimligt att förutsätta en permanens i författarens ståndpunkter. I boken framförs också starkt kritiska synpunkter på kanons möjligheter. ”Konsensus och kanon blir därmed en falsk dröm” p.g.a. att värdet uppstår vid läsningen. Förutsättningen är intellektuella maktpositioner och skolade läsare. Ibid., s 117. ”En fast kanon i en destabiliserad värld där det oavbrutet pågår omförhandlingar ... blir i en allt mer anakronisk föreställning”. Ibid., s. 123

²⁷⁹ Ibid., s. 20

²⁸⁰ Ibid., s. 105

²⁸¹ Ibid., s. 113. Thomas Karlsruhn menar att läsa är att reflektera över kvalitén. Th. Karlsruhn, ”Kanon och kritik. En debatt och några eftertankar”, 2007, s. 32

som reflektionen självklart är subjektiv har den sina historiska och kulturella grunder. ”Värderingen [...] är formulerad som ett led i en kommunikation och med intersubjektivitetens anspråk”.²⁸² Kritikern måste uppfattas som en legitim bedömare. Samtidigt har kritiken en servicefunktion och fastställer ett (bruks)värde, menar Forser.²⁸³

Kritiken har genomgått en förändring som, hävdar Forser, beror på samhällets utveckling i stort, och massmedias förändring. Sedan slutet av 1890 har litteraturkritikerväsendet professionaliserats.²⁸⁴ Den har lösgjort sig från den borgerliga offentligheten i form av kaféer och salonger. Under 1900-talets första hälft innehöll en typrecension presentationer, jämförelser, tydliga omdömen om den litterära tekniken och om de framförda värderingarnas moraliska halt. Uppläggningsen kunde vara en stark öppning, en självsvåldig presentation och distinkt avslutning.²⁸⁵ Under åren har också nya teoretiska perspektiv tillkommit inom litteraturvetenskapen, vilka gett spår i såväl objekttext som recensionerna.²⁸⁶ Vid litteraturhistoriska studier, i likhet med historiska studier i allmänhet, är utgångspunkten att verkets mening och struktur är inbäddade i sin samtid. Sedan kan den specifika dåtid öppnas genom teoretiska perspektiv som hämtas från nutiden.

Även om pressen utgjort en arbetsmarknad för de professionella kritikerna är förhållandet inte oproblemiskt. Tidningarna säljer nyheter och kritikerna marknadsför annan läsning än tidningen. Man konkurrerar om läsarnas tid och rum. De nutida recensionerna påläggs numera också visuella krav.²⁸⁷ Författaren skall presenteras som en massmedial figur och texten skjuts alltmer i bakgrunden. Samtidigt har recensionen ett värde i sig, ett bruksvärde och ett kulturellt värde. Utfallet av denna redaktionella förhandling kan symboliskt visa sig var litteraturrecensionerna och kultursidorna placeras i tidningen.

Kritikerna har numera intim kontakt med litteraturhistoria/litteraturvetenskap.²⁸⁸ Forser anser att den litterära texten är uppfordrande; den kräver en dialog och ett offentligt svar. Recensionerna måste samtidigt infoga sig i massmedias formspråk. Recensionerna skapar på detta sätt en egen genre som är bruksorienterad. I mycket sammanfaller Forsers synpunkter med Herrstein Smiths idéer om

²⁸² T. Forser, 2002, s.131. Herrstein Smith beskriver också hur värderingen sker i ett kollegialt samtal. B. Herrstein Smith, 2009

²⁸³ Detta påminner om B. Herrstein Smiths idé om ”The double discourse of value”.

²⁸⁴ T. Forser refererar till Peter U. Hohendahl, *The institution of criticism*. Ithaca, Cornell U. P 1982. Forser, T., 2002, s. 138

²⁸⁵ T. Forser, 2002, s. 53

²⁸⁶ T. Forser använder omväxlande termerna ”kritik”, ”parafraserade text” och ”metatext” medan jag oftast föredrar termen ”recension”. Ibid.

²⁸⁷ Ibid., s. 150

²⁸⁸ Det finns anledning att påpeka att antalet kvinnliga kritiker var få. ”Den del av det litterära fältet som litteraturkritiken utgjorde under 1880-talet var, i likhet med fältet som helhet, dominerat av männen. I jämförelse med de kvinnliga författarna, vars positioner stärktes kraftigt under detta decennium, var de kvinnliga kritikernas ställning betydligt svagare. Ännu hade de inte erövat de maktpositioner som gjorde det möjligt för dem att agera som den litterära smakens domare.” Eva Heggstad, ”Kritik och kön. 1880-talets kvinnliga kritiker och exemplet Eva Brag”, *Samlaren.*, vol. 115, 52–67, 1994, http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva_235377, hämtad 2018-11-19

kanoniseringsprocessen. Kritikern gör värderingar utifrån historisk och kulturell grund och med intersubjektivitetens anspråk. En av instanserna där värderingarna når offentligheten är recensionerna.

Non-kanonisering

Inledning

Några ord om det omedelbara mottagandet av Amalia Fahlstedt är på plats. En mera utförlig presentation och diskussion följer senare. Det finns över 50 recensioner och bland författarna till dessa kända recensenter såsom Frans Scheele, George Nordensvan, Karl Warburg, och Oscar Levertin. Omdömena trycktes bl.a. i *Dagens Nyheter*, *Aftonbladet*, *Svenska Dagbladet*, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* och *Ord och bild*. Det är alldeles uppenbart att hennes arbeten har uppmärksammats i tidningar och tidskrifter som var kulturledande och av personer som var väl insatta i dåtidens litteraturdebatt. Å andra sidan röntes hennes arbeten inte så stor uppmärksamhet som några av samtidens andra författare. Ett exempel på positiva omdömen finns i samlingsverk *Kvinnan inom svenska litteraturen intill år 1893: en bibliografi* från år 1893.

Utom de redan nämnda ha flera talangfulla författarinnor lämnat bidrag till den nutida novelllitteraturen. Bland dem må nämnas fruarna Anna Wahlenberg, Sigrid Elmblad (Toivo), Elkan (Rust Roest) och Wilma Lindhé samt fröknarna Amalia Fahlstedt och Elin Améen. Begåfvade fastän missriktade äro Mathilda Kruse (Stella Kleve) och finskan fru Ina Lange (Daniel Sten). Det begränsade utrymmet förbjuder emellertid en närmare redogörelse för deras litterära betydelse.²⁸⁹

Detta är intressant av flera skäl. I citatet fällt bl.a. kommentarer om Mathilda Kruse och Ina Lange. De är begåfvade men missriktade. En tolkning är att de skrev om fel saker, hade fel perspektiv. Detta påminner mycket om de manliga författarna och recensenternas kommentarer om de kvinnliga åttiotalisterna. I *Sydsvenska Dagbladet* avslutar recensenten angående Fahlstedts *Ax och halm* med följande allmänna reflektion.

Det är såsom man finner fortfarande hufvudsakligen kvinnorna som göra litteratur (sic) nu för tiden; och egendomligt nog hafva nästan samtliga i mer eller mindre grad den anläggningen, som man företrädesvis kallar för modern. Vår litteratur får derigenom en nog enformig färg. Men hvarför skrifver ingen person med rik och personlig erfarenhet ur lifvet, med mogen och bepröfvad åskådning skildringar derur; hvarför skola vi nöja oss med förhoppningar i stället för fakta, gesällprov för mästerverk? Ja, hvarför? Men något är dock bättre än intet.²⁹⁰

Kvinnan inom svenska litteraturen intill år 1893 är ett litteraturhistoriskt verk som skrevs när

²⁸⁹ Sigrid Leijonhufvud & Sigrid Brithelli, *Kvinnan inom svenska litteraturen intill år 1893: en bibliografi 1893*, Stockholm, Norstedts 1893 [en bibliografi / utarb. med anled. af världsutställningen i Chicago af Sigrid Leijonhufvud och Sigrid Brithelli] s. 9

²⁹⁰ -pt-, *Sydsvenska Dagbladet*, 19 aug. 1887, recension av *Ax och halm: berättelser*

Fahlstedt fortfarande var aktuell.²⁹¹ Utrymmet tillåter inte, skriver Sigrid Leijonhufvud och Sigrid Brithell, en närmare redogörelse av samtligas litterära betydelse. Fahlstedt befinner sig alltså redan här tillsammans med andra hela tiden på gränsen till att uppmärksammas. En sentida parallell ges i de två utgåvorna av *Synd*. I den första har Heggstad skrivit om henne medan Fahlstedt har utgått i den andra.²⁹² Även om Amalia Fahlstedt inte har kommit in i de stora litteraturhistoriska verken finns över 14 biografier/bibliografier över henne. Hon omnämns också i minst 15 olika litteraturvetenskapliga sammanhang och i åtminstone 5 minnesord.

Recensionerna av Fahlstedts verk går att periodisera enligt modellen upptäckt, höjdpunkt och bortdragande.²⁹³ Innan en mera penetrerande undersökning redovisas ges en generell bild. Det finns anledning att misstänka en hierarki bland recensenterna. Med denna utgångspunkt lyfts främst värdeomdömen från de mera kända kritikerna fram.

De första recensionerna var av *I flykten* som kom ut på Looström & K:s förlag år 1883.²⁹⁴ Recensenterna var bl. a. Geijer af Geijerstam och Frans Scheele. *Ax och halm* gav Bonniers ut år 1887.²⁹⁵ Samtidens kritiker var positiva, tyckte att Fahlstedt nu har mognat, är varm och en av de få som visar prov på humor, och som har verklig talang. Sedan är ”anläggning” inte alltid bra, stilen tung och obegriplig, tycker Warburg.²⁹⁶ Den osäkerhet som finns hos kritikerna berörde hennes stil och disposition. Helhetsbilden var ett positivt narrativ om hennes författarskap.

Därmed var isen bruten och nu följde de mest omskrivna böckerna: *En Passionshistoria* från år 1897 och *I dödvattnet* från år 1899.²⁹⁷ Levertin i *Svenska Dagbladet* var en som diskuterade *En Passionshistoria* medan bl.a. C.D.W., dvs Carl David af Wirsén som var ”kulturpolis” i egenskap av Svenska Akademiens ständige sekreterare, tog sig an *I dödvattnet*.

Verken *Sommartid* (1901) och *Glimtar* (1912) fick positiva omdömen medan *Hvita boken och andra berättelser* från år 1904 blev mindre omskriven.²⁹⁸ Trots positiva omdömen är det alldeles uppenbart att något har skett. Flera av de stora kulturelefanterna hade lagt ner sina kritikerpennor och tonen i recensionerna är annorlunda. Efter *En passionshistoria* har Amalia Fahlstedt enligt recensenterna författat texter som visar prov på hennes lyriska och humoristiska sida men trots detta har hon glidit ur litteraturhistorien.

²⁹¹ S. Leijonhufvud & S. Brithelli, 1893

²⁹² *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, 1993; *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor* (1993), urval och förord av Birgitta Ney, omarbetad utg., Ordfront, Stockholm 1999

²⁹³ Min text följer ett tydligt narrativ: uppgång, något hände och ett fall. David Perkins, *Is Literary History Possible?* Baltimore, Johns Hopkins Univ. Press, cop. 1992, s. 34ff

²⁹⁴ A. Fahlstedt, ”En drömbild från höga nord”, *I flykten*, 1883

²⁹⁵ A. Fahlstedt, 1887

²⁹⁶ K. W-g [Karl Warburg], *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 23 juli 1887, recension av *Ax och halm: berättelser*

²⁹⁷ [A. Fahlstedt] Rafael, *En passionshistoria*, 1897; [A. Fahlstedt] Rafael, *I dödvattnet*, 1899

²⁹⁸ A. Fahlstedt, *I sommartid*, 1901 och A. Fahlstedt, *Glimtar* 1912 fick positiva omdömen medan A. Fahlstedt, *Hvita boken och andra berättelser*, 1904 blev mindre omskriven. A. Fahlstedt, *Mor Sagas skymningsprat upptecknad i åtta sagor*, 1902 passerade obemärkt.

Med syftet att närmare studera hur Amalia Fahlstedt exkluderades ur litteraturhistorien har några av hennes verk valts ut. I det biografiska verket *Svenska män och Kvinnor* anser Ragnar Amenius att Fahlstedts mest representativa verk är *En Passionshistoria* (1897), *I dödvattnet* (1899) och *Mors Sagas skymningsprat* (1902).²⁹⁹ Birgitta Lager skriver att *Ax och halm* (1887) uppskattades och att hennes främsta verk är *En passions historia* medan *I dödvatten* fick goda recensioner ”även om begränsning antyddes”.³⁰⁰ Ann-Lis Jeppsson har i sin genomgång studerat *Ax och halm* och *I Flygten* (1883), eftersom det är dessa som främst representerar Fahlstedt i bibliotekskatalogerna.³⁰¹ Recensionerna av *I Flygten*, *Ax och halm*, *En passionshistoria*, *I dödvattnet* och *Mors Sagas skymningsprat* har tagits ut. *Hvita boken och andra berättelser* (1904) och *Glimtar* (1912) har av mig lagts till för att få med hela tidsspannet.³⁰²

Upptäckt

Recensionerna av debutboken *I flygten* (1883) är välvilliga och kan sägas hälsa Amalia Fahlstedt välkommen. G. af G uppskattar henne för den sunda, positiva, stämningsfulla stilen: ”Det är något varmt och hoppfullt, som är grunddraget i hennes författar-individualitet”. Kompositionen anses komplicerad. ”Denna författarinna [...] utgör i detta avseende ett undantag. Jag vill ej säga, att hon skriver dunkelt, men [...] tvingar en att läsa hennes berättelser med den spändaste uppmärksamhet” [...]³⁰³ En okänd recensent stryker under: ”[...] i den första berättelse, en viss underlighet i sjelfva kompositionen [...] så är i den andra berättelsen ”En historia” kompositionen [...] så tillkrånglad [...]. Det är nämligen två historier [...] som [...] lagts bakom varandra [...]. Här har författaren. i själva verket gjort ett missgrepp”.³⁰⁴ Fahlstedt ses inte som en dussinförfattare av S-e. ”Det, som vid denna hennes förstlingsbok mest tilltalat oss, är att den röjer en själfständig författar-individualitet”.³⁰⁵ Ut ...märkande för henne är också hennes förmåga att teckna personer. ”Fröken Fahlstedt har en god och säker stil, och hon har en ej obetydlig förmåga att karaktärisera i få och träffande drag”.³⁰⁶

När hennes andra bok, *Ax och halm* (1887), utkom är recensenterna också positiva. Karl Warburg skriver: ”Tvärtom – de mellanliggande åren har fröken Fahlstedt utvecklat sig till en berättarinna af verklig talang. [---] Därtill kommer, att hon är en af de få bland yngre skriftställare,

²⁹⁹ *Svenska män och kvinnor: biografisk uppslagsbok* (1942–1955), Nils Bohman & Torsten Dahl, red., Stockholm, Bonnier

³⁰⁰ *Svenskt biografiskt lexikon: SBL, ”Amalia Fahlstedt”*, <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Search.aspx>, hämtad 2018-09-15

³⁰¹ A.-L. Jeppsson, *Tankar till salu: genombrottsidéerna och de kommersiella lånbiblioteken*, 1981, s. 102

³⁰² Amalia Fahlstedt publicerade främst novellsamlingar och varje novell i samlingen värdesattes för sig.

³⁰³ G. af G [Gustav af Geijerstam], *Ny Illustrerad tidning*, 26 maj 1883, recension av *I Flygten*. Ett flertal signaturer har hämtats ifrån Bernhard Lundstedt, *Sveriges periodiska litteratur 1645–1899: bibliografi*. D. 1, *Sveriges periodiska litteratur 1645–1812*; D. 2 *Periodisk litteratur tryckt i Stockholm 1813–1894*, Stockholm, Rediviva 1969

³⁰⁴ Okänd recensent, *Aftonbladet*, 21 juni 1883, recension av *I Flygten*

³⁰⁵ S-e [Frans Scheele], *Fyris*, 13 juni 1883, recension av *I Flygten*

³⁰⁶ G. af G [Gustav af Geijerstam], *Ny Illustrerad tidning*, 26 maj 1883, recension av *I Flygten*

som låta en ådra av humor flöda i sin skildring”.³⁰⁷ Hon har humor, är bra på att skildra situationer och händelser, har livserfarenhet men recensenterna har invändningar mot hennes stil och hennes förmåga att skapa en bra komposition. Recensenterna, inte minst Karl Warburg men även andra, tar tillfället i akt att utförligt diskutera genre. ”Och det är hennes känslor enkla naturlighet, som gifvit henne den realistiska stilen, - ej föraktet för det sköna eller någon som helst råhet. Hon är därför realist, utan att vara naturalist; och den sedliga indignationen, som med rätta rest sig mot Strindbergslitteraturen bör därför ej riktas mot hennes alster”.³⁰⁸ I Sydsvenska Dagbladet anser recensenten att arbetet ”ej är af första rang men röja dock en ganska avsevärd talang” och att boken är ett framsteg. Författaren berättar mer ”fylligt och skildrar mera avrundat än i sitt förstlingsarbete”.³⁰⁹ Sammanfattningsvis ansåg de att hennes förstlingsverk är acceptabelt.

Recensenterna diskuterar de två första arbetena främst i termer av genre, etik och i klart mindre utsträckning det litterära. Grovt skulle man kunna sammanfatta de kriterier som recensenterna har använt samt de avgivna omdömena.³¹⁰ Amalia Fahlstedt är personlig, ej som andra och har fantasi. Hennes skildringar av naturen och själen är träffade. Attityden är varm, humoristisk och positiv. Hennes stil får blandade omdömen. Den är rask, trög, poetisk, säker och obegriplig. Anläggningen/disposition utsätts för motsägelsefulla kommentarer. Den är spännande och ofullständig.

Kulmen

Det hände något dramatiskt när verket *En passionshistoria* (1897) kom ut. Fahlstedt valde likt flera andra kvinnliga åttiotals författare, att använda sig av en manlig pseudonym, Rafael. En gissningslek uppstod. ”Ett passionshistoria är ett nästan för hårdt namn för den lilla vackra berättelsen, med hvilken någon, som man ej känner förut, under masken af en manlig pseudonym träd ut i verlden”.³¹¹ Skälen till pseudonymen torde vara att få bli bedömd som manliga författare och ett sätt att nivellera könsskillnaderna. Denna önskan vändes till sin motsats. Det är lätt att uppfatta att recensenterna såg det som en provokation. Mest uppretad var Oscar Levertin i *Svenska Dagbladet*. Det finns anledning att mera utförligt redovisa hans recension.³¹²

Det är ett gammalt teologiskt tvisteämne om änglarna hafva kön. Att den Rafael, som med en mjällhvit vingpenna nerskrifvit föreliggande lilla novell hör till genus femininum lider det knappas något tvifvel. Det är något i själfva syntaxen, ett visst sätt att löst sammanfoga med hyska och hake i stället för att låta dem spira fram med ett organiskt väsens komplicerade men oupplösliga sammanhang som

³⁰⁷ K. W-g [Karl Warburg], *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 23 juli 1897, recension av *Ax och halm*

³⁰⁸ S-e [Frans Scheele], *Fyris*, 1 juni 1887, recension av *Ax och halm*

³⁰⁹ -pt-, *Sydsvenska Dagbladet*, recension av *Ax och halm*

³¹⁰ Ofta förekommer en hopblandning av det essentiella ”ha värde” och ”ge ett värde” dvs. det positionella uttrycket. B. Herrnstein Smith, ”Värde/värdering”, *Litteraturens värden*, s. 29. Dessutom är det lätt att det essentiella begreppet generaliseras över ”the real person”.

³¹¹ Okänd recensent, *Dagens Nyheter*, 2 dec. 1897, recension av *En passionshistoria*

³¹² O. Levertin, [Oscar Levertin] *Svenska Dagbladet*, 16 nov. 1897, recension av *En passionshistoria*

tyder på en damhand. Kvinnlig är också en viss naivitet, som föredragets stillfärdiga och dämpade ton beslöjar utan att riktigt dölja [...].

Men om detta och dylika drag af kvinnors obestämdhet göra boken svaga i konturerna och försagda i linjerna gifva de ofta de små kapitlen en fin och vek charme. [---] Det är något djupt förändligt i den själ som här träda oss till mötes på en gång så frimodigt öppen och kyskt reserveradt. [...] i hvilken sällskap man gärna dröjer; äfven om hennes natur är långt ifrån originell [...] (har ej, min kom.) något av dessa kraftfulla och utpräglade profiler, som genast fånga och fångsla fantasin. ”En passionshistoria” hör till den klass af intima, små själsanalyserande böcker, hvilkas inre program ligger i den själfvalda begränsningen till en liten värld inom fyra väggar, hvilkas lifshändelser sätts upp mot de stora Staats und Haupt-Transactioner. Det är i starkaste mening privatexistensernas och de ensammas apologi, [...] (Hennes berättelser påminner) om danska konst, som en bok som Carl Ewalds ”Den gamle Stue”, (som dock inom parentes är oändligt betydelsefullare och större) [...] (En Passionshistoria” min kom.) är ingen av de vilda och mörkröda, det är en vardagshistoria med inre förblödning. [---] Men starkare än personerna verkar dock den inre strömmen af känsla [...] en rent själisk intensitet som griper och rycker med [...]. Det är i biografier över män som till exempel Shelly, jag tror författaren lånat just denna stämning öfver sin inspiration [...]. Raphaels bok har något af denna enda självmemoarens tjusning och brister. Tonens enformiga legato passar den af en ”femtioåring” nedskrifvna skildring [---] I ett större verk skulle man tröttna på detta språk utan nervositet, denna sömn med sina jämna, lugna och små stygn.

Det är viktigt för Levertin att fastslå könet. I samband med detta framstår hans syn på det kvinnliga könet; en ”mjällhvit vingpenna”, ”hyska och hake”, det är ”naivt”, stillfärdigt, dämpat, obestämt och svagt, fint med ”vek charm”, ”frimodigt öppen och kyskt” reserverat, intimt och ”själsanalyserande”, ”själfvalda begränsningen till en liten värld inom fyra väggar”, ”privatexistensernas och de ensammas apologi”, har lånat en rent själisk intensitet från biografier över män som till exempel Shelly, ett ”enformiga legato”, ”denna sömn [sic] med sina jämna, lugna och små stygn”.³¹³ Mot detta ställs det manliga könet: syntaxen spirar fram i ett ”organiskt väsens komplicerade men oupplösliga sammanhang”, ser de stora Staats und Haupt-Transactioner, den manliga författaren Carl Ewalds bok *Den gamle Stue*, ”är oändligt betydelsefullare och större”.³¹⁴

Recensenten könsuppdelar något som inte avsågs att könsuppdelas. Den energi som Levertin lägger på detta måste bero på att kvinnliga författare skall bedömas efter en annan mall. De kan inte jämföras med de manliga författarna och att Amalia Fahlstedt skrivsätt beror på att hon är kvinna. Hon bör hålla sig inom den intima världen mellan fyra väggar. Dessutom anas att samma förhållningssätt skulle kunna gälla mycket unga människor, närmast barn, oberoende av kön. Han upprättar ett särförhållande.

³¹³ Ibid

³¹⁴ Ibid

Nu är Levertin bara en av många recensenter. Boken ansågs allmänt som fin, stämningsfull och tankfull. ”Det är sällan man hos en debutant möter en så mogen formgivning [...] raffinerad koncentration [...] mer lyrisk än episk karaktär”.³¹⁵ Bilderna har inga skarpa konturer men det ligger värme och själ i dem, en vackert berättad historia. ”Det är tydligen en både bildad och själfull dam som fört Rafaels penna”.³¹⁶ Ja, en sympatisk intelligens och bildningsaristokrat. ”Han är pliktidealist, [...] och det är förnämligast detta som gör hans passionshistoria till ett djupt känt och gripande konstverk”.³¹⁷ Även hos dessa skymta behovet att ge en kvinnlig touch, ”en doft av jungfrulig skirhet”³¹⁸.

Två år efter *En passionshistoria* kom *I dödvattnet* (1899). Den möts också av positiva omdömen. Signaturen E.K. i *Helsingborgs Posten* är lyrisk: ”Boken i sin helhet väcker emellertid mer än vanligt intresse. Den hör afgjordt till the upper ten thousand vår överproducerande bokmarknad erbjuder”.³¹⁹ Och flera anser att denna bok är betydligt bättre än den föregående, även den f. ö. kritiske Oscar Levertin ”har säkrare teckning – författarinns konstnärliga objektiv gengifver här långt skarpare. [...] och det fabulerande humöret röjer en älskvärdt sarkastisk åder [...]”.³²⁰ I *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* tycker signaturen J.A. när han jämför med *En Passionshistoria* att ”den här av mera självständig natur, djupare uppfattad, rikare utarbetad och bredare anlagd”.³²¹ Jämförelsen faller inte alltid ut till det nya arbetets fördel. Recensenten i *Aftonbladet* anser att ”Mera hel, mera behärskad var ”En passionshistoria” [...]”³²²

Författaren ges i likhet med recensionerna av *En Passionshistoria* också goda egenskaper. Hon är en distingerad och värdefull talang. ”som tydligt förräder en mycket begåfvad personlighet”.³²³ Hjalmar Söderberg anser att författaren är ”en distingerad och värdefull talang”.³²⁴ I *Stockholms Dagblad* skriver recensenten Sven Söderman att författaren ”får tillfälle att visa nya sidor af sin litterära begåvning [...] röjer en författarindividualitet, hvars uppfattning är intressant och hvars gestaltsförmåga redan nått en vacker utveckling.”³²⁵

De flesta hade nu släppt debatten om tidstypiska drag. Det var uppenbart att Amalia Fahlstedt inte är en typisk tendentiös författare. Carl David af Wirsén släpper däremot inte ämnet. Han är rasande på Fahlstedt av många skäl och skriver: ”Arbetet tillhör de tendensiösa och tendensen är skäligen låg”. Främst är han vred på hennes behandling av kristendomen. ”Men framför allt måste man beklaga den

³¹⁵ K.E.F. [Karl-Erik Forsslund], *Ord o Bild*, 11:1897, s. 77, recension av *En passionshistoria*.

³¹⁶ G-g N [Georg Nordensvan], *Aftonbladet*, 25 nov. 1897, recension av *En passionshistoria*

³¹⁷ K.E.F. [Karl-Erik Forsslund], *Ord o Bild*, 11:1897, s. 77, recension av *En passionshistoria*

³¹⁸ S. S-n [Sven Söderman] *Stockholms-Tidningen*, 16 okt. 1899, recension av *En passionshistoria*

³¹⁹ E.K., [Ernst Koch?] *Helsingborgs-Posten*, 18 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

³²⁰ O.L., [Oscar Levertin] *Svenska Dagbladet*, 16 sept. 1899, recension av *I dödvattnet* 1

³²¹ J.A., *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 22 nov. 1899, recension av *I dödvattnet*

³²² Okänd recensent, *Aftonbladet*, 13 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

³²³ Okänd recensent, *Smålands Posten*, 25 okt. 1899, recension av *I dödvattnet*

³²⁴ Hj. S. [Hjalmar Söderberg], *Ord o. Bild* 8:1899, s. 668, recension av *I dödvattnet*

³²⁵ S. S-n, [Sven Söderman], *Stockholms Dagblad*, 14 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

författare, hvilken utgifvit denna ihåliga tendensberättelse [...] med falsk öfverlägsenhet och kallt hån behandlat ämnen som äro af helig art.³²⁶

Angående kompositionen i Fahlstedts arbeten har åsikterna tidigare gått isär. I *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* framhåller J.A.: ”Med andra ord, den inre organiska enheten är klen tillgodosedd, och det förhärskade intrycket blir en nästan tablåartat mosaikarbetet af episoder”.³²⁷ *Aftonbladets* recensent instämmer i att narrativet verkar konstruerat och inte ger en övertygande bild av verkligheten.³²⁸

När det gäller person- och situationsskildringar hade de tidigare hyllats. Så även denna gång. I *Aftonbladet* skriver kritikern ”Det är flere riktigt vackra och fint gjorda detaljer i skildringen af registratorns hem” och i *Ord och Bild* anses hon skriva med ”ett stillsamt humör och med en sparsam lite torr kolorit som kommer en att tänka på Düsseldorfskolan [...] roande interiörer och galleri af skarpt och säkert återgifvna figurer”.³²⁹ ”Bokens figurer äro väl gjorda och innehållet ofta både kvickt och satiriskt”.³³⁰

Påfallande ofta använde man metaforen måleri när man skildrar Fahlstedts skrivsätt. Levertin anser att hon är ”en skicklig och finkänslig målarinna af frukt och blomstersmycken” och att det är präglad ”af stillsamt miniatyrmåleri”.³³¹ Kulturkritikern i *Ord och Bild* framhåller att hon har en kolorit som liknar Düsseldorfskolan.³³² Även musikmetaforer förekommer.

De riktade också negativa kritik mot verket och dess författare. Det gällde bland annat dennes ”själsdjup”. Teckningen av huvudpersonen ”[...] förråder förf. alltjämt bristande förmåga att på ett trovärdigt sätt framställa den psykologiska motiveringen, då det eller en karaktärs *utveckling*, eller då det blir fråga om att behandla problem och konflikter, som kräva ett större mått av livserfarenhet och djupare själsanalys”.³³³ Recensenten i *Hallandsposten* anser att ”Hon förvillar sig någon gång in på det psykologiska området, och här är hon synbarligen icke hemma; hon blir stundom tröttande och svår att förstå sig på”.³³⁴ *Aftonbladet* späder på: ”[...] fångsla genom sitt psykologiska innehåll, äfven om den ej precis pejlade själens djup i botten”.³³⁵

Recensenterna mejslade ut författaren. Denna hade utan tvekan talang men inom bestämda gränser. I *Ord och Bild* kan man läsa att författarinnan med ”denna bok för oss som en distingerad och värdefull talang af hvilka man inom vissa, redan nu tämligen otvetydigt markerade gränser, bör kunna

³²⁶ C.D.W. [Carl David af Wirsén], *Vårt Land*, 1 sept. 1892, recension av *I dödvattnet*

³²⁷ J.A. [John Atterbom], *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 22 nov. 1899, recension av *I dödvattnet*

³²⁸ Okänd recensent, *Aftonbladet*, 13 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

³²⁹ Okänd recensent, *Aftonbladet*, 13 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*; Hj. S. [Hjalmar Söderberg] *Ord och Bild*, 8:1899, s. 667, recension av *I dödvattnet*

³³⁰ Okänd recensent, *Korrespondenten Landskrona Tidning*, 13 dec. 1899, recension av *I dödvattnet*

³³¹ O.L., [Oscar Levertin] *Svenska Dagbladet*, 16 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

³³² Hj. S. [Hjalmar Söderberg] *Ord o. Bild*, 8:1899, s. 667, recension av *I dödvattnet*

³³³ J.A. [J. Atterbom], *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 22 nov. 1899, recension av *I dödvattnet*

³³⁴ Okänd recensent, *Hallands Posten* 19 okt. 1899, recension av *I dödvattnet*

³³⁵ Okänd recensent, *Aftonbladet*, 13 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

vänta många själfvullt tänkta och skickligt uttänkta konstverk”.³³⁶ Det är vänligt formulerat men samtidigt ett inneslutande som innebär uteslutande. J.A. har en snarlik formulering: ”Hufvudsaken är att hon lär känna sin talangs begränsning, så att hon inlägger hela sin förmåga på uppgifter som hon helt behärskar”.³³⁷ Signaturen Lennart Hennings anser att författaren ”är säker i sin konst och medryckande så länge det endast gäller en situation, ett begränsat stycke handling heller händelse. Men greppet blir famlande, då det är fråga om en utveckling, då en karaktärs historia föreligger till behandling [...] .” Det som fattas är konstnärens största gåva, fantasin. Enbart den äkta konstnären mäktar med att ”sammansätta det till en enhetlig bild”.³³⁸

Det förekommer att *I dödvattnet* anses sämre än *En Passionshistoria* men också motsatsen. Recensenterna inte bara jämför Rafaels två arbeten utan diskuterar också hennes utvecklingsmöjligheter. Levertin ger under rubriken ”Dammovellistik” följande omdömen: ”Men ett och annat mer energiskt drag tyder dock därpå, att författarinnan möjligen kan blifva något mer än blott och bart en skicklig och finkänslig målarinnan af frukt och blomstersmycken [...]. Med alla brister är *I dödvattnet* likväl ett alster af en klarnadt konstnärskör, som insett sina begränsade resurser och blivit skicklig i att spela sina variationer inom en och samma oktav”.³³⁹ *Hallands Posten* upptäcker att hennes författarskap kommit till större klarhet och mognad, stilen har blivit delikat och smidig, så att den lättare formar sig efter hennes tankar”. Men ”måste hålla sig inom sin individualitets gränser”.³⁴⁰ Värderingarna kan vara starkt rådgivande. ”Författarinnans styrka ligger uti teckningen av tidstyper och situationer inom en trängre ram [...]. Rafaels egentliga område torde [...] vara den tids och sedesskildrande novellen inom trängre ram med ämnen ur hvardagslivet, på detta fält synes hon ha stora förutsättningar [...] måhända ock i viss mån ta plats i vår novellistiska litteratur. Hufvudsaken är att hon lär känna sin talangs begränsning, så att hon inlägger hela sin förmåga på uppgiften som hon helt behärskar”.³⁴¹

I denna samstämmiga kritikerkör finns emellertid en röst som helt vänder på resonemanget. ”Det finns andra personer, som lika intimt omfattas af hennes intresse och det är detta, som gör att kompositionen stundtals förefaller väl lös och vid och man undrar öfver, hur förf. [...] skall kunna nöjaktigt slutbehandla de skilda novellerna och sammanföra dem till ett helt. Men [...] hela boken kan snarare ses som en skizz till och första delen av en roman”. Boken är början till något helt nytt och hon jämförs i recensionen med Selma Lagerlöf.³⁴²

³³⁶ Hj. S. [Hjalmar Söderberg], *Ord o. Bild*, 8:1899, s. 668, recension av *I dödvattnet*

³³⁷ J.A. [J. Atterbom], *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 22 nov. 1899, recension av *I dödvattnet*

³³⁸ Lennart Hennings [Ruben G:son Berg] *Uppsala nya tidning*, 14 okt. 1899, recension av *I dödvattnet*

³³⁹ O.L., [Oscar Levertin] *Svenska Dagbladet*, 16 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

³⁴⁰ Okänd recensent, *Hallands Posten* 19 okt. 1899, recension av *I dödvattnet*

³⁴¹ J.A. [J. Atterbom], *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 22 nov. 1899, recension av *I dödvattnet*

³⁴² S. S-n [Sven Söderman], *Stockholms Dagblad*, 14 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

Det har redan framskyntat att hon i dessa recensioner uppfattades som en författare med kön. Rafael är en författarinna.³⁴³ I *Stockholms Dagblad* är hon en bildad kvinna. ”Debuterade [...] med en ganska fin och psykologiskt intressant berättelse [...] som genom ett feminint känslig framställning tydligt uppenbarade att bakom den manliga [...] fanns en kvinna, begåfvad och bildad qvinna [...]”.³⁴⁴ *Göteborgs Sjöfart och Handelstidnings* kritiker inleder sin recension med orden. ”Signaturen Rafael hvarunder en ung författarinna vid namn Amalia Fahlstedt lär dölja sig [...] som i huvudsakligen fängslade genom den poetiskt gifna tidsstämningen och de här och hvar inströdda miniatyrmålningarna [...]”.³⁴⁵ Även *Aftonbladet* inleder med denna kommentar. ”gaf den anonyme Rafael – som nog hållre borde kalla sig Rafaela - en känslig och nobel människoskildring, som måste fångla genom sitt psykologiska innehåll [...]”.³⁴⁶ Den fråga som uppstår är vilken betydelse som konstaterandet har för bedömningen.

Bortdragande

Anstormningen av recensioner av *I dödvattnet* får ett abrupt slut. De senare verken fick ett betydligt färre och svalare mottagande. *Mor Sagas skymningsprat* utkom år 1902 och får en vänlig kommentar i *Vårt Land*. “[...] den är äfven af ett visst litterärt värde så till vida som att författarinnan förstått att gifva uttryck åt den rätta sagostämningens nödvändiga naturmystik [...] man fånglas av det poetiska språket och drages omedvetet från verkligheten”.³⁴⁷

Hvita boken och andra berättelser (1904) lämnade pressarna två år senare och fick positiva skrivningarna så t.ex. uppskattar recensenten på *Socialdemokraten* när den satiriska udden finns med i novellerna.³⁴⁸ I *Nya Dagligt allehanda* har signaturen L.A. tagit hand om boken.³⁴⁹ Eftersom boken innehåller flera berättelser diskuteras varje novell för sig. Novellen ”Hvita Boken” har ett djärvt uppslag, ”en vansinnig ynglings bekännelser [...] ett broders mord”. Det skulle kunna utvecklas till något stort ”men Rafaelns fantasi har tyvärr inga örnvingar” utan det har istället utvecklats till något löjeväckande. Andra delar i boken är verklighetstroga och sympatiska. I Novellen ”Skisser och stämningar” visar författaren ”ett varmt sinne för naturen, en fin iakttagelse”. Den är överlägsen alla större noveller och är ”förf:s egentliga fält” dvs mindre berättelser där naturen skildras. Carl David af Wirsén som skriver i *Vårt Land* är förtjust i några noveller såsom ”Nej”, ”Vår Adrian”, Skissar och stämningar” och ”Rik”.³⁵⁰ Sammanfattningen som inleder hans recension är emellertid hård. Rafael har ”knappast vittnat om den konstnärliga harmonin som för tanken förbinder sig det inom ett annat

³⁴³ O.L., [Oscar Levertin] *Svenska Dagbladet*, 16 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

³⁴⁴ S. S-n [S. Söderman], *Stockholms Dagblad*, 14 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

³⁴⁵ J.A. [J. Atterbom], *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 22 nov. 1899, recension av *I dödvattnet*

³⁴⁶ Okänd recensent, *Aftonbladet*, 13 sept. 1899, recension av *I dödvattnet*

³⁴⁷ -ts [Hjalmar Severin], *Vårt land*, 19 dec. 1903, recension av *Mor Sagas skymningsprat*

³⁴⁸ F.S-m, *Social Demokraten*, 14 juli 1904, recension av *Hvita boken och andra berättelser*

³⁴⁹ L.A. [L. A. Ahlgren] *Nya Dagligt Allehanda*, 12 nov. 1904, recension av *Hvita boken och andra berättelser*

³⁵⁰ C.D.W. [Carl David af Wirsén] *Vårt Land* 10 juni 1904, recension av *Hvita boken och andra berättelser*

skönhetsområde odödliga namnet”. Den nya publikationen är ganska underlig och ojämn. Läsaren möts av ”barnsligt nonsens”, ”kostliga och lekande skildringar”, ”aggressiva anspelningar”, ”ensidiga doktriner” m.m. Han kommenterar återigen Rafaels kön. ”Den kvinnliga stämningen röjer sig på många ställen i berättelsen ”Hvita boken” [...]”.³⁵¹ Han har påfallande likartade synpunkter som han hade i sina första kommentarer om Amalias F:s arbeten. Han avslutar sin betraktelse med orden: ” Det vore lyckligt om förf. ville göra mer rättvisa åt olika tänkande: troligen skulle själva författarskapet vinna därpå”.

Det förnims hos recensenterna ett tillbakadragande. ”Det har stundtals förefallit mig som om Rafael resignerat från det konstnärliga genomförandet af sina planer och nöjde sig med att ge rudimaterien; att det likväl lyckats henne att intressera bevisar haltfullheten i hennes kompositioner”.³⁵² L.A. säger att bokens författare verkar ha ”resignerat från att styra mot ett okänt fjärran och nu låtit sin farkost vända in mot land”.³⁵³

Under namnet Amalia Fahlstedt mötte hon åtta år senare sina läsare med boken *Glimtar* (1912). Denna fick många positiva reaktioner som denna från Gertrud Almqvist i tidskriften *Idun*. ”Dessa små, älskvärdt didaktiska ”fantasier och kåserier, fint formulerade och djupt kända och tänkta och med en sin milt porlande humoristiska ådra ger ett utbyte både åt huvud och hjärta som man tacksamt mins långt efter läsning”.³⁵⁴ M.R-M hälsar i *Dagny* författaren åter efter allt översättningsarbete med att hon har något att säga.³⁵⁵ Samtidigt återkommer tongångarna från tidigare recensioner genom Hd Hn: ”Något större djup når väl författarinnan inte och har tydligen inga anspråk på att se livet och människornas skröplighet ur nya synpunkter”.³⁵⁶ Detta instämmer även *Dagnys* recensent i som för övrigt ger mycket positiva omdömen.³⁵⁷ Texten innehåller emellertid ”små moralkakor” som visar spår av den ”Keyska lifsåskådningen”.³⁵⁸ Det ansågs vara en bok utan pretentioner och djup. I två av böckerna medverkade Elsa Beskow och dessa var inriktade mot barn och ungdomar.³⁵⁹ En illustration av ointresset för Fahlstedt ges när en tidningspresentation av *Småbarnens sagbok: korta sagor för små barn* (1920) inte nämner Amalia som författare.³⁶⁰

³⁵¹ Ibid

³⁵² R.G.B, [Ruben G:son Berg] *Dagens Nyheter*, 3 juli 1904, recension av *Hvita boken och andra berättelser*

³⁵³ L.A. [L. A. Ahlgren] *Nya Dagligt Allehanda*, 12 nov. 1904, recension av *Hvita boken och andra berättelser*

³⁵⁴ Gertrud Almqvist, *Idun*, 13 okt. s. 685, 1912, recension av *Glimtar*

³⁵⁵ M. R-M, [Maria Rieck-Müller] *Dagny* 14 nov. 1912, recension av *Glimtar*

³⁵⁶ Hd Hn, [Erik Hagberg] *Aftonbladet*, 24 sept. 1912, recension av *Glimtar*

³⁵⁷ ”Och dock hör den varken till de glänsande eller utomordentligt djupsinniga böckerna”. M. R-M, [Maria Rieck-Müller] *Dagny* 14 nov. 1912, recension av *Glimtar*

³⁵⁸ JL, [Johan Levart] *Dagens Nyheter*, 12 sept. 1912, recension av *Glimtar*

³⁵⁹ Det finns all anledning att fundera över genre begreppet. Ofta, och det gäller inte minst denna grupp av kvinnor, förlorade de kampen om de stora litterära områdena och tvingades till genre ”barn- och ungdomslitteratur”. Samtidigt är det uppenbart att genre är kulturellt konstruerade. Genrerna växer fram i ett samspel med läsarna; signalerar genom titlar, ramberättelser vilket perspektiv, narrativ som finns, skapar sin läsarkrets. *Världens litteraturer: en gränsöverskridande historia*, red., förord och utgivare Margareta Petersson, 1. uppl., Lund, Studentlitteratur 2011

³⁶⁰ A. Fahlstedt, *Småbarnens sagbok: korta sagor för små barn*, 1920

Luften hade gått ur det litterära bygget. Bättre är kanske att säga att uppmärksamheten har ebbat ut men man bör ändå noteras att både *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* har långa utförliga recensioner. Det är vänlighet och ingen upphetsning som vilar i orden och ett kort konstaterande att verken saknar djup.³⁶¹

Sammanfattning

Med beaktande av den trevande utvecklingen av recensionsgenren under slutet av 1800-talet kan man förvänta sig varierande utformning och kvalité hos de recensioner som Fahlstedt fått. Några talar enbart om bruksvärdet: om pris, vem författaren är, ger ett kort referat och en vänlig kommentar. Andra, såsom Carl af Wirsén, tar ut sin ilska över tidens gång. Hos de flesta kan man spåra ”ett led i en kommunikation och med intersubjektivitetens anspråk”, för att citera Forser.³⁶² De litterära aspekterna som lyfts fram i recensionerna är skildringsförmåga, attityd, berättarstil, komposition och ”själsdjup”. Påfallande ofta hämtas metaforerna från måleriet och musiken. Författaren är intimt förknippat med verket; ett talangfullt verk har gjorts av en talangfull författare. Detta kanske beror på att recensioner skrivs i samtiden, med närhet till författaren. Det recenserade verket har ännu inte frigjorts och landat bland andra litterära alster. Av detta skäl ges många gånger råd till författaren.

Ett verk bör enligt Bloom på något sätt utmärka sin sällsamhet och vara unikt, för att ingå i en kanon. Det kan därmed också upphöra att uppfattas som sällsamt och därmed de-kanoniserars.³⁶³ Eller som i Amalia Fahlstedts fall non-kanoniserars. Hon var ingen ”stark” författare; hon klarade inte konkurrensen från sina jämnåriga och den befintliga kanon.³⁶⁴ Hon hade ändå i enlighet med Herrnstein Smiths processschema kommit långt. Hon hade fått flera av sina verk publicerade, köpta och diskuterade. Hennes arbeten hade värderats och befunnits värdefulla ur marknadsaspekter och humanistiskt perspektiv.³⁶⁵ Det sista steget, in i litteraturhistorien, klarade emellertid inte verken. Den gallringen gjordes under de följande åren av kritiker och litteraturhistoriker.³⁶⁶

Det är omöjligt att veta, säkert även för de i tiden inblandade, hur värderingen av Amalia Fahlstedts *En passionshistoria* eller *I dödvattnet* gick till. Levertin var en åttiotalist som senare förenade sig med Verner von Heidenstam och gav ut en pamflett som kritiserade naturalismen men han förde ingen genrediskussion i sin recension om Fahlstedts *En passionshistoria*. Det finns all anledning att tro att han hade en ledande roll i den litterära kulturkretsen även om han var långt ifrån ensam herre på täppan. Det är lätt att se hur hans synpunkter på *En passionshistoria* sedan återspeglades

³⁶¹ Hd Hn, [Erik Hagberg] *Aftonbladet*, 24 sept. 1912, recension av *Glimtar*; JL, [Johan Levart] *Dagens Nyheter*, 12 sept. 1912, recension av *Glimtar*

³⁶² T. Forser, 2002, s. 131

³⁶³ H. Bloom, 2000, s. 13

³⁶⁴ *Ibid.*, s. 18

³⁶⁵ Anders Mortensen, ”Introduktion”, *Litteraturens värden*, 2009, s. 17

³⁶⁶ *Ibid.*, s. 33

i andra recensenters kritik av Fahlstedts följande verk, *I dödvatten*. I bedömningen av hennes första verk var han däremot ensam starkt kritisk. Fundamentalt i recensenternas samlande omdöme var att hon inte hade den talang som krävdes för att åstadkomma stora verk. Skälet var främst att hon saknade "själsdjup" och kompositionsförmåga. Hon borde således hålla sig i den intima världsliga världen.

Vädningarna i recensionerna går att perspektivisera. Herrnstein Smith anser att det inte finns någon "objektiv" giltig tolkning och värdering av en text utan att den bland annat innehåller könsfördomar.³⁶⁷ Williams redogör för forskning där det framgår att den manliga författaren är norm och kvinnorna marginaliserade i den svenska litteraturhistorien. Hon skriver vidare att bilden av en författare skapas utifrån uttolkarens kulturideologiska syn. De manliga författarnas gestaltning ges allmänstatus medan de kvinnliga författarnas romaner reduceras till att vara just kvinnliga. Witt-Brattström anser att det finns en mörklägningsstrategi där man förtigit och förringat kvinnlig litteratur. Det upprättas ett särförhållande där kvinnlig litteratur tenderar att bli osynliggjord. Å andra sidan konstaterar Nordin Hennel att "the female writers were culturally and socially inferior to men" på grund av de historiska strukturerna.³⁶⁸ Tjäder kallar hemmet för åttiotalskvinnornas universitet. Detta sägs troligtvis för att förklara estetik, etik och tematik hos kvinnliga åttiotalister men innebär samtidigt ett accepterande av särförhållandet. En förklaring som utgår ifrån och skapar särförhållanden. I Levertins recension av Amalia Fahlstedts arbeten återkommer denna problematik. Hon isärhålls och förpassas till de fyra väggarna.

I de litterära salongerna, i utgivna böcker och konstutställningar trädde åttiotalskvinnorna fram i offentligheten. De tog plats och skildrade den värld som låg dem närmast. De hade allt att vinna på en beskrivning, ibland realistisk, av den könsspecifika upplevelsen och situationen. Det är uppenbart att detta hotade de rådande könsrollerna. Det vore konstigt om inte detta färgade av sig i recensionerna av de kvinnliga författarnas romaner. Gränsdragningen mellan etik och estetik är inte självklar. Irritationen över etiken kunde lätt formuleras på estetikens område och det begränsade perspektivet kunde ställas mot de eviga och stora frågorna.

³⁶⁷ En liknade slutsats kommer även Gunnar Hansson fram till. Han framhåller för det första att det finns anledning att särhålla den personligt tolkande och värderande aspekten från den litteraturhistoriska framställningen. Det finns ett behov av kommenterande, analyserande och värderande besk rivning av litteratur. G. Hansson, *Den möjliga litteraturhistorien*, 1995 s. 141

³⁶⁸ I. Nordin Hennel, Abstract

Slutord

Utgångspunkten för analysen har varit kanoniseringsbegreppet. Det utgår ifrån en uppsättning litterära texter som uppfattas som speciellt värdefulla, något som enligt Karlsruhn har förekommit i alla skriftkulturer.³⁶⁹ Vilka typer av argumentering kan användas för att hävda det specifika litterära värdet och dess ingående i kanon? Man skulle kunna hävda, likt romantikerna, att verket har ett ”evigt” värde som är oberoende av kultur, tid och genre. Bloom uttrycker att några verk har en ”sällsamhet, en verksam originalitet som antingen inte kan omvandlas eller som omvandlar oss till den grad att vi upphör att uppfatta den som sällsam”.³⁷⁰ Ofta kan detta vara en förklädning för det traditionella värdet, såsom man i tidigare generationer har tyckt, det ärvda värdet.³⁷¹ Verket skulle dock också kunna värderas genom det framtida värdet. Det representerar en väg framåt för den litterära normen. Kanons funktion är då enligt Bloom att utgöra det motstånd som skapar nya ”starka” verk. Ett verk skulle också kunna ingå p.g.a. att det uppfattas som typiskt för en period eller att det är omtyckt, dvs har fått en publik framgång.

Amalia Fahlstedt exkluderades trots att hon hade kunskap om åttiotalets estetik och tematik och att hon besatt sociokulturella kapital och hade en omfattande litterär produktion. Hon är inte den enda åttiotals-författarinna som utsattes för detta även de mest kända såsom Victoria Benedictsson har drabbats om än i mindre utsträckning. Kanoniseringsperspektivet bör därför problematiseras genom att ett genusperspektiv införs - den manliga blicken på det kvinnliga. Den kanoniserade texten kan då ses som en reflektionsyta för maktförhållanden och de litterära normerna som bärare av könsfördomar. Tolkningens perspektiv kan vara ”gjord på förhand” och indraget i ”våra skilda intressen och perspektiv”. Därvid ges möjlighet att stiga ur ”återvändandets praktik” det vill säga sätta parentes om gårdagens litteraturhistoria och ställa frågan om man nu kan se något litterärt värde, någon sällsamhet, i kvinnliga åttiotals alster? Finns där litterärt formulerade erfarenheter som bär in i framtiden? Hade och har Amalia Fahlstedts verk något att tillföra?

Hennes verk recenserades flitigt och lånades ut av de privata biblioteken under sin samtid. De hade något att tillföra. Verken ansågs ge goda situationsskildringar, ha humor och ge en varm känsla. Däremot är det svårare att se även med en kvinnlig blick om hon i nutid har något att säga. Hon kom med i nyläsningen av åttiotalsförfattarinnorna som resulterade i boken *Synd* men kom inte med i den senare upplagan. Skådespelaren Marika Lagerkrans anser dock att hennes drama *Första steget* är väl värt att spelas. Hon presenteras i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* men är inte speciellt framhållen. Hon

³⁶⁹ Th. Karlsruhn, 2007, s. 30

³⁷⁰ H. Bloom, 2000 s. 13

³⁷¹ A. Mortensen pekar på de gemensamma ansträngningarna hos P. Bourdieu och B. Herrnstein Smith att skärskåda estetiken ”som ett allt annat än neutralt ideologiskt vetenskapligt fält vars dominerande tradition upprätthåller ett värdesystem med historisk-kulturellt betingade antinomier och repressiva mekanismer” A. Mortensen, ”Introduktion”, *Litteraturens värden*, s. 18

har blivit föremål för studier i flera litteraturvetenskapliga arbeten men då ofta tillsammans med sina generationsförfattarinnor. Sammanfattningsvis så kan man säga att hon har gynnats av den kvinnliga läsningen men ändå inte lyfts fram. Det är få som förunnas att tränga igenom nålsögat även om den kvinnliga blicken används. Effekten av den kvinnliga blicken är kanske främst att bredden ökat i den mening att studier numera sker av författare som befinner sig strax utanför den etablerade kanon. Denna närläsning av hur ledande kulturpersonligheter formulerade sina bedömningar om Amalia Fahlstedts verk är en del av detta perspektiv.

Det finns en risk att hävda att litteraturhistorien är könslig och en arena för maktkamp. I denna artikulering ingår såväl estetiska som tematiska perspektiv som utmanar det traditionella. En konsekvens skulle kunna bli att en ”objektiv” litteraturhistoria aldrig kan skrivas. Jag anser att idén om textens ”absoluta” litterära värde är bärande. Ett sätt att möjliggöra kanon under en ständig litterär utveckling är en pågående debatt, där intersubjektiva värdering formuleras samtidigt som man bör vara medveten om att dessa är formade i en historisk och social process.

Eftertext

Uppslaget till denna text är en kartong som min mor, Malin Leissner, överlämnade. Den innehöll delar av min mormors moster Amalia Fahlstedt arbeten. Jag kände under åren en förpliktelse att ta hand om dessa. Jag började med att skapa en litteraturhistorisk deckare där hennes liv och vänkrets med hjälp av breven konstruerades. Jag placerade henne också i den materiella, sociala och politiska tiden. Hur var Amalia klädd? Hur användes telefonen? Vilka världshändelser påverkade utvecklingen? Denna utforskning tog tvärstopp. Amalia Fahlstedt ville bli erkänd som författare. Hennes litterära ambitioner och kvalitéer måste framgå. I detta skede vände jag mig till Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion. Efter genomgångna masterskurser i litteraturvetenskap kunde jag återigen närma mig Amalia. Det blev ändå problematiskt. Jag hade ca 70 sidor text sedan tidigare med en viss inriktning och jag hade tidigt beslutat mig för att enbart skriva om det material som fanns i ”kartongen”. Ett litteraturvetenskapligt arbete kräver helt andra perspektiv och angreppssätt. Det blev nödvändigt att inta detta för att öppna Amalia Fahlstedts arbeten för framtida forskning. Härvid var professor Yvonne Leffler till ovärderlig och generös hjälp.

I detta sammanhang bör Ulla och Börje Beskow, Malin Leissner, Dag Beskow och Pelle Brandell nämnas som på ett förtjänstfullt förvaltad det skriftliga arvet från Amalia Fahlstedt. Under arbetet fick jag från humanistiska bibliotekets forskaravdelning njuta av utsikten mot Näckrosdammen och doften av böcker.

Göteborg den 19 september 2020

Referenser

Tryckta källor

Litteratur

- Andersen, H. C., *Sagor och berättelser D. 1*, öfvers. från danskan af Karl Johan Backman, Stockholm, Linnström 1877
- Benedictsson, Victoria, *Stora Vol. 1, Dagbok 1882–1884*, red. och utgivare Christina Sjöblad, Lund, Cavefors 1978 [Skrifter utgivna av Lunds universitetsbibliotek, Cavefors klassiker]
- Bergsten, Staffan & Elleström, Lars, *Litteraturhistoriens grundbegrepp, 2.*, (rev.) uppl., Lund, Studentlitteratur 2004
- Bernhardsson, Katarina, *Litteraturens värden*, red. och utgivare Anders Mortensen, Eslöv, Brutus Östlings bokförlag Symposion 2009, [Kulturhistoriskt bibliotek]
- Beskow, Elsa, *Blomsterfesten i täppan*, Stockholm, Axel Eliassons konstförlag 1914
- Blavatsky, Helena, *Isis unveiled: collected writings*, Quest books, Wheaton, Ill. 1994 (org. 1877)
- Blavatsky, Helena, *Secret doctrine: the synthesis of science, religion and philosophy*, London, Theosophical Publ. Comp. 1988 (org. 1888)
- Bloom, Harold, *Den västerländska kanon: böcker och skola för eviga tider*, (org. *The Western Canon* 1994), översättning av Staffan Holmgren; fackgranskning av Anders Mortensen, Eslöv, B. Östlings bokförl. Symposion 2000
- Brandell, Gunnar & Stenkvist, Jan, *Svensk litteratur 1870–1970*, tre vol., Stockholm, Aldus 1974–1975
- Böök, Fredrik, *Svenska studier i litteraturvetenskap*, Stockholm, Norstedts 1913
- Cederschiöld, Gustaf, *Om kvinnospråk och andra ämnen: anteckningar och reflektioner*, Lund, Gleerup 1900
- Fahlstedt, Amalia, ”Herr och fru Berg” (ur *Ax och halm: berättelser*), *Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, urval och förord av Birgitta Ney, Stockholm, Ordfront 1993
- Fahlstedt, Amalia, *Ax och halm: berättelser* (Novellsamling), Stockholm, Alb. Bonnier 1887
- Fahlstedt, Amalia, *Glimtar: fantasier och kåserier* (Novellsamling), Stockholm, Wahlström & Widstrand 1912
- Fahlstedt, Amalia, *I flygten: berättelser* (Novellsamling), Stockholm, Looström & K. 1883
- Fahlstedt, Amalia, *I sommartid: berättelse för ungdom* (Roman), Stockholm, Bonnier 1901[Läsning för ungdom af utmärkta författare; 38]
- Fahlstedt, Amalia, *Ismaël: berättelse* (Roman), Stockholm, C. & E. Gernandts Förlagsaktb. 1895

- Fahlstedt, Amalia, *Mor Sagas skymningsprat, upptecknad i åtta sagor - Med teckningar av Elsa Beskow*. (Novellsamling), Stockholm, Bonnier 1902
- Fahlstedt, Amalia, *Småbarnens sagbok: korta sagor för små barn - Med illustrationer av Elsa Beskow*. Stockholm, Wahlström & Widstrand 1920
- Rafael [Amalia Fahlstedt], *En passionshistoria* (Roman), Stockholm, Wahlström & Widstrand 1897
- Rafael [Amalia Fahlstedt], *Hvita boken och andra berättelser* (Novellsamling), Stockholm, Bonniers förlag 1904
- Rafael [Amalia Fahlstedt], *I dödvattnet: skildring* (Roman), Stockholm, C. & E. Gernandts Förlagsaktb. 1899
- Forselius, Tilda Maria, *God dag, min läsare! bland berättare, brevskrivare, boktryckare och andra bidragsgivare i tidig svensk veckopress 1730–1773*, diss., Ellerström, Lund 2015, [Förlagsutgåva i Göteborg 2013, ny, rev. utg., Eureka - Ellerströms akademiska nr 42]
- Forser, Tomas, *Kritik av kritiken: 1900-talets svenska litteraturkritik*, Gråbo, Anthropos 2002
- Furuland, Lars, *Ljus över landet och andra litteratursociologiska uppsatser*, Hedemora, Gidlund 1991 [Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, nr 28]
- Gedin, David, *Fältets herrar: framväxten av en modern författarroll: artonhundraåttitalet*, diss., Eslöv, B. Östlings bokförl. Symposion 2004 [Stockholm, Stockholm univ., 2004]
- Gelin, Karin, *Kvinnor i litteraturhistorien: en undersökning av hur kvinnors skrivande och deras litterära verk beskrivs och värderas i litterära översiktsverk för gymnasieskolan*, Borås, Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap 2005 [Självständigt arbete på grundnivå, kandidatexamen]
- [Gellert, Christian Fürchtegott], *C. F. Gellerts bref, jemte en praktisk afhandling om den goda smaken i bref af samma författare*, övers. från tyska, Upsala, 1781 [org. 1776]
- Hagström, Tore, *Svensk litteraturhistorisk bibliografi intill år 1900. H. 1*, utgivna av Svenska litteratursällskapet, Uppsala, Almqvist & Wiksell 1964 [del av/supplement]
- Hammar, Stina, *Solägget: fantasi och verklighet i Elsa Beskows konst*, Stockholm, Bonnier 2002
- Hansson, Gunnar, *Den möjliga litteraturhistorien*, Stockholm, Carlsson 1995
- Hansson, Gunnar, *Vem gör litteraturens historia?* Linköping, uni. i Linköping / Tema Kommunikation 1990 [Forskning och svenskundervisning 8, SIC 32]
- Hansson, Stina, ”Brevets väg från bunden till fri form. Brevskrivning och retorikundervisning”, i *Brevkonst*, red. Paulina Helgeson & Anna Nordenstam, Eslöv, B. Östlings bokförl. Symposion 2003
- Hansson, Stina, *Svensk brevskrivning: teori och tillämpning* [Letter writing in Sweden: theory and application], diss., Göteborg, Litteraturvetenskapliga institutionen, Univ. 1988

- [Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, nr 18]
Hedström Huveröd, Susel, *Kvinnor som murbräckor: idéhistoriska strövtåg med Ellen Key som referenspunkt*, Stockholm, Carlsson 1989
- Heggestad, Eva, ”Konstnärskall och hustruplikt: konflikter mellan arbete, kärlek och konst”,
Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. II, Fadershuset 1800 - 1900, red. Elisabeth Møller
Jensen, Höganäs, Viken 1993, s. 508–511
- Herrnstein Smith, Barbara, ”Värde/värdering” (översättn. från engelska), i *Litteraturens värden*,
red. Anders Mortensen, Eslöv, Brutus Östlings bokförlag Symposion 2009
[Kulturhistoriskt bibliotek]
- Hildingsson, My & Stejre, Petra, *Kvinnorna i litteraturhistorien: Hur ser det ut i läroböckerna
idag*, Halmstad, Högskolan i Halmstad, Sektionen för lärarutbildning (LUT) 2013
[Självständigt arbete på grundnivå, kandidatexamen]
- Hjordt-Vetlesen, Inger-Lise, ”Modernitetens kvinnliga text: det moderna genombrottet i Norden”,
Nordisk kvinnolitteraturhistoria, II, Fadershuset 1800 - 1900, red. Elisabeth Møller
Jensen, Höganäs, Viken 1993, s. 330–353
- Hohendahl, Peter Uwe, *The institution of criticism*, Ithaca, Cornell U. P. 1982
- Hägg, Göran, *Den svenska litteraturhistorien*, Stockholm, Wahlström & Widstrand 1996
- Jeppsson, Ann-Lis, *Tankar till salu: genombrottsidéerna och de kommersiella lånbiblioteken
(Ideas for sale: the ideas of the breakthrough and the commercial lending libraries)*, diss.,
Uppsala, Uppsala univ. 1981 [Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid
Uppsala universitet, nr 13]
- Kaleen, Gustaf, *Fackundervisningen vid våra folkskoleseminarier 1865–1914*, Uppsala, Fören.
för svensk undervisningshistoria 1979 [Årsböcker i svensk undervisningshistoria, nr 142]
Klassisk och modern samhällsteori, red. och utgivare Heine Andersen & Lars Bo Kaspersen,
översätt. Sten Andersson, Lund, Studentlitteratur 1999
- Kåreland, Lena, *Ett sällsamt dubbelliv: Gurli Linders memoarer om åren med S. A. Andrée*,
Stockholm, Carlsson 2011
- Larsson, Lisbeth, ”Den farliga romanen: läsaren, romanförfattaren och genren”, i *Nordisk
kvinnolitteraturhistoria Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. 2, Fadershuset 1800 - 1900*,
red. Elisabeth Møller Jensen, Höganäs, Viken 1993, s. 319–327
- Leijonhufvud, Sigrid & Brithelli, Sigrid, *Kvinnan inom svenska litteraturen intill år 1893: en
bibliografi*, Stockholm, Norstedts 1893 [en bibliografi / utarb. med anled. af
världsutställningen i Chicago af Sigrid Leijonhufvud och Sigrid Brithelli]
- Levertin, Oscar, *Samlade skrifter*, Stockholm, Bonnier 1907–1910 [24 vol.]
- Linder, Gurli, *Sällskapsliv i Stockholm under 1880- och 1890-talen: några minnesbilder*,
Stockholm, Norstedt 1918

- Litteraturens värden*, red. och utgivare Anders Mortensen, Eslöv, Brutus Östlings bokförlag Symposion 2009 [Kulturhistoriskt bibliotek]
- Lundstedt, Bernhard, *Sveriges periodiska litteratur 1645–1899: bibliografi. D. 1, Sveriges periodiska litteratur 1645–1812; D. 2, Periodisk litteratur tryckt i Stockholm 1813–1894*, Stockholm, Rediviva 1969
- Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven, *Den svenska litteraturen. D. 2, Genombrottstiden: 1830–1920*, red. och utgivare Lars Lönnroth & Sven Delblanc, Bonnier, Stockholm 1999 [ny, rev. utg.]
- Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven, *Den svenska litteraturen. D. 3, De liberala genombrotten : 1830–1890*, red. och utgivare Lars Lönnroth & Sven Delblanc, Bonnier Alba, Stockholm, 1989 [org. 1988]
- Mortensen, Anders, *Litteraturens värden*, red. och utgivare Anders Mortensen, Eslöv, Brutus Östlings bokförlag Symposion 2009, [Kulturhistoriskt bibliotek]
- Munthe Axel, *The story of San Michele*, London, John Murray 1929
- Munthe Puck, [Axel Munthe] *Boken om San Michele*, Stockholm, Bonnier 1930
- Nordin Hennel, Ingeborg & Sjöblad, Christina, ”Lyckligare ungdom har aldrig funnits: det moderna genombrottet i Sverige”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. II, Fadershuset 1800 - 1900*, red. Elisabeth Møller Jensen, Höganäs, Viken 1993
- Nordin Hennel, Ingeborg, ”Ämnar kanske fröken publicera något? ”: kvinnligt och manligt i 1880-talets novellistik, (*Female and male in short stories of the 1880s*) Umeå, Umeå univ. 1984 [Umeå studies in the humanities, nr 58]
- Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. 2, Fadershuset 1800 - 1900*, red. Elisabeth Møller Jensen, Höganäs, Viken 1993
- Palm, Anders ”Egenart, egenskaper, egenvärde – bidrag till en litterär värdeteori”, i *Litteraturens värden*, red. och utgivare Anders Mortensen, Eslöv, Brutus Östlings bokförlag Symposion 2009 [Kulturhistoriskt bibliotek]
- Perkins, David, *Is Literary History Possible?* Baltimore, Johns Hopkins Univ. Press, cop. 1992
- Petersson, Margareta, *Världens litteraturer: en gränsöverskridande historia*, red., förord och utgivare Margareta Petersson, 1. uppl., Lund, Studentlitteratur 2011
- Qvist, Gunnar, *Kvinnofrågan i Sverige 1809–1846: studier rörande kvinnans näringsfrihet inom de borgerliga yrkena*, diss., Göteborg, Göteborg univ. 1960 [Scandinavian Univ. Books nr 9, Kvinnohistoriskt arkiv nr 2]
- Schück, Henrik, Castrén, Gunnar & Warburg, Karl, *Illustrerad svensk litteraturhistoria. D. 7, Den nya tiden (1870–1914)*, av Gunnar Castrén, utgivare Henrik Schück, 3 fullständigt omarb. uppl., Stockholm, Geber 1932
- Stolpe, Sven, *Svenska folkets litteraturhistoria. D. 5, Dikt och samhälle: Rydberg, Snoilsky, 80-talet*, Stockholm, Askild & Kärnekull 1978

- Strindberg, August, *August Strindbergs brev. D. 1, 1858–1876*, red. och utgivare Torsten Eklund, Stockholm, Bonnier 1948
- Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, urval och förord av Birgitta Ney, Stockholm, Ordfront 1993
- Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, urval och förord av Birgitta Ney, Ordfront, Stockholm 1999 [omarbetad utg., org. 1993]
- Svenska män och kvinnor: biografisk uppslagsbok*, red. Bohman, Nils & Dahl, Torsten, Stockholm, Bonnier 1942–1955
- [Stainton Moses, William], *Spirit teachings/ through the mediumship of William Stainton Moses*, 4. ed., London, London Spiritualist Alliance 1901
- Tigerstedt, Eugène Napoleon, *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. D. 4, Åttiotal, nittiotal*, redaktör och utgivare Eugène Napoleon Tigerstedt, Stockholm, Natur och kultur 1967
- Williams, Anna, ”Den kluvna litteraturhistorien”, i *Genusvetenskapliga litteraturanalyser*, red. Åsa Arping & Anna Nordenstam, 2. uppl., Lund, Studentlitteratur 2010 (*Feministiska litteraturanalyser 1972–2002*, red. Åsa Arping & Anna Nordenstam Lund, Studentlitteratur 2005)
- Williams, Anna, *Stjärnor utan stjärnbilder: kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*, (Stars without constellations: women and canon formation in 20th century literary historiography), Stockholm, Gidlund 1997 [Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala nr 35]
- Witt-Brattström, Ebba, *Ur könets mörker: litteraturanalyser*, Stockholm, Norstedt 1993
- Öberg, Lars, *Känsö karantänsinrättning 1804–1933*, Göteborg, Rundqvist 1968

Tidskrifter och tidningar

- Fahlstedt, Amalia ”Första steget. Dramatisk skizz”, *Svea Folkkalender*, [1844–1924] Stockholm Bonnier 1885, s. 115
- Fahlstedt, Amalia, ”Barnarbete”, *Öresunds-Posten*, 27 mars 1900
- Fahlstedt, Amalia, ”Barnens århundrade, (ref. av A-F om Ellen Key)”, *Öresunds-Posten*, 19 jan. 1900
- Fahlstedt, Amalia, ”Ellen Key i talarstolen”, *Nylände*, [Kristiana], 1 mars 1889
- Fahlstedt, Amalia, ”En bibehållen idyll från Ulla Winblads dagar”, *Dagens Nyheter*, 22 juni 1914. (i *Svensk litteraturhistorisk bibliografi*, 33, 1914, s. 26)
- Fahlstedt, Amalia, ”En reseskizz”, *Stockholms Dagblad*, 13 dec. 1899
- Fahlstedt, Amalia, ”Hos Fredrika Bremer (Hundra årsdagen)”, *Öresunds-Posten*, 12 aug. 1901

- Fahlstedt, Amalia, "Humorn och nutiden. (Ett diskussionsinlägg i sällskapet » Nya Idun ».)", *Framåt*, 9:1888, s 103–107
- Fahlstedt, Amalia, "Om våra barns sedliga uppfostran", *Öresunds-Posten*, 16 okt. 1901
- Fahlstedt, Amalia, "Rahel Varnhagen von Ense", *Nutid: tidskrift för samhällsfrågor och hemmets intressen: organ för Kvinnoaksförbundet Unionen*, [Helsingfors], [privat ägo], april 1897
- Fahlstedt, Amalia, "Till August Strindberg från en kvinna", *Tiden*, 31 jan. 1885
- Fahlstedt, Amalia, "Ur Londons fattigverld del I, II, III", *Öresunds-Posten*, [privat ägo], Jan. 1897
- Fahlstedt, Amalia, "Vad kvinnan vill, det vill Gud", *Rösträtt för kvinnor*, 1914:1, s. 3
- Galan, Frantisek W., "Literary System and Systemic Change. The Prague School Theory of Literary History, 1928–48" *Publications of the Modern language association of America (PMLA)* 1979:2, s. 275 - 285
- Gedin, David, "August Strindberg om de kvinnliga åttitalisterna: 'Vi ska ha bort respekten för kvinnan annars trampar hon ner oss' ", *Parnass*, 2012:2/3, s. 26
- Holmgren, Ann Margret, "Alida Rossander", *Idun*, 12 dec. 1909, s. 599
- Karlsohn, Thomas, "Kanon och kritik. En debatt och några eftertankar", *Psykoanalytisk Tid/Skrift*, red. Per Magnus Johansson, [Freudianska föreningen], 2007:18–19, s. 28–47
- Key, Ellen, "Minnesblad * 8/1 1853 Amalia Fahlstedt † 29/1 1923", *Ord och Bild*, Trettioandra årg., 1923:5, s. 267 - 271
- Robinson, Lillian S., "Treason our text: feminist challenges to the literary canon", *Tulsa Studies in Women's Literature*, vol. 2, no. 1, 1983, s. 83 – 98
- Svedjedal, Johan, "Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden", *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 25, 1996:3/4, s. 3 - 20
- Wittrock, Ulf, "Det evigt kvinnliga. En historia om förändring ", (Recension), *Samlaren*, [Tidskrift / utgifven af Svenska litteratursällskapets arbetsutskott, Uppsala, Svenska litteratursällskapets arbetsutskott], 1880, årgång 115, 1994

Recensioner

- pt-, Sydsvenska Dagbladet, 19 aug. 1887, recension av Ax och halm: berättelser
- ts, [Ernst Hj. Severin] Vårt land, 19 dec. 1903, recension av Mor Sagas skymningsprat upptecknad i åtta sagor
- Alkman, Edward, Dagens Nyheter, 2 jan. 1892, recension av En passionshistoria
- Almkvist, Gertrud, Idun, 13 okt. s. 685, 1912, recension av Glimtar: fantasier och kåserier
- C.D.W. [Carl David af Wirsén] Vårt Land 10 juni 1904, recension av Hvita boken och andra berättelser
- C.D.W. [Carl David af Wirsén], Vårt Land, 1 sept. 1899, recension av I dödvattnet: skildring

E.K., [Emil Kléen] Helsingborgs-Posten, 18 sept. 1899, recension av I dödvattnet: skildring

F.S-m Social Demokraten, 14 juli 1904, recension av Hvita boken och andra berättelser

G-g N [Georg Nordensvan], Aftonbladet, 25 nov. 1897, recension av En passionshistoria

G. af G [Geijer af Geijerstam], Ny Illustrerad tidning, 26 maj 1883, recension av I flykten:
berättelser

Hans Wranér, Dagens Nyheter, 24 mars 1904, recension av Hvita boken och andra berättelser

Hd Hn, [Erik Hagberg] Aftonbladet, 24 sept. 1912, recension av Glimtar: fantasier och kåserier

Hj. S. [Hjalmar Söderberg] Ord o. Bild, 8:1899, s. 667, recension av I dödvattnet: skildring

J.A., [John Bernhard Amadeus Atterbom] Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, 22 nov.
1899, recension av I dödvattnet: skildring

JL, [Johan Levart] Dagens Nyheter, 12 sept. 1912, recension av Glimtar: fantasier och kåserier

K. W-g [Karl Warburg], Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, 23 juli 1887, recension av Ax
och halm: berättelser

K.E.F. [Karl-Erik Forsslund] Ord o Bild, 11:1897, s. 77, recension av En passionshistoria

L.A. [L. A. Ahlgren] Nya Dagligt Allehanda, 12 nov. 1904, recension av Hvita boken och andra
berättelser

Lennart Hennings [Ruben G:son Berg] Uppsala nya tidning, 14 okt. 1899, recension av I
dödvattnet: skildring

Levertin, Oscar, Svenska Dagbladet, 16 nov. 1897, recension av En passionshistoria

M. R-M, [Maria Rieck-Müller] Dagny 14 nov. 1912, recension av Glimtar: fantasier och kåserier

O.L., [Oscar Levertin] Svenska Dagbladet, 16 sept. 1899, recension av I dödvattnet: skildring

Okänd recensent Aftonbladet 23 mars 1904, recension av Hvita boken och andra berättelser

Okänd recensent Svenska Dagbladet 22 mars 1904, recension av Hvita boken och andra
berättelser

Okänd recensent, Aftonbladet, 13 sept. 1899, recension av I dödvattnet: skildring

Okänd recensent, Aftonbladet, 21 jun. 1883, recension av I flykten: berättelser

Okänd recensent, Dagens Nyheter, 2 dec. 1897, recension av En passionshistoria

Okänd recensent, Hallandsposten 19 okt. 1899, recension av I dödvattnet: skildring

Okänd recensent, Jämtlands Posten, 11 juli 1887, recension av Ax och halm: berättelser

Okänd recensent, Korrespondenten Landskrona Tidning, 13 dec. 1899, recension av I dödvattnet:
skildring

Okänd recensent, okänd pub. och datum, recension av I dödvattnet: skildring

Okänd recensent, Smålands Posten, 25 okt. 1899, recension av I dödvattnet: skildring

Okänd recensent, Öresunds-Posten, odaterat, recension av I dödvattnet: skildring

R.G.B, [Ruben G:son Berg] Dagens nyheter, 3 juli 1904, recension av Hvita boken och andra
berättelser

S-e [Frans Scheele], Fyris, 1 juni 1887, recension av Ax och halm: berättelser

S-e [Frans Scheele], Fyris, 13 juni 1883, recension av I flykten: berättelser

S. S-n Stockholms-Tidningen, 16 okt. 1899, recension av En passionshistoria

S. S-n, [Sven Söderman] Stockholms Dagblad, 14 sept. 1899, recension av I dödvattnet: skildring

V.v. K. [Vera von Kraemer] Vi och vårt, datum, recension av Glimtar: fantasier och kåserier

Otryckta källor

Brev

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 19 april 1891

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, påskafton 1891

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 3 juli 1891

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 10 okt. 1891

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 12 nov. 1891

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 12 dec. 1891

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 11 jan. 1892

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 12 feb. 1892

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, söndagskvällen (23 mars?) 1892

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 9 okt. 1892

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 13 nov. 1892

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 17 feb. 1896

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, 22 okt. 1904

Amalia Fahlstedt till Hans Maartman, brev, privat ägo, dec. 1909

Amalia Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 14 juni 1888

Amalia Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 23(?) juni 1888

Amalia Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 12 juli 1888

Amalia Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 25 juli 1888

Amalia Fahlstedt till Tant Mary, brev, privat ägo, 22 aug. 1888

Anna Norstedt till Amalia Fahlstedt, brev, privat ägo, 29 feb. 1918

Anna Norstedt till Amalia Fahlstedt, brev, privat ägo, 17 dec. 1919

Anna Norstedt till Amalia Fahlstedt, brev, nr 21, privat ägo, odaterat

Anna Norstedt, till Amalia Fahlstedt, brev, nr 13, privat ägo, odaterat

Augusta Maartman till Hans Maartman, brev, privat ägo, 3 maj 1891

Amalia Fahlstedt, [Saknar titel] (*Förteckning över Fahlstedtska biblioteket*), brev, privat ägo,
odaterat

Drama

Fahlstedt, Amalia, *Första steget. Dramatisk skizz*, privat ägo, 1885

Fahlstedt, Amalia "Första steget. Dramatisk skizz", *Svea Folkkalender*, [1844–1924] Stockholm, Bonnier 1885, s. 115, (Omformad till novell i Amalia Fahlstedt, *Ax och halm: berättelser*, Stockholm, Alb. Bonnier 1887)

Fahlstedt, Amalia, *Ett nytt hem, Skådespel i två akter*, (ofullständigt), privat ägo, augusti 1886,

Fahlstedt, Amalia, [Saknar titel] (*Markisinnan av Croyeuse*), privat ägo, odaterat

Fahlstedt, Amalia, *Sejer, Skådespel i fyra akter*, privat ägo, odaterat

Elektronisk resurs

Björck, Staffan, "C. G. Verner Heidenstam, von", *Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, (artikel), <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Mobil/Artikel/12779>, hämtad 2018-11-20

Edvardsson, Bodil, "Jag är icke kommen till att sända frid, utan svärdet." *Stockholms universitetsbibliotek presenterar: Månadens rara bok Januari 2012*, [Stockholm, Stockholms universitetsbibliotek 2012],

www.sub.su.se/media/265522/manadensrarabok_jan_2012.pdf, hämtad 2015-06-03

Eliasson, Linda & Lidén, Anders, "Jättebranden i Fålasjö 1888", *Allehanda*, [en del av MittMedia, e-tidning], <http://www.allehanda.se/angermanland/kramfors/jattebranden-i-falasio-1888>, hämtad 2018-12-12

Fahlstedt, Amalia, "Första steget", *Dramawebben*, <http://www.dramawebben.se/pjas/forsta-steget>, hämtad 2018-11-0

Fahlstedt, Amalia, "Herr och fru Berg", i *Synd. Noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, red. Amanda Kerfstedt, [Litteraturbanken],

<https://litteraturbanken.se/forfattare/FahlstedtA/titlar>, hämtad 2012-12-12

Florin, Christina, "Kampen om kunskapen", *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. 2, Fadershuset : 1800-talet*, red. och förord Elisabeth Møller Jensen

<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kunskap/historik/>, hämtad 2018-09-19

Gedin, David, "'Är kanske inte mitt lif mera värdt än en usel, obetydlig qvinnas!' - Strindberg och de kvinnliga åttitalisterna", 2012, s. 9, [Litteraturbanken]

<https://litteraturbanken.se/txt/lb99920601/lb99920601.pdf>, hämtad 2015-06-03

Heggestad, Eva, "Kritik och kön. 1880-talets kvinnliga kritiker och exemplet Eva Brag", *Sammlaren: tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning* [utgivet av Svenska Litteratursällskapet, Uppsala], vol. 115, 1994, s. 52–67,

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-235377>, hämtad 2018-11-19

Hildebrand, Bengt, "Frans Eugène Fahlstedt", *Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, (art. av Bengt

Hildebrand med bidrag (om Strindberg) av Torsten Eklund),
<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/14989>, hämtad 2018-11-01.

”Kielfreden”, *Norske Kungahuset/ Grunnlov og Union 1804*,
<http://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=29307> hämtad 2018-05-15

”Kvinnornas universitetshistoria 1900 och framåt”, *Fakta om högskolan, UKÄ*,
<http://www.uka.se/fakta-om-hogskolan/den-svenska-hogskolans-historia/kvinnornas-universitetshistoria/kvinnornas-universitetshistoria-1900-och-framat.html>, hämtad 2018-09-19

Lager, Birgitta, ”Amalia Wilhelmina Fahlstedt”, *Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, (artikel),
<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/14985>, hämtad 2018-01-14.

Lagercrantz, Marika V., ”Första steget”, i *Dramawebben*,
https://litteraturbanken.se/dramawebben/pj%C3%A4ser?om-boken&author_id=FahlstedtA&titlepath=ForstaSteget, hämtad 2018-11-02

Litteraturbanken, ”Om litteraturbanken/ Om urvalet av texter”, <https://litteraturbanken.se/om/ide>
 hämtad 2018-04-03

Ljunggren, Magnus, ”Hon skapade en rysk vår i Sverige”, *Svenska Dagbladet*, [Under strecket],
 11 juli 2014, <http://www.svd.se/hon-skapade-en-rysk-var-i-sverige>, hämtad 2018-09-23

Mårald, Bert, ”Gränsdragning och systemskiten, Parallelläsning av rysk och svensk historia”, i
Vår bild av Sverige - Vår bild av Ryssland, (Наше представление о Швеции - Наше представление о России; Intercultural communication Russia-Sweden), red. Marie Louise
 Annerblom, & Mayvor Ekberg, Stockholm, Svenska Institutet 2010,
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-21724>, hämtad 2018-09-19

Møller Jensen, Elisabeth, ”Om det tryckta verket”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. 2, Fadershuset : 1800-talet*, red. och förord Elisabeth Møller Jensen,
<https://nordicwomensliterature.net/se/om-det-tryckta-verket/>, hämtad 2018-07-04

Nyberg, Helena, ”David och filistrarna”, *Nornan. Svensk kalender*, Stockholm, Skoglund 1893,
 [Runeberg], <http://runeberg.org/nornan/1893/0146.html>, hämtad 2018-09-19

Nordisk Familjebok 25, ”Siljeström Per Adam”, (Uggleupplagan), ny, reviderad och rikt
 illustrerad upplaga, red. Th. Westrin, Stockholm, Nordisk familjeboks förlags aktiebolag
 1917, s. 511, [Runeberg], <http://runeberg.org/nfce/0276.html>, hämtad 2018-10-31

Sjöblad, Christina, ”Lyckligare ungdom har aldrig funnits”, *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. D. 2 Fadershuset : 1800-talet*, red. och förord Elisabeth Møller Jensen, [4 jan. 2011]
<https://nordicwomensliterature.net/se/2011/01/04/lyckligare-ungdom-har-aldrig-funnits/>,
 hämtad 2018-09-19

”Slöjdlärarseminariet 1874–1966”, [Nääs Slott, Slöjden],
<http://www.naas.se/sloejden/sloejdlaerarseminariet-1874-1966/>, hämtad 2018-16-05

- ”Storstrejken 1909”, *Gävle Dagblad*, 2 juni 2008, <https://www.gd.se/artikel/gavle/storstrejken-1909>, hämtad 2018-09-30
- Stockholms universitetsbibliotek presenterar: Månadens rara bok Januari 2012*, ”Fritänkaren”, Stockholm, Stockholms universitetsbibliotek 2012, s. 3, www.sub.su.se/media/265522/manadensrarabok_jan_2012.pdf, hämtad 2015-06-03
- Strindberg, August, ”Om realism. Några synpunkter.”, *Ur dagens krönika: Tidstaflor/Månadskrift för skönlitteratur, teater och politik*, 1881–1891, Utgifna af Arvid Ahnfelt, Stockholm, 1882, [Runeberg], <http://runeberg.org/urdagkron/2/0225.html>, hämtad 2018-05-26
- Svenska Akademiens ordbok, (SAOB)*, ”Sär/Isär”, 2002, https://svenska.se/saob/?id=S_16229-0043.7o10&pz=7, hämtad 2019-02-12
- Svenska Akademiens Ordbok, (SAOB)*, ”Indignationslitteratur”, Spalt I, 349, band 12, 1933, https://www.saob.se/artikel/?seek=indignations-litteratur&pz=6#U_I225_128289, hämtad 2018-05-23
- Svenska Dagbladets Årsbok, 1924–1964*, ”Svenska Dagbladets Årsbok/ Trettonde årgången (händelserna 1935)”, Stockholm, Svenska Dagbladet 1935, [Runeberg], <http://runeberg.org/svda/>, hämtad 2018-05-23
- Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, ”Amalia Fahlstedt”, <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Search.aspx>, hämtad 2018-09-15
- Svenskt biografiskt lexikon: SBL*, ”Frans Eugene Fahlstedt”, <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Search.aspx>, hämtad 2018-01-14
- Svensson, Conny, ”Eva Heggstad, Fången och fri. 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet”. (Recension), *Sammlaren: tidskrift / utgifven af Svenska litteratursällskapets arbetsutskott*, [Svenska litteratursällskapets arbetsutskott], Vol. 113, 1992, s. 109–115, Uppsala, 1880- , hämtad 2018-05-23
- ”Nya Iduns historia”, *Sällskapet Nya Idun*, <http://nyaidun.se/nya-iduns-historia/>, hämtad 2017-01-21
- Wickström V. Hugo, ”Det moderna Frankrikes ästetiker. Några iakttagelser af”. *Ur dagens krönika Tidstaflor, Månadskrift för skönlitteratur, teater och politik*. 1881 – 1891, Utgifna af Arvid Ahnfelt, 1883, s. 78, [Runeberg], <http://runeberg.org/urdagkron/1883/0308.html>, hämtad 2018-05-26
- Wittrock, Ulf, ”Det evigt kvinnliga. En historia om förändring”, (Recension), *Sammlaren: tidskrift / utgifven af Svenska litteratursällskapets arbetsutskott*, Svenska litteratursällskapets

arbetsutskott, Uppsala, 1880- , <http://www.svelitt.se/samlaren/browse.html>, hämtad 2018-05-23

Bilaga: Amalia Fahlstedts arbeten

Understruket är utgivna böcker medan dramatiska verk har ett – och översättningar en* framför titeln. Ett ”a” innebär att det är en auktoriserad översättning. Det finns 23 befintliga arbeten som saknar datering. I vissa fall är det uppenbart att samma artikel har publicerats tex ”Vad kvinnan vill, det vill Gud” och ”Sju noveller”.

Daterade, publicerade och kända titlar i kronologisk ordning

I flykten; berättelser [Novellsamling], Stockholm, Looström & K. 1883

”Synderskan och oratoriet Skapelsen”, *Svea folk-kalender*, 1884, s. 145—152.

”Till August Strindberg från en kvinna”, *Tiden*, 31 jan. 1885

”Är katekesläsningen i skolorna ägnad att inplantera fruktbarande religionsbegrepp”, *Dagens Nyheter*, 4 aug. 1885

”Påskringning”, *Aftonbladet*, 13 april 1885(?)

”Första steget. Dramatisk skizz”, *Svea folk-kalender*, 1885, s. 115—126

Ax och halm: berättelser [Novellsamling], Stockholm, Alb. Bonnier 1887

”Humor och nutiden. (Ett diskussionsinlägg i sällskapet ”Nya Idun”)”, *Framåt*, 1888:9, s. 103

”Ellen Key i talarstolen”, [Artikel] *Nylænde* [Kristiana], 1 mars 1889

”Plantor” [Novell], *Nornan. Svensk Kalender*, 1889, årg. 16, s. 165 - 174

”Madame Roland i fängelset”, *Framåt*, 1889:4, s. 29 - 31

”Hågkomst” [Dikt], *Idun*, 1889:42, s. 366

”Spinnvisa” [Dikt], *Idun*, 1889:51, s. 479

”Spåret” [Dikt], *Idun*, 1891:38, s. 296

”Granrismor” [Novell], *Idun*, 1891:46, s. 363

”Piano” [Novell], *Idun*, 1891:50, s. 396 - 397

”Småttingar” [Novell], *Idun* 1891:52, s. 430 - 431

”Amalia Lindegren” [Minnesord], *Dagny* 1892:1, s. 3

”Japan i Stockholm” [Artikel], *Öresunds Posten*, 1892

”Godt nytt år” [Dikt], *Gotlands Allehanda*, 1892 (privat ägo)

”Gudens gåva” [Prosadikt], *Ord o. Bild*, 1892, s. 344 - 46.

”En läskarl” [Novell], *Eskilstunas posten*, 13 feb. 1893

”Till det gamla och det nya året” [Dikt], *Idun*, 1893:52, s. 434

”En gammal trädgård”, *Eskilstuna posten*, 12 april 1893

”Mors visa” [Dikt], *Idun*, 894:47 s. 374

Ismaël: berättelse [Roman] Stockholm, C. & E. Gernandts Förlagsaktb. 1895.

”Eterneller” [Novell], *Idun*, 1896:1, s. 6 - 8

”Sonja Kovalevskys minne” [Minnesord], *Idun*, 1896:39, s. 308 - 309

”Ett praktexemplar. Skiss” [Novell], *Idun*, 1896:44, s. 348 - 349

”En Luciasaga” [Novell], *Idun*, 1896:50, s. 395

”Vallfärden till Kevlaar” [Novell m. dikt], *Idun* 1896:51 Julnummer, s. 413 - 415

”Kvinnoröster del I” [Artikel], *Öresunds Posten*, Sept. 1897 (privat ägo)

”Kvinnoröster del II” [Artikel], *Öresunds Posten*, Sept. 1897 (privat ägo)

”Ur Londons fattigverld del I” [Artikel], *Öresunds Posten*, Jan 1897 (privat ägo)

”Ur Londons fattigverld del II”, -”- -”-

”Ur Londons fattigverld del III”, -”- -”-

”Till Linnés landsmaninnor” [Artikel], *Idun*, 1897:15, s. 116

”Den dumme och hans bättre broder” [Novell], *Öresunds Posten*, 15 april 1897

”Rahel Varnhagen von Ense” [Artikel], *Nutid/Helsingfors*, April 1897

Rafael [Amalia Fahlstedt] *En passionshistoria*, [Roman] Stockholm, Wahlström & Widstrand 1897

”Notiser om hufvudstadens kulturlif” [Artikel], *Öresunds Posten*, 5 april 1898

Rafael [Amalia Fahlstedt] *Den hvita boken* [Novell], *Ord o. bild*, 1898:7, s. 25 - 32.

”Selma Giöbel och den svenska konstslöjden” [Artikel], *Idun*, 1898:43 s. 339

”Ett mönsterrum för billighet och smak” [Artikel], *Idun*, 1899:33, s. 2 - 3

”Svenska och norska kvinnor på fredsstråt” [Artikel], *Öresunds Posten*, 20 maj 1899

”Hem för arbeterskor” [Artikel], *Öresunds Posten*, 10 nov. 1899

”Idélif bland Sveriges ungdom” [Artikel], *Öresunds Posten*, 1899 (privat ägo)

”Konstutställningar i Stockholm” [Artikel], *Öresunds Posten*, 24 mars 1899

”Notiser om hufvudstadens kulturlif” [Artikel], *Öresunds Posten*, 28 jan. 1899

”Skönhet för alla” [Artikel], *Idun*, 12 feb. 1899

”Skönhet i hemmet” [Artikel], *Öresunds Posten*, 3 maj 1899

”Hvitt” [Novell], *Öresunds-posten*, ? Jan. 1899 (privat ägo)

”Figurer ur skissboken”, *okänd pub.*, 6 maj 1899 (privat ägo)

”En reseskiss” [Novell], *Stockholms Dagblad*, 13 dec. 1899

”En julgåfva” [Novell], *Eskilstuna-posten*, 24 dec. 1899

Rafael [Amalia Fahlstedt] *I dödvattnet: skildring* [Roman], Stockholm, C. & E. Gernandts Förlagsaktb. 1899

”Barnarbete” [Artikel], *Öresunds Posten*, 27 mars 1900

”Rik” [Artikel], *Öresunds-posten*, ? 1900 (privat ägo)

”Barnens århundrade (Ellen Key, ref A-F)” [Artikel], *Öresunds Posten*, 19 jan. 1900

”Interiörer från en svensk konstslöjdställning” [Artikel], *Idun* 1900:13, s. 201

”1800–1900. Två sekelbilder i en ram”. *Idun* 1900: Julnummer, s. 13 - 21

a* Gjems-Selmer, Ågot *Småflickornas bok*, [Översättning, från norska], Stockholm, Bonniers förlag 1901

”Hos Fredrika Bremer (Hundra årsdagen)” [Artikel], *Öresunds Posten*, 12 aug. 1901

”Nordens första fabriksinspektris, (porträtt av Annette Wedel)”, *Idun*, 1901:48, s. 773

”Nya människor för nya mål (Om Ellen Key ref av A. F.)” [Artikel], *Öresunds Posten*, 6 nov. 1901

”Om våra barns sedliga uppfostran [Artikel], *Öresunds Posten*, 16 okt. 1901

”Trots Lucifer” [Novell], *Dagen*, 20 juli 1901

I sommartid: berättelse för ungdom. [Läsning för ungdom af utmärkta författare; 38]. [Roman], Stockholm, Bonnier 1901

Mor Sagas skymningsprat, upptecknad i åtta sagor - Med teckningar av Elsa Beskow. [Novellsamling] Stockholm, Bonnier 1902

a* Gjems-Selmer, Ågot [Översättning, från norska], *Våra barns sedliga uppfostran: ett föredrag*, Stockholm, Bonnier 1902

a* Gjems-Selmer, Ågot [Översättning, från norska], *Mors bok*, Stockholm, Bonniers förlag 1903

Rafael [Amalia Fahlstedt] *Hvita boken och andra berättelser* [Novellsamling], Stockholm, Bonniers förlag 1904

a* Gjems-Selmer, Ågot, *Den gången* [Översättning, från norska], Stockholm, Bonniers förlag 1904

a* Gjems-Selmer, Ågot, *Kvinnorna i Björnsons diktning* [Översättning, från norska], Stockholm, Bonniers förlag 1904

a* Lumholtz, Carl, *Bland Mexikos indianer: fem års resa i Sierra Madre och andra föga kända delar af västra Mexiko*, [Översättning, från norska], Stockholm, Bonnier 1902–1904

a* Sverdrup, Otto, *Nytt land: fyra år i polartrakterna*, [Översättning, från norska], Stockholm, Bonnier 1904

”Dikt med anledning av bortgång” [Dikt], *Varia*, Juni 1904 (privat ägo)

”Kvinnorna och den kooperativa rörelsen” [Artikel], *Idun*, 1905:19, s. 234

”Anna Almkvist” [Minnesord], *Idun*, 1904:2, s. 18

”Louise Nyström-Hamilton” [Artikel], *Idun*, 1905:4, s. 37

”Skola, hem och natur” [Artikel], *Idun*, 1905:40, s. 504

a* Eeden, Frederik van, *Ut bland människorna: berättelse*, [Översättning, från holländska], Stockholm, Wahlström & Widstrand 1906

”Emy Meyer” [Minnesord], *Idun* 1906:29, s. 348

”Karakärstil”, [Artikel], *Öresunds Posten*, 7 juli 1906

a* *Ett helgon* [Översättning, från italienskan] A. Fogazzaro, Stockholm, Björk o Börjessons förlag, 1907

”Äppelträdet” [Novell], *Svea folk-kalender* nr 63, 1907, s 208–215

a* Barzini, Luigi, *Prins Borgheses automobilfärd Peking-Paris*, [Översättning, från italienska], Stockholm, Bonnier 1908

a* Amundsen, Roald, *Nordvästpassagen (delar därav)*, [Översättning, från norska], Stockholm, Bonniers förlag 1909

a* Ligthart, Jan, *Frihet och disciplin i uppfostran*, [Översättning, från holländska], Stockholm, Nordiska förl., 1910

a* Ligthart, Jan, *Om uppfostran. Pedagogiska uppsatser*, [Översättning, från holländska], Stockholm, J. Norstedts förlag 1910

* 1911 Bodenhoff, E., *Ett lyckligt hem: En tidsbild i bref från Norge*, Öfvers. af Amalia Fahlstedt; Inledning af Mathilda Mallings, [Översättning, från holländska], Stockholm, Bonnier 1911

- a* 1911 Goodwin, Wilder, *Stephen Loring*, [Översättning, från engelska], Stockholm, Nord. förl., 1911
- a* Lighthart, Jan, *Hemuppsatser. Smärre uppsatser* [Översättning, från holländska], Stockholm, Norstedt, 1911
- a* Page, Thomas Nelson, *Vid floden*, [Översättning, från engelska], Stockholm, Nordiska förl. 1911
- Glimtar: fantasier och kåserier*, [Novellsamling], Stockholm, Wahlström & Widstrand 1912
- ”Landskapets predikan”, [Novell ur *Glimtar: fantasier och kåserier*], *Morgonbris*, 1912:11, s. 10
- a* Ohnet, Georges, *Herr Derblays giftermål*, oavkortad översättning från det franska originalets 328:de uppl. av Amalia Fahlstedt, [Översättning från franska], Stockholm, Nordiska förl. 1912
- ”En bibehållen idyll från Ulla Winblads dagar”, [Artikel], *Dagens Nyheter*, 21 juni 1914
- a* Hobhouse, Leonard Trelawny, *Liberalismen*, [Översättning från engelska], Tiden, Stockholm, 1913
- ”På jakt kring Stockholms gator efter vackra motiv”, [Artikel], *Dagens Nyheter*, 7 dec. 1913
- ”Vad kvinnan vill, det vill Gud”, [Artikel], *Rösträtt för kvinnor*, 1914:1 s. 3
- ”Sju noveller om de ”själförsörjande”. III. En moder”, *Idun*, 1914:15 s 231
- ”Två drömmar”, *Brokiga bladet*, 18 jan. 1915
- a* 1916 Zernichow, D. von der Lyhe, *En dansk Pompadour: roman från Christian VII:s tid*, [Översättning från danska], Stockholm, Åhlén & Åkerlund 1916
- ”Ellen Key och Tolfterna”, [Artikel], *Morgonbris*, 1919:12, s. 5
- a* Mandt, Martin, *Vid Nikolaus I:s hov: en tysk läkares levnadsminnen*, [Översättning från tyska], Stockholm, Wahlström & Widstrand 1920
- * 1920 Zernichow, D. von der Lyhe, *Majkens kärlek: Holländsk interiör från adertonhundratalet*, [Översättning från danska], Stockholm, B. Wahlström 1920
- Småbarnens sagbok: korta sagor för små barn - Med illustrationer av Elsa Beskow*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. 1920
- ”Den ensammas lyckodag”, [Novell], *Vita bandets jultidning*, 1921 (privat ägo)
- * Dickens, Charles, *Mrs. Lirriper och hennes hyresgäster samt andra berättelser*, [Översättning från engelska], Stockholm, Wahlström & Widstrand, 1921
- ”Tomte-Luves väg till stjärnorna”, [Novell], *Stockholms dagblad*, 15 dec. 1925
- Synd: noveller av det moderna genombrottets kvinnor / Amanda Kerfstedt m.fl.; Ney, Birgitta (red)(Innehåller Herr och fru Berg hämtad ur Ax och halm : berättelser.)* Stockholm, Ordfront 1993

Odaterat, opublicerat eller okänd publikation i alfabetisk ordning

”Allhelgonadagen”, opub. (privat ägo)

”Anna Maria Lenngren”, pub., odaterat (privat ägo)

”De arbetslösa och folketshus i Stockholm”, *Öresunds Posten*, odaterat (privat ägo)

”Den sjunde dagen (?)” [ofullständig], okänd titel (privat ägo)

”Det gamla fästet”, okänd pub., odaterat (privat ägo)

-*Ett nytt hem, Skådespel i två akter* [ofullständig], opub., augusti 1886 (privat ägo)

-*Första steget*, [Drama omformad till novell i *Ax och halm: berättelser*, 1887], opub., 1885 (privat ägo)

”Guldhönan”, [Två versioner] opub., (privat ägo)

”Hemma (?)” okänd titel, opub., (privat ägo)

”I det blå rummet”, opub., (privat ägo)

”Kapotthatten”, opub., odaterat (privat ägo)

”Konstslöjd ”, *Öresunds Posten*, (privat ägo)

”Leendet” opub., (privat ägo)

”Ljusning”, opub., (privat ägo)

”Lundgren och Strömboms (?)” okänd titel, opub., (privat ägo)

”Markisinnan av Croyeuse (?)” okänd titel, opub., (privat ägo)

[Rafael] ”Morgon och afton”, *Öresunds Posten*, odaterat (privat ägo)

-*Segel, Skådespel i fyra akter*, opub., (privat ägo)

”Sista sommardagen”, opub., (privat ägo)

”Sommartoner” , opub., (privat ägo)

”Så varligt, barn”, opub., (privat ägo)

”Till Anna Maartman”, opub., (privat ägo), 1916,

”Till Bengt från faster Mala”, opub., 8 aug. 1917, (privat ägo)

”Vaktmästare Borg (?)” [Fattas första kap.], okänd titel, opub., (privat ägo)

”Vidgad horisont”, okänd pub., 1896 (privat ägo)

”Viola Tricolor”, opub., (privat ägo)

”Ännu ett möbelkapitel”, *Öresunds Posten*, odaterat (privat ägo)